

MONICA HESSE

Fata
cu palton
albastru

youngart

MONICA HESSE
FATA CU PALTON
ALBASTRU

MONICA HESSE este o autoare și o jurnalistă americană. Pe lângă bestsellerul internațional *Fata cu palton albastru* a mai publicat romanul *American Fire*, o poveste stranie inspirată dintr-un caz real, despre un cuplu de piromani. Hesse lucrează pentru *Washington Post*, unde a acoperit subiecte ca nunți regale, campanii politice, spectacole cu câini, cine oficiale la Casa Albă și diverse alte evenimente care au fost un soi de amestec al celor de mai sus. A câștigat un premiu pentru jurnalism narativ oferit de Society for Feature Journalism și a fost finalistă a Premiilor Livingston și James Beard. Autoarea locuiește în Maryland alături de soțul ei și de câinele lor extrem de inteligent.

MONICA HESSE

**FATA CU PALTON
ALBASTRU**

Traducere din limba engleză
de Virgil Stanciu

youngart

Redactor: Roxana Tocilescu
Tehnoredactor: Cristian Vlad
Corector: Theodor Zamfir
DTP copertă: Alexandru Daș

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

HESSE, MONICA

Fata cu palton albastru / Monica Hesse; trad. din lb. engleză
de Virgil Stanciu. – București: Youngart, 2018

ISBN 978-606-8811-42-0

I. Stanciu, Virgil (trad.)

821.111

Monica Hesse
Girl in the Blue Coat

Copyright © 2016 by Monica Hesse

© youngart, 2018, pentru prezenta ediție
youngart este un imprint al Grupului Editorial Art

**Pentru sora mea Paige
și sora ei Piper**

Cu mult înainte de moartea lui Bas, am avut o așa-zisă ceartă pe tema cine era de vină că el se îndrăgostise de mine? E vina ta, mi-a zis el. Pentru că ești drăgălașă. I-am spus că se înșală. Că era un semn de indolență dacă mă învinovăța pe mine că s-a îndrăgostit. Ba chiar de iresponsabilitate.

Conversația asta mi-o amintesc de-a fir a păr. Eram în camera de zi a părinților lui și ascultam postul de radio la noul aparat al familiei, iar eu îl chestionam în legătură cu un examen de geometrie pe care niciunul dintre noi nu-l considera important. Solista americană Judy Garland interpreta melodia *You Made Me Love You*. De la asta a pornit conversația. Bas a zis că eu îl făcusem să mă iubească. Eu l-am luat peste picior, fiindcă nu voiam să știe cum îmi bubuia inima auzindu-l că folosește cuvintele „tu“ și „iubesc“ în aceeași propoziție.

Apoi mi-a spus că tot din vina mea voia să mă sărute. Eu i-am replicat că dacă îl lăsam s-o facă, era vina lui. Apoi fratele lui mai mare a intrat în cameră și a zis că amândoi eram vinovați de faptul că, auzindu-ne, îi venea să vomite.

Abia mai târziu în seara aceea, întorcându-mă pe jos acasă – pe vremea când puteam merge pe jos acasă fără să-mi fac griji că mă va opri o patrulă, că voi încălca interdicția de circulație sau că voi fi arestată –, mi-am dat seama că nu i-am răspuns la declarație. Îmi dăduse pentru

prima oară de înțeles că mă iubește, iar eu uitasem să-i zic că și eu.

Ar fi trebuit s-o fac. De-aș fi știut ce avea să urmeze și ce-aveam să aflu despre iubire și război, aș fi avut grijă să i-o spun imediat.

Asta da, era vina mea.

IANUARIE 1943

UNU

Marti

— Alo, scumpete! Ce-ai acolo? Ceva pentru mine?

Mă opresc, pentru că soldatul are un chip tânăr și frumos, pentru că în tonul vocii are o scânteie de umor și pentru că pot să bag mâna-n foc că m-ar face să râd într-o după-amiază la cinema.

Mint.

Mă opresc fiindcă soldatul ar putea fi un contact util, fiindcă ar putea să-mi facă rost de lucruri pe care nu le mai putem obține, pentru că sertarele servantei lui sunt probabil pline cu șiruri întregi de batoane de ciocolată și cu șosete care n-au vârfulurile găurite.

Nici asta nu-i adevărat.

Însă uneori ignor adevărul adevărat, pentru că e mai ușor să pretind că iau deciziile din motive raționale. E mai ușor să mă prefac că am de ales.

Mă opresc pentru că uniformă lui e verde. Țsta-i unicul motiv. Pentru că uniformă lui e verde și asta înseamnă că n-am încotro.

— Cam multe pachete pentru o fată așa drăguță.

Olandeza lui are un ușor accent, dar mă surprinde că vorbește atât de fluent. Unii din Poliția Verde nu știu

deloc limba și se enervează când noi nu vorbim nemțește cursiv, ca și cum ar fi trebuit să ne pregătim toată viața pentru ziua când ne-au invadat.

Opresc bicicleta, dar nu cobor de pe șa.

— Cred că am fix câte pachete pot să am.

— Ce e în ele?

Se apleacă peste ghidon și-și trece ușor mâna peste coșul legat în față.

— Nu-i așa că ți-ar plăcea să vezi? Nu-i așa că ți-ar plăcea să-mi desfăci toate pachetele?

Chicotesc și-mi plec genele, ca să nu-și dea seama cât de mult am exersat replica asta. Așa cum stau, rochia mi s-a ridicat deasupra genunchilor, iar soldatul observă. E o rochie bleumarin, deja mai strâmtă decât s-ar cădea să fie, cu tivul destrămat și veche de câțiva ani – de dinainte de război. Îmi mișc ușor greutatea, ca poala să urce și mai sus, până la jumătatea coapsei cu piele de găină.

Această interacțiune ar fi mai neplăcută dacă el ar fi mai bătrân, dac-ar avea riduri, dac-ar avea dinți pătați ori o burtă revărsată. Ar fi mai neplăcută, dar tot așa aș flirta cu el. Am făcut-o de nenumărate ori.

Se apleacă mai mult înspre mine. În spatele lui, Herengracht este nămolos și pute a pește. I-aș putea da un brânci în canal și-aș putea ajunge la jumătatea drumului spre casă pe rabla mea de bicicletă second-hand, înainte ca el să iasă din apă. Îmi place să mă joc așa în gând cu orice polițai verde care mă oprește. Cum să te pedepsesc, cât de departe ajung până mă prinzi?

— Asta-i o carte pe care i-o duc mamei acasă. Arăt cu degetul primul pachet, ambalat în hârtie. Iar aici sunt cartofii pentru cină. Țasta-i puloverul pe care l-am ridicat de la remaiat.

— *Hoe heet je?* mă descoase el.

Vrea să-mi afle numele și întreabă firesc, neprotocolar, așa cum un băiat sigur pe el ar intra în vorbă la o petrecere cu o fată cu dinții proeminenți, ceea ce e un lucru bun, pentru că-mi convine să se intereseze mai mult de mine decât de pachetele din coșul meu.

— Hanneke Bakker.

Aș minți, dar nu are niciun rost, acum că toți suntem obligați să avem o carte de identitate la noi.

— Dar pe tine cum te cheamă, soldat?

El își umflă pieptul când îi spun „soldat“. Cei tineri încă își iubesc la nebunie uniformele. Când se mișcă, surprind o sclipire de aur în jurul gâtului.

— Și în medalion ce ai? îl întreb.

Zâmbetul i se șterge și mâna îi alunecă la pandativul atârnat chiar sub guler. Medalionul de aur, în formă de inimă, probabil conține fotografia unei fete rumene în obraji, care, acolo în Berlin, i-a promis că-i va rămâne fidelă. Întrebarea e riscantă, dar totul se va termina cu bine dacă am dreptate.

— O poză a mamei tale? Sigur te iubește mult dacă ți-a dăruit un lănțișor atât de frumos.

Se îmbujorează în timp ce-și ascunde lănțugul sub gulerul apretat.

— E poza surorii tale? îl presez eu. A cățelușului tău?

Trebuie să menții un echilibru delicat, să recurgi la proporția perfectă de naivitate. Vorbele trebuie să aibă suficientă inocență ca să nu-l înfurie, dar și să fie destul de tăioase ca să prefere să scape de mine decât să mă țină acolo și să mă interogheze despre ce duc în coș.

— Nu te-am mai văzut până acum, îi spun. Ești zilnic la post pe strada asta?

— N-am timp de fetișcane prostuțe ca tine. Du-te acasă, Hanneke.

Când mă îndepărtez pedalând, ghidonul meu tremură imperceptibil. În principiu, i-am spus adevărul despre pachete. Primele trei conțin într-adevăr o carte, un pulover și câțiva cartofi. Dar sub cartofi sunt cârnați în valoare de patru cupoane, cumpărați pe cartela unui om mort, mai jos sunt un ruj și loțiuni, achiziționate pe cartela altui mort, iar sub ele țigări și alcool, luate cu banii pe care domnul Kreuk, șeful meu, mi i-a dat anume pentru asta. Nimic nu-mi aparține.

Mai toată lumea ar spune că lucrez pe piața neagră, în schimbul subteran, ilicit, de bunuri. Eu prefer să mă consider o găsitoare. Găsesc diverse. Găsesc suplimente de cartofi, carne și untură. La început găseam și zahăr și ciocolată, dar cu astea a mers mai greu în ultimul timp și le obțin doar din când în când. Găsesc ceai. Găsesc șuncă. Bogătanii din Amsterdam rămân durdulii datorită mie. Găsesc lucrurile de care am fost obligați să ne lipsim – asta dacă nu știm unde să le căutăm.

La ultima întrebare pe care i-am pus-o soldatului – dacă noul lui post este pe strada asta – aș fi vrut să primesc un răspuns. Pentru că, dacă de-acum va fi santinela acestui colț, va trebui să iau în considerare fie să mă arăt prietenoasă, fie să-mi schimb traseul.

Prima livrare în dimineața asta este la domnișoara Akkerman, care locuiește cu bunicii ei într-o clădire veche de jos, de lângă muzeu. Pentru domnișoara Akkerman sunt loțiunile și rujul. Săptămâna trecută a fost parfumul. Nu mai cunosc multe femei pentru care lucrurile astea să conteze în continuare atât de mult, dar ea speră, mi-a mărturisit odată, ca iubitul ei s-o ceară de nevastă înaintea zilei ei de naștere, iar oamenii cheltuiesc parale bune din motive și mai stranii.

Ea îmi deschide ușa având părul ud, prins în agrafe. Mai mult ca sigur, are o întâlnire cu Theo diseară.

— Hanneke! Intră până-mi caut portmoneul.

Întotdeauna găsește un pretext ca să mă invite în casă. Presupun că se plictisește aici în timpul zilei, singură cu bunicii, care vorbesc prea tare și miros a varză.

În casă e penumbră și aer stătut. Bunicul domnișoarei Akkerman stă la măsuța de luat micul dejun – pot să-l văd prin ușa deschisă de la bucătărie.

— Cine-i la ușă? strigă el.

— E o livrare, bunicule, îi răspunde domnișoara Akkerman peste umăr.

— Cine?

— E pentru mine.

Se întoarce înapoi spre mine și coboară vocea.

— Hanneke, trebuie neapărat să m-ajuti. Theo vine la noi diseară să-i întrebe pe bunici dacă mă lasă să mă mut în apartamentul lui. Trebuie să mă hotărâsc cu ce să mă îmbrac. Stai pe loc, să-ți arăt opțiunile.

Nu mă pot gândi la nicio rochie care i-ar face pe bunici să aprobe plecarea ei la iubit înainte de căsătorie, chiar dacă știu că n-ar fi prima oară când războiul ăsta face niște oameni tineri să respingă tradițiile.

Când domnișoara Akkerman se întoarce în foaier, mă prefac că analizez cele două rochii aduse de ea, dar de fapt trag cu ochiul la ceasornicul de pe perete. N-am timp de socializare. După ce-i spun s-o poarte pe cea gri, o îndemn să ia pachetele pe care le țin în mână de când am ajuns:

— Astea-s pentru tine. Vrei să verifici dacă totul e în regulă?

— Sunt sigură că e bine. Stai la o cafea?

Nu-mi bat capul să întreb dacă e vorba de cafea adevărată. Unicul mod în care ar putea avea cafea adevărată

este dacă i-aș fi adus-o eu, dar eu nu i-am adus, așa că dacă zice că are, înseamnă că are de fapt ghindă sau vreascuri măcinate. Erzaț.

Totodată, nu rămân din același motiv pentru care nu accept repetata ofertă a domnișoarei Akkerman de a-i spune Irene. Nu vreau să confunde relația asta a noastră cu una de prietenie. Pentru că nu vreau să creadă că dacă într-o zi nu poate plăti, nu contează.

— Nu pot. Mai am de livrat ceva înainte de prânz.

— Ești sigură? Poți mânca aici – tocmai mă duceam să pregătesc mâncarea – și apoi ne-am putea gândi cum să-mi aranjez părul pentru diseară.

Stranie relație am eu cu clienții! Ei cred că suntem camarazi. Cred că suntem legați de secretul că întreprindem ceva ilegal împreună.

— Întotdeauna iau masa acasă, cu părinții, zic eu.

— Firește, Hanneke, spune ea stânjenită că a insistat prea mult. Atunci, pe curând.

Afară e înnorat și mohorât, iarnă de Amsterdam, în timp ce merg cu bicicleta pe străzile noastre înguste și aleatorii. Amsterdam a fost construit pe canale. Olanda, țara, este numai șes, chiar sub nivelul oceanului, iar fermierii care au rânit la ea cu secole în urmă au construit o rețea elaborată de canale, ca să nu se înece oamenii în Marea Nordului. Un bătrân profesor de istorie de-al meu obișnuia să illustreze această frântură din trecutul nostru cu zicala populară: „Dumnezeu a creat Lumea, dar olandezii au creat Țările de Jos.“ O rostea cu mândrie, dar pentru mine fraza era și un avertisment: „Nu te baza pe cineva să vină să te salveze. Suntem absolut singuri aici, jos.“

La șaptezeci și cinci de kilometri spre sud, la începutul ocupației, acum doi ani și jumătate, avioanele germane

au bombardat Rotterdamul, ucigând nouă sute de civili și distrugând o mare parte din arhitectura orașului. După încă două zile, infanteria germană a intrat în Amsterdam. Acum trebuie să le suportăm prezența, dar am reușit să ne păstrăm clădirile. O tranzacție neavantajoasă. În zilele astea, toate tranzacțiile sunt neavantajoase, mai puțin în cazul în care, asemeni mie, te pricepi să ajungi adesea de partea profitabilă a afacerii.

Următoarea mea clientă, doamna Janssen, locuiește la o scurtă distanță de mers cu bicicleta, într-o casă mare, albastră în care-a trăit pe vremuri cu soțul și cei trei fii, până când unul dintre fii s-a mutat la Londra, altul a ajuns în America și al treilea, mezinul familiei, a ajuns pe linia frontului olandez, unde au fost omorâți două mii de soldați de-ai noștri atunci când au încercat, în van, să apere granițele, iar țara a fost învinsă în numai cinci zile. Nu mai vorbim prea mult despre Jan.

Mă întreb, totuși, dacă se afla în preajma lui Bas în timpul invaziei.

Acum mă întreb asta mai tot timpul, încercând să refac în gând ultimele minute de viață ale băiatului pe care l-am iubit. Era cu Bas, ori Bas a murit singur?

Soțul doamnei Janssen a dispărut luna trecută, exact înainte ca ea să-mi devină clientă, și n-am întrebat niciodată mai mult despre asta. Poate că lucra ilegal pentru Rezistență, sau doar a fost surprins în locul greșit la momentul nepotrivit, sau poate că nu e mort deloc și-și bea ceaiul de după-amiază cu fiul său din Anglia, dar nu-i treaba mea, oricum ar sta lucrurile. Doamnei Janssen i-am furnizat doar câteva lucruri. L-am cunoscut puțin și pe fiul ei, Jan. A fost un copil-surpriză, născut cu două decenii după frații săi, când soții Janssen erau deja gârboviți și cărunți. Jan era un băiat simpatic.

Astăzi, aici, decid că se prea poate ca Jan să fi fost lângă Bas când nemții ne-au luat cu asalt țara. Astăzi, aici, voi crede că Bas n-a murit singur. E un gând mai optimist decât îmi permit în mod normal.

Doamna Janssen mă așteaptă în ușă, ceea ce mă enervează, pentru că, dac-ai fi un soldat german cu misiunea de a observa lucruri suspecte, ce-ai crede despre o bătrânică care așteaptă o fată ciudată pe bicicletă?

— Bună dimineața, doamnă Janssen. Nu trebuia să stați aici, afară, pentru mine. Ce mai faceți?

— Bine! strigă ea de parcă ar da o replică dintr-o piesă, atingându-și nervos buclele albe scăpate din coc.

Părul ei e întotdeauna strâns în coc, iar ochelarii îi alunecă întruna pe nas; hainele ei mă fac mereu să mă gândesc la o draperie sau la o sofa.

— Nu intri?

— N-am găsit atâția cârnați câți ați fi vrut, dar am câțiva, îi spun după ce mi-am legat bicicleta și ușa a fost închisă în spatele nostru.

Se mișcă încet; acum umblă cu baston și rar mai iese din casă. Mi-a spus că folosește bastonul de la moartea lui Jan. Nu știu dacă are vreo suferință fizică sau pur și simplu a frânt-o jalea, făcând-o să șchiopăteze.

Înăuntru, camera din față pare mai spațioasă decât în mod normal și-mi ia un moment ca să mă dumiresc de ce. De obicei, între vitrina cu porțelanuri și fotoliu există un *opklapbed*, un pat micuț care arată ca un corp de bibliotecă, dar care poate fi rabatat și întins când vine un oaspete. Presupun că l-a făurit domnul Janssen, căci el a făcut toate mobilele din casa lor. Eu și mama obișnuiam să trecem prin fața atelierului lui de mobilă și să admirăm obiectele aranjate din vitrină, dar niciodată nu ne-am permis să cumpărăm ceva. Nu-mi dau seama unde a dispărut

opklapbed-ul. Dacă doamna Janssen l-a vândut atât de repede după dispariția soțului, înseamnă că e deja strâmtorată, dar nu-mi voi permite să fac din asta o problemă a mea, decât în cazul în care nu mă poate plăti.

— Cafea, Hanneke?

În fața mea, doamna Janssen dispăre în bucătărie, așa că o urmez. Am de gând să-i refuz oferta, dar ea a pregătit deja două cești și farfurioare scumpe de porțelan albastru cu alb, celebrul stil din orașul Delft. Masa e solidă, din lemn de arțar.

— Am aici cârnații, dacă doriți să...

— Mai târziu, mă întrerupe ea. Mai târziu. Întâi ne bem cafeaua, cu un *stropwafel*, și tăifăsuim.

Lângă ea se află o cutie de tablă prăfuită, cu miros de pământ. Boabe de cafea adevărată. Mă întreb de câtă vreme le păstrează. Și vafele, de altfel. Oamenii nu-și folosesc rațiile de făină pentru produse de patiserie fanteziste; le folosesc pentru pâine. Mai mult, nu le folosesc pentru a hrăni tinerele furnizoare de pe piața neagră, dar iat-o pe doamna Janssen turnându-mi cafea într-o ceașcă de porțelan și punând deasupra un *stropwafel*, în așa fel încât cele două vase se înmoaie la abur și siropul zaharisit dinăuntru se prelinge pe margini.

— Stai jos, Hanneke.

— Nu mi-e foame, mint eu, dar stomacul mă dă de gol cu un ghiorăit.

Îmi este foame, dar nu știu de ce devin agitată în fața acestor *stropwafel*, în fața insistenței doamnei Janssen de a mă face să stau jos, în fața ineditului întregii situații. Oare a sunat la Poliția Verde și le-a promis să le predea o lucrătoare de pe piața neagră? O femeie suficient de disperată ca să vândă *opklapbed*-ul soțului s-ar preta la un astfel de lucru.

— Măcar un minut?

— Regret, dar mai am multe curse de făcut azi.

Ea se uită lung la masa ei elegant așternută.

— Băiatul meu cel mai mic. Jan. Erau preferatele lui. Îl așteptam cu ele când venea de la școală. Ai fost prietenă cu el?

Îmi zâmbește cu speranță.

Suspin. Nu e periculoasă – doar singură. Îi e dor de fiul ei și vrea să-i dea unei fete de aceeași vârstă cu el gustarea lui de după ore. Dar asta e împotriva tuturor regulilor mele și tonul rugător al vocii ei mă face să mă simt prost. Însă afară e frig, cafeaua e adevărată și, în ciuda a ce i-am spus doamnei Janssen despre milioanele mele de treburi, de fapt mai am o oră până când părinții mă așteaptă cu prânzul. Pun pe masă pachetul cu cârnați, îmi netezesc părul și mă străduiesc să-mi amintesc cum se comportă un oaspete politicos într-o vizită de curtoazie. Cândva, știam cum se face. Mama lui Bas îmi turna ciocolată fierbinte în bucătărie, în timp ce Bas și cu mine învățam, și apoi găsea pretexte ca să tot intre peste noi și să se asigure că nu ne sărutăm.

— N-am mai mâncat de mult *stroofwafel*, zic eu în cele din urmă, punându-mi la treabă abilitățile ruginite de a face conversație. Favoritele mele erau *banketstaaf*.

— Cu cremă de migdale?

— Mmm-îhîmm.

Cafeaua doamnei Janssen e fierbinte și tare, un anestezie liniștitor. Îmi arde esofagul, dar continui s-o lipăi, și nici măcar nu-mi dau seama cât am băut până nu pun ceașca jos pe farfurioară și constat că e pe jumătate goală. Doamna Janssen o umple imediat până sus.

— O cafea foarte bună, zic eu.

— Am nevoie de ajutorul tău.

Ah.

Așadar, scopul cafelei devine limpede. Îmi oferă ceva, acum vrea o favoare. Păcat că nu și-a dat seama că nu e nevoie să mă răsfețe. Lucrez pentru bani, nu pentru amabilitate.

— Vreau să mă ajuți să găsec ceva, zice ea.

— De ce aveți nevoie? Mai multă carne? Petrol de lampă?

— Am nevoie de tine ca să găsec o persoană.

Ceașca încremenește la jumătatea drumului spre gură și timp de o secundă nu-mi amintesc dacă urma să beau din ea sau s-o pun jos.

— Am nevoie de tine ca să găsec o persoană, repetă ea, văzând că nu răspund.

— Nu înțeleg.

— Pe cineva care înseamnă mult pentru mine.

Se uită peste umărul meu și-i urmăresc direcția privirii până în punctul unde ochii ei se fixează pe un portret de grup al familiei, atârnat lângă ușa de la cămară.

— Doamnă Janssen.

Încerc să găsec cel mai potrivit și politicos mod de a-i răspunde. „Soțul dumneavoastră nu mai e“, ar trebui să-i spun. „Fiul dumneavoastră e mort. Ceilalți băieți nu se mai întorc.“ Nu pot căuta fantome. Nu există cartele pentru înlocuirea unui fiu decedat.

— Doamnă Janssen. Eu nu găsec oameni. Eu găsec lucruri. Mâncare. Îmbrăcăminte.

— Aș vrea să găsești...

— O persoană. Mi-ați spus. Dar dacă vreți să găsiți o persoană, trebuie să anunțați poliția. Țștia sunt căutătorii de care aveți nevoie.

— Tu, spune aplecându-se peste masă. Nu poliția. De tine am nevoie. N-am pe cine altcineva să rog.

În depărtare bate clopotul de la Westerkierk: unsprezece și jumătate. Ar trebui să plec acum.

— Trebuie să plec.

Împing scaunul, îndepărtându-l de masă.

— Mama o fi pregătit masa. Plățiți acum cârnații, sau să-i spun domnului Kreuk să-i treacă la datorie?

Se ridică și ea, dar în loc să mă conducă spre ușă, mă prinde de mână.

— Hai să vezi, Hanneke. Te rog. Doar uită-te înainte de a pleca.

Pentru că nici măcar eu n-am devenit atât de nesimțitoare încât să-mi smulg mâna din strânsoarea unei femei bătrâne, o urmez spre ușa cămării, mă opresc și mă uit conștiincioasă la fotografia băieților ei de pe perete. Stau toți trei aliniați, cu urechi mari, asemănătoare și gâturi noduroase. Dar doamna Janssen nu se oprește în fața portretului. Deschide cu o mișcare bruscă ușa cămării.

— Pe aici.

Îmi face semn s-o urmez.

Verdorie. La naiba, e mai zăludă decât credeam. Acum vom sta aici în beznă, înghesuite amândouă între borcanele cu murături, ca să luăm legătura cu fiul ei mort. Probabil îi păstrează aici și hainele, împăturite cu biluțe de naftalină.

Înăuntru e ca în orice cămară: o încăpere îngustă, cu un perete plin de mirodenii și conserve, nu chiar atât de plin pe cât ar fi fost înainte de război.

— Îmi pare rău, doamnă Janssen, dar nu știu...

— Stai.

Întinde mâna spre raftul cu mirodenii și trage un zăvor mic pe care nu-l observasem.

— Ce faceți?

— O clipă.

Se joacă puțin cu zăvorul. Brusc, întreg ansamblul de rafturi se deschide în afară, dând la iveală un spațiu întunecos în spatele camării, lung și îngust, dar suficient de mare ca să intri în el, prea întunecat ca să vezi ceva.

— Ce-i asta? șoptesc eu.

— Hendrik l-a construit pentru mine, răspunde ea. Când erau băieții mici debaraua asta era inefficientă – adâncă și teșită –, așa că l-am rugat să închidă o parte ca să fie cameră, iar în cealaltă parte să avem o magazie.

Ochii mi se acomodează cu penumbra. Stăm în picioare într-un spațiu de sub scări. Tavanul se lasă tot mai jos, până când, în spate, se mai înalță doar la câțiva zeci de centimetri deasupra dușumelei. În față, pe o policioară la nivelul ochilor, sunt o lumânare pe jumătate consumată, un pieptene și o revistă de film al cărei titlu mi-e familiar. Cea mai mare parte a micii încăperi e ocupată de *opklapbed*-ul lipsă al doamnei Janssen, desfăcut ca și când ar aștepta un oaspete. Pe el zac o plapumă matlasată cu un model cu stele și o singură pernă. Geamuri nu sunt. Când ușa secretă e închisă, sub ea nu cred că se vede decât o dungă subțire de lumină.

— Vezi? spune ea și mă ia din nou de mână. Uite de ce nu pot apela la poliție. Poliția nu poate găsi pe cineva care se presupune că nu există.

— Persoana lipsă.

— Persoana lipsă este o fată evreică, explică doamna Janssen. Trebuie s-o găsești până n-o dibuiesc naziștii.

DOI

Doamna Janssen încă mai așteaptă răspunsul meu, stând în picioare în spațiul acela întunecat, unde aerul e stătut și miroase vag a cartofi vechi.

— Hanneke?

— Ați ascuns pe cineva?

Abia pot scoate vorbele pe gură, în timp ce ea zăvoară la loc stelajul secret, închide ușa camării și mă conduce înapoi la masă. Nu știu dacă sunt mai mult șocată sau speriată. Știu că se întâmplă așa ceva, că unii evrei care dispar sunt înghesuiți precum așternuturile de pat de iarnă în subsolurile altor oameni, în loc să ajungă în lagăre de muncă. Dar e o chestiune prea primejdioasă și ca s-o recunoști cu voce tare.

Doamna Janssen răspunde la întrebare dând din cap:

— Am ascuns.

— Aici înăuntru? Ați ascuns pe cineva aici înăuntru? Cât timp?

— Oare de unde să încep?

Ia șervețelul și-l răsuțește între degete.

Eu prefer să nu începă deloc. Acum zece minute mă temusem că doamna Janssen chemase pe cineva să mă

aresteze; acum îmi dau seama că ea este cea care ar putea fi arestată. Adăpostirea persoanelor se pedepsește cu închisoarea: o celulă rece și jilavă la Scheveningen, unde am auzit că oamenii dispar luni de zile fără a fi audiați măcar. Pedepsa pentru cel ascuns – pentru *onderduiker* – este deportarea imediată.

— S-o lăsăm baltă, zic eu repede. Lăsați-o baltă. Nu vreau să aud nimic. Plec și gata.

— De ce nu mai stai jos? mă imploră ea. Toată dimineața te-am așteptat, spune și ridică în aer cafetiera. Mai vrei? Poți bea cât poțesteți. Doar să iei loc. Dacă nu mă ajuți, va trebui să caut pe altcineva.

Acum am sentimente contradictorii stând așa în picioare, în mijlocul bucătăriei. Nu vreau să mă las mituită de cafeaua ei. Dar parcă am prins rădăcini acolo. N-ar trebui să plec, nu fără să aflu mai multe despre povestea asta. Dacă încearcă să găsească pe altcineva, doamna Janssen se va pune în primejdie și mă va pune și pe mine.

— Povestești-mi ce s-a întâmplat, spun în cele din urmă.

— Partenerul de afaceri al soțului meu, începe doamna Janssen, vorbele ieșindu-i ca un torent din gură. Partenerul de afaceri al soțului meu a fost un om cumsecade. Domnul Roodveldt. David. A lucrat zece ani cu Hendrik. Era însurat cu Rose, o femeie nemaipomenit de timidă – era peltică și asta o făcea să se rușineze –, dar care știa să croșeteze lucruri minunate. Aveau două fete. Pe Lea, care abia împlinise doisprezece ani și era răsfățata familiei, și o fiică mai mare, de cincisprezece ani, independentă, mereu plecată cu prietenele. Mirjam.

Parcă se îneacă rostind ultimul nume și înghite în sec înainte de a continua:

— Cei doi Roodveldt erau evrei. Nu prea tradiționaliști, și la început s-ar fi zis că asta era în favoarea lor. N-a contat,

bineînțeles. David l-a asigurat pe Hendrik că nu vor păți nimic. Cunoșteau o femeie de la țară care avea să-i adăpostească. Dar planul a eșuat când femeia s-a speriat prea tare, iar în iulie, după *razzia* cea mare, când au fost ridicați atât de mulți evrei, David a venit la Hendrik și i-a spus că el și familia lui aveau nevoie de ajutor, ca să se ascundă undeva.

— Iar Hendrik i-a adus aici? întreb eu.

— Nu. N-a vrut să mă pună în pericol. I-a dus la atelierul de mobilă. A construit pentru ei o cameră secretă în spatele unui fals perete din magazin. Eu n-am știut.

— N-ați știut?

Nu mi-i pot imagina pe părinții mei păstrând un astfel de secret unul față de celălalt.

— Știam că Hendrik petrece mai mult timp în atelier. Credeam că muncește mai mult, fiindcă David nu mai era acolo să-l ajute. Credeam că familia Roodveldt plecase la casa conspirativă de la țară. Habar n-aveam că se aflau cu toții chiar acolo, în ascunzătoare.

— Și când v-a înștiințat?

— Nu m-a înștiințat niciodată. Luna trecută eram singură acasă, când am auzit un ciocănit în ușă. O bătaie insistentă – era după ora când mai puteai să circuli pe stradă. M-am gândit că Hendrik își uitase cheia acasă, dar când am deschis ușa am dat de o fată, o fată palidă, îmbrăcată cu un palton albastru. Tare mai crescuse. N-o mai văzusem de câțiva ani, și dacă nu s-ar fi prezentat, n-aș fi recunoscut-o. Ea mi-a spus că soțul meu îi ascunsese, dar avea acum nevoie de un nou adăpost sigur. Mi-a spus că toți ceilalți muriseră.

— Mirjam Roodveldt.

Doamna Janssen încuviințează din cap.

— Dârdâia, atât de îngrozită era. Mi-a spus că naziștii veniseră în seara aceea la fabrică și se duseseră ață la

atelierul de tâmplărie. Cineva îl trădase pe Hendrik, un angajat ori un client. Hendrik a refuzat să le arate ascunzătoarea. S-a prefăcut că habar n-are despre ce vorbesc. Pentru că n-a vrut să coopereze, agenții l-au amenințat. David a auzit. A sărit în ajutorul lui. Dar naziștii aveau arme.

Își trage răsuflarea.

— Când au conținut focurile de armă, Hendrik era mort, la fel David, Rose și Lea. Doar Mirjam a reușit să scape.

Trebuie să fi fost un haos total. Am auzit de oameni azvârliti în închisori, duși într-un loc de unde nu s-au mai întors. Dar *patru persoane*, inclusiv o femeie și-o copiliță, ucise cu sânge rece?

— Mirjam cum a scăpat? întreb. Pe toți ceilalți i-au împușcat. Cum a reușit o tânără să scape de naziștii înarmați?

— Prin baie. Atelierul are o toaletă în față. Membrii familiei Roodveldt o foloseau după ce se termina programul cu clienții. Când au venit naziștii, Mirjam tocmai intrase la baie ca să se pregătească de culcare și, auzind împușcăturile, a fugit afară prin ușa din față, până la locul cel mai sigur care i-a venit în minte. Locuința mea. Asta a fost acum trei săptămâni. Am ascuns-o până aseară.

— Ce s-a întâmplat aseară?

Doamna Janssen bagă mâna în buzunarul jerseului, de unde scoate o bucată de hârtie împăturită.

— Mi-am notat totul, ca să-ți dau o cronologie exactă.

Urmărește primul rând cu degetul:

— Era aici ieri la ora prânzului, când i-am dus niște pâine și un exemplar din *Het Parool*. Îi plăcea să citească știrile din ilegalitate, iară și iară, memorând până și anunțurile de mică publicitate.

— Sunteți sigură că era la amiază?

— Tocmai auzisem clopotul de la Westerkerk și oame-nii de pe stradă ieșiseră în pauza de prânz.

Se uită din nou la hârtie, ca să vadă unde a rămas.

— Era încă aici la patru și-un sfert, fiindcă m-am dus s-o previn că Christoffel, băiatul pe care-l trimit cu diverse comisioane, va veni să lase ceva, așa că va trebui să păstreze liniștea. Tot aici era și la cinci jumate, când m-am dus s-o întreb dacă vrea să mănânce de seară; mi-a spus că o doare capul și c-o să se întindă puțin. Imediat după aceea, vecina mea, doamna Veenstra, m-a rugat să trec pe la ea. Fiul ei, Koos, nu venise acasă și era îngrijorată. După ce am stat cu ea vreo oră, l-am văzut pe Koos urcând strada. Rămăsese fără o roată la bicicletă, așa că venise pe jos douăzeci și cinci de kilometri. M-am dus acasă și am strigat-o pe Mirjam, să vadă dacă se simte mai bine. N-a răspuns. Am presupus că adormise. Ceva mai târziu am deschis ușa, să vadă dacă pot să-i duc ceva.

— Și dispăruse?

— Fără urmă. Patul era gol. Paltonul – nicăieri. Pantofii, la fel. Se făcuse nevăzută.

— Cât era atunci ceasul?

— În jur de zece. După începutul interdicției de circulație. Cândva între cinci și jumătate, când Mirjam îmi spusese că vrea să se întindă, și ora zece, fata a dispărut și n-am nicio explicație.

Terminându-și relatarea, doamna Janssen împătorește la loc hârtia și dă să o pună în buzunar, înainte de-a se răzgândi și a mi-o întinde mie. Lângă arzătoarele mașinii de gătit sunt chibrituri. Iau unul, îl scapăr de cutie și las însemnările de detectiv ale doamnei Janssen scrise cu creionul să ardă, prefăcându-se în sulf și cenușă.

— Ce faci? întreabă ea.

— Ce faceți dumneavoastră, păstrând dovezi scrise că ați ascuns ilegal o fată?

Ea se freacă pe frunte.

— Nu m-am gândit la asta. Nu cunosc regulile. De-asta am nevoie de ajutorul tău, Hanneke.

În fundal, clopotul de la Westerkerk bate din nou. A mai trecut un sfert de oră. Mai devreme am folosit trecerea timpului doar drept pretext pentru a mă cărăbăni, dar acum se face cu adevărat târziu. Îmi încrucieșez brațele pe piept.

— Ați fost în vizită la vecină timp de-o oră. Nu e posibil ca Mirjam să fi ieșit din casă atunci?

— Doamna Veenstra locuiește chiar vizavi. Am stat pe treptele casei ei, cu fața la casa mea; ieri n-a fost prea frig. Mirjam n-ar fi putut ieși pe ușa din față fără s-o vad.

— Aveți o ușă și-n spate?

N-ar trebui să-i dau apă la moară punându-i astfel de întrebări dacă nu intenționez s-o ajut. Dar situația pe care mi-a descris-o este stranie și incredibilă și nu pot scăpa de senzația că greșește ea undeva.

— Ușa din dos nu se închide bine – asta de ani de zile. Eram foarte supărată pe Hendrik: un fabricant de mobilă să nu-și facă timp să repare propria ușă! În cele din urmă, anul trecut m-am săturat să-l tot rog și am montat eu însămi un zăvor. Când am văzut că Mirjam lipsește, am verificat. Ușa era închisă. N-avea cum să iasă pe ușa din dos și să tragă zăvorul dinăuntru.

— O fereastră?

Sună improbabil, chiar când rostesc cuvintele. Cartierul ăsta e bogat, genul de loc în care oamenii ar observa o fată cățărându-se afară pe un geam.

— Nicio fereastră. Nu pricepi? N-avea cum să iasă. Și nici de ce. Era ultimul adăpost sigur pentru ea. Dar e imposibil să fi fost descoperită. Dacă ar fi venit după ea, nașiștii m-ar fi luat și pe mine.

O explicație rațională trebuie să existe. Probabil că doamna Janssen s-a întors spre doamna Veenstra pentru

câteva minute și n-a văzut-o pe fată plecând. Sau poate nu a stabilit corect cronologia și Mirjam a dispărut când doamna Janssen a ațipit puțin.

De fapt, explicația nu contează. Nu pot s-o ajut, oricât de tristă ar fi povestea ei. E prea periculos. Supraviețuirea are prioritate. Asta-i deviza mea de război. După Bas, ar putea fi chiar deviza vieții mele. Mai întâi supraviețuirea, apoi numai și numai supraviețuirea. Am fost o persoană lipsită de griji și uite unde-am ajuns. Transport bunuri de pe piața neagră, dar numai ca să-mi hrănesc familia și pe mine. Flirtez cu soldații germani, dar numai fiindcă astfel îmi salvez viața. Să caut o fată dispărută nu-mi servește la nimic.

Din bucătărie, aud ușa din față deschizându-se cu un scârțâit și apoi o voce bărbătească tânără strigând „Alo?“ Mai de departe, lătratul unui câine. Cine să fie? Gestapoul? NSB-ul? Urâm Gestapoul și Poliția Verde, dar cel mai nesuferit ne este Nationaal-Socialistische Beweging¹. Naziștii olandezi, trădători ai propriului popor.

Ochii doamnei Janssen se fac tot mai mari, până când recunoaște vocea:

— Christoffel, sunt în bucătărie! strigă ea. Am uitat că trece pe aici azi, îmi șoptește. Bea-ți cafeaua. Poartă-te normal.

Christoffel, băiatul care se ocupă de comisioane, are păr blond cârlionțat, ochi mari albaștri și tenul delicat al unuia care a început de curând să se bărbierească.

— Doamnă Janssen? spune el frământându-și pălăria în mâini, stânjenit că ne-a întrerupt. Am venit pentru *opklapbed*? Nu la ora asta ați spus?

— Ba da, sigur.

¹ Mișcarea Național-Socialistă din Țările de Jos (n. red.).

Dă să se ridice, dar Christoffel îi face semn cu mâna să rămână pe loc.

— Mă descurc singur. Am un căruț și un prieten așteaptă afară să m-ajute.

Indică fereastra cu bărbia, unde un flăcău înalt și solid ne face cu mâna din stradă.

Când Christoffel dispare cu prietenul și căruțul, doamna Janssen îmi vede expresia alarmată și mă liniștește.

— Nu-i patul ăla. Nu al lui Mirjam. Îl ia pe cel din biroul lui Hendrik. Foarte rar mai intru în încăperea aia. L-am rugat pe Christoffel să găsească un cumpărător, iar banii aveam de gând să-i folosesc ca s-o ajut pe Mirjam.

— Și acum?

— Acum am să-i folosesc ca să te plătesc pe tine fiindcă m-ajută s-o găsesc pe Mirjam.

Clatin din cap împotrivindu-mă, dar ea mi-o taie:

— Trebuie s-o găsești, Hanneke. Pe fiii mei mai mari... s-ar putea să nu-i mai văd niciodată. Cel mic e mort, soțul meu a murit încercând să apere familia lui Mirjam, familia ei a murit încercând să-l protejeze pe el. Nu mai am pe nimeni acum; nici ea nu mai are. Mirjam și cu mine trebuie să fim ca o familie. Nu mă lăsa s-o pierd. Te rog.

Scap de răspuns grație roților scârțâitoare ale căruțului lui Christoffel, pe care el și prietenul lui au legat cu frânghii celălalt *opklapbed* al doamnei Janssen. E mai ornat decât cel din cămară, lemnul e neted și lăcuit și miroase încă slab a ulei de lămâie pentru mobilă.

— Plec, doamnă Janssen, anunță băiatul.

— Stai, îi spun eu. Doamnă Janssen, poate că nu e nevoie să vindeți acum patul. Așteptați încă o zi și mai gândiți-vă.

În felul ăsta încerc să-i spun că nu voi putea accepta propunerea ei.

— Ba nu, îl vând acum, zice ea ferm. Sunt nevoită. Christoffel, cât îți datorez pentru transport?

— Nimic, doamnă Janssen. O fac cu plăcere.

— Insist.

Întinde mâna după poșeta de pe masă și începe să numere bănuții dintr-un săculeț pentru mărunțiș.

— O, Doamne! Crezusem că am...

— Nu e nevoie, insistă Christoffel.

Băiatul roșește din nou și se uită la mine derutat, implorând ajutor.

— Doamnă Janssen, zic eu cu blândețe. Christoffel mai are și alte livrări. De ce nu-l lăsăm să plece?

Ea contenește să mai scormonească în săculeț și îl închide rușinată. După ce Christoffel pleacă, se afundă înapoi în scaun. Arată bătrână și obosită.

— O să mă ajuți? mă întreabă.

Sorb restul de cafea rece. La ce rezultat crede ea că pot ajunge? Nici n-aș ști de unde să încep. Chiar dacă Mirjam a reușit să scape, cât de departe poate ajunge o fată de cincisprezece ani, cu o *Jodenster* galbenă cusută pe haine? N-am nevoie să iau banii doamnei Janssen ca să știu ce i se va întâmpla unei fete ca Mirjam, dacă nu i s-a întâmplat deja: va fi prinsă și trimisă într-un lagăr de muncă din Germania sau Polonia, de unde nimeni nu s-a întors vreodată. Dar, în primul rând, cum a ieșit din casă?

„Trebuie să existe o explicație rațională“, îmi mai spun o dată. Oamenii nu dispar așa, în neant.

Dar, de fapt, nu-i adevărat. În timpul ocupației, oamenii dispar în neant în fiecare zi. Sute de oameni, luați din casele lor.

Cum crede ea c-aș putea găsi unul singur?

TREI

Când ajung acasă, buzele mamei formează o linie strânsă, subțire.

— Ai întârziat, mă interceptează ea la ușă.

Cu siguranță m-a pândit de la fereastră.

— E douășpe și-un sfert.

— Douășpe și nouășpe.

— Cinci minute, mama?

Apartamentul nostru miroase a păstârnac și cârnați prăjiți, din cei aduși de mine ieri. E un spațiu mic: doar camera de zi, bucătăria, baia și două dormitoare mititele, toate la etajul unu al unei clădiri cu cinci niveluri. Comfortabil.

Papa citește o carte în fotoliul său, folosind un dispozitiv meșterit de el care îi ține cartea deschisă în timp ce dă paginile cu brațul lui bun, stângul. Brațul drept, atrofiat, îi e ascuns în poală.

— Hannie.

Îmi spune pe numele meu de alint, când mă aplec să-l sărut.

Accidentul s-a întâmplat înainte de-a mă naște, în timpul Marelui Război. El trăia pe partea din Flandra

a gardului electric construit pentru a separa Belgia ocupată de Olanda. Mama locuia în partea olandeză. El a vrut să sară gardul, ca s-o impresioneze. O mai făcuse o dată. N-am crezut partea asta a poveștii când mi-a spus-o prima dată, dar mai apoi mi-a arătat o carte: oamenii reușiseră să treacă peste Sârma Morții prin tot felul de metode idiot de ingenioase, folosind scări lungi sau căptușindu-și hainele cu porțelanuri ca să atenueze șocul. De data asta, când a încercat să treacă, a atins cu pantoful sârma și a căzut la pământ; așa a emigrat tata în Olanda.

Jumătatea dreaptă a corpului, de jos de la picior și până sus la mijlocul obrazului, îi este paralizată de-atunci, așa că vorbește încet și căznit. Când eram mică, asta mă rușina, dar acum aproape că nici nu mai observ.

Papa mă trage blând mai aproape, ca să-mi șoptească la ureche:

— Mama e speriată pentru c-au venit să-l caute pe domnul Bierman. Fii drăguț cu ea.

Domnul Bierman ține aprozarul de vizavi. De câteva luni, evreii n-au dreptul să fie proprietari, dar soția lui e creștină și el a trecut totul pe numele ei. N-au copii, doar o pisică albă languroasă pe nume Snow.

— Cine a venit? întreb. Gunoaietele de la NSB?

Papa își duce un deget la buze și apoi arată spre tavan. Șșșt. Vecinul de sus e membru al NSB. Nevasta lui obișnuia să-mi împletească părul și-mi cocea prăjiturele cu mirodenii de Sinterklaas¹. În spatele meu, mama zăngăne din tava cu prânzul, punând mâncarea pe măsuța joasă, așa că-l sărut pe papa și pe celălalt obraz și trec la locul meu.

— De ce-ai întârziat, Hannie? întreabă mama.

— Ca să vă-nvăț să nu intrați în panică atunci când trec doar *patru minute* peste ora la care vin de obicei.

¹ În olandeză, Sfântul Nicolae (n. tr.).

— Dar tu nu întârzii niciodată.

„Nici nu mi s-a cerut niciodată să găsesc o fată dispărută“, îmi spun eu în gând. Fără să vreau, îmi vine iar în minte imaginea doamnei Janssen, îngrijorată din cauza cămării goale.

Mama îmi pune în farfurie o lingură de păstârnac. Mâncăm mai bine decât o mulțime de oameni. Dacă papa și mama ar ieși mai des din casă, probabil ar începe să se întrebe cu ce anume mă ocup de aduc acasă așa multă mâncare.

— Nimic grav.

Cârnatul piperat îmi aprinde gura.

— M-a oprit un soldat german.

Asta, bineînțeles, este adevărat. Nu pomenesc însă că s-a întâmplat dimineața devreme, înainte de a afla despre Mirjam.

— Sper că nu l-ai provocat, îmi zice tăios mama.

Nu sunt singurul membru al familiei pe care războiul l-a schimbat. Ea obișnuia să dea ore de pian în apartamentul nostru, de unde muzica lui Chopin plutea afară pe fereastră. Acum nimeni nu mai are bani pentru muzică sau pentru traducerile cu care se ocupa papa.

— Vorbea olandeza, zic eu, un fel de a răspunde fără să răspund. O vorbea fluent.

Papa mârâie:

— L-am îngrășat după ultimul război, ca acum să se întoarcă și să ne flămânzească.

Germania a fost atât de săracă după Marele Război, încât nenumărate familii și-au trimis copiii în Olanda, ca să crească puternici cu laptele și brânza noastră. Fără noi, ar fi pierit. Acum unii dintre băieții aceia au crescut și s-au întors.

— Când trebuie să fii înapoi la muncă? mă întrebă mama.

— Mai am douăzeci de minute.

Oficial, lucrez ca secretară la o firmă de pompe funebre. Nu e serviciul ideal, dar alte opțiuni n-am avut. Nimeni n-a vrut să angajeze o tânără lipsită de experiență și care nu știa să dactilografieze. Nici domnul Kreuk nu m-ar fi angajat, dar lui nu i-am dat de ales. Deja fusesem refuzată la șapte alte prăvălii, când am văzut în vitrină anunțul ANGAJĂM AJUTOR și-am refuzat să plec până nu m-a angajat.

Domnul Kreuk este un om bun. Mă plătește corect. Tot el mi-a oferit și cealaltă slujbă, cea secretă, prin care câștig chiar mai mult.

În Olanda, și probabil în toată Europa, nemții au introdus cartele de rații și cupoane pentru mâncare, îmbrăcăminte, petrol lampant, cauciuc. Ziarele îți spun că ai voie să cumperi: cinci sute de grame de zahăr, doi litri de lapte, două kilograme de cartofi. Aici intervine domnul Kreuk. Domnul Kreuk folosește cartelele morților pentru a face provizii de alimente, pe care le vinde la suprapreț. Cel puțin așa îmi închipui eu că funcționează afacerea. Nu pun întrebări. Tot ce știu sigur este că acum câteva luni domnul Kreuk a venit la mine cu un tenculeț de cartele și m-a întrebat dacă vreau să fac niște cumpărături.

Prima oară mi-a fost teribil de frică, dar și mai tare mă temeam că-mi pot pierde slujba; după un timp am devenit bună la asta, și după și mai mult timp am început chiar să simt că fac ceva nobil. Întrucât naziștii erau cei care ne obligaseră să folosim cartele, dacă îmi băteam joc de sistemul lor, îmi băteam joc și de ei. Șuncă scumpă: unica răzbunare la care am putut recurge împotriva celor ce l-au ucis pe Bas, dar mă agăț și de această mică satisfacție.

Ce facem noi este ilegal, teoretic vorbind. Putem fi acuzați că profităm de pe urma războiului. Dar domnul Kreuk nu este bogat, iar eu de bună seamă nu sunt. Mie mi se pare că ce încercăm de fapt să facem este să reorganizăm un sistem total lipsit de sens, într-o țară care a ajuns să nu aibă nici ea absolut nicio noimă.

— *Hannie!*

Evident, mama a tot încercat să-mi capteze atenția.

— Te-am întrebat ce i-ai spus celui de la Poliția Verde.

Încă e fixată pe subiectul ăsta? Dacă ar ști câți soldați întâlnesc eu săptămânal!

— I-am spus să se care dracului din țara noastră și să nu se mai întoarcă. I-am sugerat să facă lucruri urâte cu bulbii de lalele.

Îngrozită, ea își acoperă gura.

— *Hannie!*

Eu oftez.

— Am făcut ceea ce fac întotdeauna. Am scăpat cât de repede am putut.

Dar mama nu mai e atentă la mine.

— *Johan.*

Vocea i se transformă într-o șoaptă și îl prinde pe papa de brațul sănătos.

— *Johan, s-au întors. Ascultă!*

Aud și eu strigăte peste drum și dau fuga la fereastră ca să mă uit pe după perdea.

— *Hannie!* mă avertizează mama, dar văzând că nu mă întorc la masă, renunță.

Trei ofițeri NSB în uniformele lor negre ca gândacii bat în ușa celor doi Bierman, ordonându-i domnului Bierman să iasă afară.

Deschide nevasta lui, cu mâinile tremurându-i atât de tare, încât se vede și de la distanță.

— Soțul dumneavoastră trebuia să se prezinte pentru deportare săptămâna trecută, anunță ofițerul care pare cel mai vârstnic.

Străduța noastră e îngustă, iar el nu vorbește încet. Aproape tot ce spune se aude.

— Nu... nu-i aici, răspunde doamna Bierman. Nu știu unde e. Nu l-am văzut de câteva zile.

— Doamnă Bierman!

— Jur. Nu l-am văzut. Am venit acasă de la cumpărături și nu era. L-am căutat eu însămi în toată casa.

— Dați-vă la o parte, îi ordonă el, și când ea n-o face, trece pe lângă ea îmbrâncind-o.

Mama s-a postat în spatele meu. Mă prinde de braț, atât de strâns, încât îi simt unghiile prin pulover. „Te rog, fă ca domnul Bierman să fi plecat“, îmi doresc eu. „Te rog să fi fugit în timp ce doamna Bierman era la cumpărături.“

Mama își mișcă buzele, îngânând o rugăciune, cred, deși nu ne mai rugăm de mult. Ofițerii reapar în cadrul ușii, de data asta trăgând după ei încă o persoană. Este domnul Bierman, căruia îi curge sânge din nas și are ochiul drept umflat și lovit.

— Vești bune, doamnă Bierman, anunță ofițerul. Până la urmă l-am găsit pe soțul dumitale.

— Lotte! strigă domnul Bierman, împins către un camion care-l așteaptă.

— Pieter, spune ea.

— Ar trebui să vă iau și pe dumneavoastră, să-i țineți de urât, se oferă ofițerul. Dar m-aș simți groaznic pedepsind o bună creștină, prea proastă ca să știe unde-i e bărbatul.

Stă mai mult cu spatele la mine, așa că nu-i văd fața, dar aud sarcasmul din glasul lui.

— Lotte, nu-i nimic, strigă domnul Bierman din camion. O să mă-ntorc acasă curând.

Nici acum ea nu plânge. Nu face nimic, doar privește și clatină din cap, ca și cum ar zice: „Nu. Nu, n-ai să te întorci acasă curând.“

Camionul pornește, iar doamna Bierman rămâne în pragul casei. E indiscret din partea mea să o urmăresc, dar nu-mi pot lua ochii de la ea. Și doamna Bierman îmi făcea daruri de Sinterklaas. Iar când îi vizitam prăvălia, mă lăsa să gust din căpșuni, chiar dacă nu cumpăram.

Mama mă dezlipește de fereastră, apucându-mă de pullover și trăgându-mă spre masă.

— Termină de mâncat, zice ea sec. Nu-i treaba noastră; nu putem face nimic.

Mă trag de sub mâna ei, gata să protestez, să-i amintesc de cei doi Bierman și de căpșunii lor. Dar are dreptate. Nu pot face nimic ca să repar ceea ce s-a întâmplat adineauri.

Terminăm de mâncat într-o tăcere aproape perfectă. Mama încearcă de câteva ori să inițieze o conversație, dar eșuează. Mâncarea nu are gust de mâncare. Când nu mai pot înghiți, mă scuz, pretextând că am ceva de făcut înainte de-a mă întoarce la serviciu.

— Să nu întârzii iar. Ai un serviciu bun, îmi reamintește mama.

Îi e dragă slujba mea. Știe că leafa asta este singura din familie.

— Nu vrei să-nceapă domnul Kreuk să se întrebe dacă a luat o decizie bună angajându-te.

— N-o să înceapă.

Vreau un minut departe de părinți și de muncă – un minut în care să închid restul lumii afară. În camera mea, trag jaluzelele și deschid sertarul de jos al biroului, pipăind în spate până găsesc ce vreau: un jurnal decolorat primit de ziua mea, la nouă ani. Timp de o săptămână am scris în el silitoare, descriind prietenii care-mi plăceau și profesorii

care erau răi cu mine. Apoi l-am abandonat timp de cinci ani și nu l-am reluat decât atunci când l-am cunoscut pe Bas, transformându-l într-un album de amintiri.

Iată fotografia școlară pe care mi-a dăruit-o, cerându-mi pe cel mai firesc ton una de-a mea în schimb. Iată bilețelul strecurat printre cărți, prin care îmi spunea că puloverul meu verde mi se asortează la culoarea ochilor. A semnat B. Atunci mi-am dat seama întâia oară că preferă să i se spună Bas, nu Sebastiaan. O poreclă extrasă din mijlocul numelui, cum se întâmplă în cazul multor băieți olandezi, nu de la început.

Iată un cotor de bilet de la primul film pe care l-am văzut împreună, cel la care am rugat-o pe prietena mea cea mai bună, Elsbeth, să mă însoțească, în caz că rămân fără cuvinte în preajma lui Bas. Acest memento este de două ori dureros, fiindcă n-o mai am nici pe Elsbeth, dispărută în alt chip.

Iată și cotorul de bilet de la cel de-al doilea film.

Iată și șervețelul de hârtie cu care mi-am șters rujul în seara când m-a sărutat.

Iată șervețelul cu care mi-am șters lacrimile în seara când mi-a spus că se va înrola voluntar după ce va împlini șaptesprezece ani. Iată bucla de păr pe care mi-a dăruit-o în ajunul plecării, la petrecerea de rămas-bun. I-am dat și eu ceva: un medalion cu poza mea. Așa am putut ghici cum procedează fetele germane. Ce proastă eram pe-atunci!

Închid iute caietul, împingându-l în fundul sertarului și acoperindu-l cu haine. Mă gândesc la Bas. Și, involuntar, îmi vine în minte și Mirjam Roodveldt. Mă supăr pe mine că-mi irosesc timpul gândindu-mă la fata asta dispărută din cămară, despre care nu știu nimic și care nu-mi poate aduce decât neazuri.

Numai că știu totuși un lucru despre ea; revista de film de pe polița din cămară: sunt aproape sigură că fotografia la care era deschisă era o scenă din *Vrăjitorul din Oz*, un film despre o fetiță surprinsă de o tornadă, care se trezește într-o țară de basm. Am vrut foarte tare să-l văd, dar când a izbucnit războiul, nu venise încă în Olanda. Așa că n-am văzut *Vrăjitorul din Oz*, dar acum mă gândesc la cum cânta Judy Garland în salonul lui Bas în timp ce pe sofa Bas îmi făcea declarații de dragoste și cum am râs și-am râs și-am învățat pe de rost textul cântecului ei.

Bas s-ar fi învoit s-o ajute pe doamna Janssen. Sunt sigură, n-am nicio îndoială. Bas ar fi spus că asta era șansa noastră de a face ceva adevărat și important. Bas ar fi vorbit despre asta ca despre o aventură. Bas ar fi zis: „Evident, și tu vei decide s-o ajuți; fata pe care o iubesc ar fi total de acord cu tot ce spun“, fiindcă Bas n-ar ști ce fel de fată sunt eu acum.

Iar eu, în schimb, ce-aș răspunde? Aș protesta: „Crezi că aș fi de acord cu orice spui? Ce plin de sine mai ești!“ Ori: „Părinții se bazează pe mine să-i țin în viață. A o ajuta pe doamna Janssen înseamnă a pune în pericol întreaga familie.“ Sau aș zice: „Lucrurile s-au schimbat acum, Bas. Nu înțelegi.“

Aș da orice să-i pot spune ceva. Orice.

Nu mai sunt cea care ar fi căutat-o pe fata aia. Un asemenea gest e sentimental; eu am simț practic. Un asemenea gest se bazează pe speranță; eu nu mai sper. Lumea a înnebunit; nu pot s-o schimb.

Dar atunci de ce mă gândesc la Mirjam Roodveldt?

De ce știu că după-amiază, dacă nu reușesc să mă conving să n-o fac, mă voi duce din nou la doamna Janssen?

PATRU

Lucruri care s-au schimbat în țara mea în ultimii doi ani: totul și nimic.

Când mă urc pe bicicletă după prânz, vânzătorul familiei Bierman vinde legume unei cliente, ca și cum proprietarul prăvăliei n-ar fi fost urcat într-un camion și dus de-acolo, ca și cum lumea doamnei Bierman n-ar fi fost răsturnată cu susul în jos.

Când ajung la serviciu, domnul Kreuk îmi dă de făcut o treabă adevărată, o sarcină pe care chiar o presupune slujba mea. Mâine avem o înmormântare și am de scris un ferpar pentru ziar și de rezolvat problema florilor. Dar la unu și jumătate, domnul Kreuk vine la biroul meu și-mi arată ciorna anunțului: am scris greșit adresa bisericii.

— Nu ești în apele tale?

Domnul Kreuk este un omuleț rubicond, cu ochelari rotunzi care-l fac să semene cu o țestoasă.

— De obicei nu faci greșeli.

Clipește și se uită lung la pantofii lui. Ne cunoaștem de aproape un an, dar e atât de stingherit. Uneori îmi spun că are ocupația asta pentru că se simte mai bine în compania morților decât a celor vii.

— Îmi pare rău. Cred că sunt puțin distrată.

El nu pune sare pe rană:

— Ce-ar fi să scriu eu anunțul și să mă ocup de flori? Pentru tine am câteva curse în după-amiaza asta: la măcelar și apoi la doamna de Vries.

Face o grimasă pronunțând numele și acum înțeleg de ce mi-a trecut cu vederea greșeala din text. Îmi cere în schimb să tratez eu cu doamna de Vries.

— Mulțumesc, zic și-mi înhaț paltonul până nu se răzgândește.

De doamna de Vries mă voi ocupa mai târziu. Mai întâi mă duc la doamna Janssen.

Afară, ceva nou: pe clădirea de peste drum s-a scris *Trăiască Führerul*, cu vopsea albă, încă umedă, și acum voi vedea lozinca ori de câte ori plec de la serviciu. Oare a scris-o proprietarul prăvăliei, ca să se știe că-i suporter al naziștilor? Sau e vorba de o bucățică de propagandă nazistă? Ca de obicei, e greu de spus.

De la începutul ocupației, au avut loc câteva acțiuni de protest: o grevă organizată a muncitorilor, înăbușită repede, care a lăsat câteva cadavre pe străzi. Papa crede c-ar fi trebuit să fie mai multe. Ușor de spus pentru el, căci picioarele îl împiedică să participe. Mama consideră că naziștii sunt niște bestii, dar nu i-ar păsa dacă ei ar fi rămas în Germania. Îi vrea afară din țară și-atât. După război, oamenii se vor aduna pe la colțuri și-și vor aminti de cutezătoarele acte de răzvrătire împotriva naziștilor, dar nimănui n-o să-i placă să-și aducă aminte că cea mai „grozavă rebeliune“ a fost faptul că am purtat câte o ga-roafă în cinstea familiei regale exilate. Sau poate vor sta pe la colțuri și vor vorbi nemțește, pentru că nemții vor fi câștigat. Sunt și din aceia care ar sărbători un astfel de final. Cei care cred în naziști, sau au decis că e mai înțelept să-i sprijini pe invadatori. Ca Elsbeth. Elsbeth care...

S-o lăsăm baltă.

Aproape că fac de două ori stânga-mprejur în drum spre doamna Janssen. O dată când trec pe lângă un soldat care interoghează pe stradă o fată de vârsta mea și a doua oară înainte de a apăsa pe butonul soneriei. Când doamna Janssen mă vede, fața i se luminează de un zâmbet de ușurare atât de larg, încât aproape că fac stânga-mprejur a treia oară, nefiind tocmai sigură ce caut aici.

— Te-ai hotărât să mă ajuți, spune ea deschizând ușa larg. Știam eu. Știam că fac bine să mă încred în tine. O citeam pe fața ta. Hendrik spunea mereu...

— N-ați spus nimănui altcuiva? o întrerup. Înainte sau după mine?

— Nu. Dar dacă nu te-ai fi întors, nu știu ce-aș fi făcut. Am stat aici și m-am frământat din cauza problemei ăsteia.

— Doamnă Janssen. Opriți-vă. Înăuntru.

O prind de cot și o conduc în propriul ei salonaș, unde ne așezăm pe o canapea decolorată, cu model floral.

— În primul rând, încă n-am acceptat să vă ajut, îi spun, ca totul să fie clar. Sunt aici ca să discutăm. Să chibzuim. Deocamdată, doar vorbim despre Mirjam, iar eu voi *chibzui*. Nu sunt detectiv și nu vă promit nimic.

Ea aprobă din cap:

— Înțeleg.

— Bine. Atunci ce-ar fi să-mi spuneți mai mult?

— Orice. Ce anume ai dori să știi?

Ce-aș dori să știu? Habar n-am ce ar întreba poliția într-un asemenea caz. Dar de regulă, când caut bunuri pe piața neagră pentru cineva, încep cu o descriere. Dacă acel cineva are nevoie de pantofi, întreb ce mărime, ce culoare.

— Presupunând că mă hotărâsc să vă ajut, ar fi bine să știu cum arată Mirjam, zic. Aveți poze? A adus Mirjam vreuna cu ea? Vreo fotografie de familie?

— N-a avut vreme să ia nimic. Doar hainele de pe ea.

— Astea cum erau? Cum era îmbrăcată când a dispărut?

Doamna Janssen închide ochii și se gândește.

— O fustă maronie. O bluză crem. Și paltonașul ei. Era așa mult curent în atelierul de mobilă, încât trebuia să porți tot timpul un palton. Îl avea acum peste haine. Era albastru.

— Ca asta? spun eu arătând albastrul regal de pe farfuriile de porțelan din Delft din vitrina doamnei Janssen.

— Mai degrabă ca albastrul cerului. Într-o zi cu soare. Cu două rânduri de nasturi de argint. I-am împrumutat și eu niște haine cât timp a stat aici, dar când a dispărut, singurele haine lipsă au fost lucrurile ei.

O bombardez cu întrebări despre toate detaliile fizice la care mă pot gândi, schițând un portret mental al fetei. Păr negru, buclat, până la umeri. Un nas subțire. Ochi gri-albăstrui.

— Vecinii soților Roodveldt s-ar putea să aibă o fotografie, zice doamna Janssen. După dispariția lor, poate că vecinii au încercat să salveze câte ceva din apartament.

— Știți ceva despre vecinii ăștia?

Ea clatină din cap. Înseamnă că nu pot merge la apartament ca să pun întrebări. Nu când locuința Roodveldt este probabil ocupată deja de o familie NSB-istă. Amsterdam este un oraș aglomerat, greu găsești spațiu locativ și în vremuri normale. Acum, când dispăre o familie de evrei, în casa ei apare imediat o familie de simpatizanți, purtându-se ca și cum ar fi locuit acolo dintotdeauna. În plus, războiul îi asmută pe prieteni unii împotriva altora. Poate tocmai vecinii au deconspirat ascunzătoarea familiei.

Unde altundeva aș putea găsi o fotografie?

— Ați fost la ascunzătoarea din atelierul de tâmplărie? o întreb.

Ea încuviințează din cap:

— A doua zi după ce Hendrik a fost... după ce s-a întâmplat. Complet devastată. Nemții au luat aproape tot, sau poate soții Roodveldt n-au dus acolo prea multe lucruri de la bun început. Poate că secretara lui Hendrik a încercat să salveze ceva, dar ea a plecat în luna de miere a doua zi după razie. Pot să-i scriu, dar nu știu sigur când se întoarce.

— La ce școală era Mirjam?

— La Liceul evreiesc, de vreme ce elevii evrei sunt segregati. Nu știu unde e.

Eu știu. Este chiar lângă râul Amstel, într-o clădire de cărămidă roșie cu ferestre înalte. Trec pe lângă el zilnic și acum îl adaug la dosarul meu mental despre Mirjam. Acum am și o locație unde s-o plasez pe fata creată în mintea mea.

— Care-i următorul pas? întrebă doamna Janssen. O să vorbești cu prietenii tăi despre asta?

— Prietenii mei?

— Cei care te vor ajuta? Care cunosc lucruri din astea?

Încep să înțeleg de ce doamna Janssen mi s-a adresat mie. Pentru că habar n-are cum merge treaba cu activitățile ilegale. Rezistența, piața neagră – ea crede că facem toți parte din aceeași rețea, împărtășindu-ne informații, complotând împotriva nemților. Dar ce fac eu pentru domnul Kreuk funcționează bine doar pentru că sunt o verigă atât de mică în lanț. Dacă aș fi prinsă și chestionată despre operațiunea domnului Kreuk, aș putea susține că nu știu dacă mai e cineva implicat și n-aș spune decât adevărul.

Nu am o rețea de Rezistență. Prăvăliașii mei profitori ar fi inutili pentru o astfel de sarcină. De fapt, n-am nimic în afară de chipul imaginar al unei fete pe care n-am văzut-o niciodată, pe care încă nu i-am promis ferm doamnei Janssen că o voi găsi.

— Trebuie să mai văd o dată ascunzătoarea, îi cer doamnei Janssen.

Ea mă lasă să intru, desfăcând zăvorul ascuns, apoi strigă după mine:

— Deja m-am uitat eu. Ieri, înainte să vii tu, am examinat totul.

Aștept să mi se obișnuiască vederea cu întunericul. Spațiul este, poate, lat de un metru cincizeci. Tot spațiul, cu excepția câtorva centimetri, este ocupat de *opklapbed*-ul nerabatat. Trag de pe pat plapuma, examinând cearșaful de dedesubt, apoi procedez la fel cu salteaua și perna. Pe polița îngustă – revista observată de mine ieri, o ediție veche, antebelică. Probabil că doamna Janssen o găsisese printre lucrurile vechi ale lui Jan și i-o dăduse lui Mirjam, să aibă ceva de citit.

Pe nicio pagină a revistei nu sunt notițe sau sublinieri, dar, ascunsă sub ea, găsesc ultimul număr din *Het Parool*, publicația pe care doamna Janssen spunea că i-o dăduse ieri lui Mirjam. Oamenii citesc ziarele Rezistenței cu voracitate și apoi le dau mai departe. Probabil că asta a ajuns la doamna Janssen prin vecină sau prin comisionar.

Rabatez patul ca să mă uit la dușumeaua de dedesubt, trăgând înapoi covorașul subțire.

Nimic. Nimic, nicăieri.

Dar ce mă așteptasem să găsesc? O scrisoare de-a lui Mirjam, explicând unde se dusesese? O trapă prin care un nazist s-ar fi putut strecura înăuntru ca s-o înhațe pe fată? Când mă întorc în bucătărie, frecându-mă la ochi din cauza luminii, doamna Janssen pregătește iar serviciul de cafea.

— Vecina dumneavoastră de peste drum e acasă? Doamna Veenstra? Cea cu fiul care nu mai apărea?

— Nu cred, spune ea și se încruntă. Ai vrea s-o descoși? Nu știe de Mirjam.

Clatin din cap.

— Stați la ușa dumneavoastră. Cândva, în următoarele cinci minute, deschideți-o și ieșiți afară. Oricând în următoarele cinci minute. Numai să nu mă preveniți când.

Înfășurându-mi brațele în jurul taliei ca să mă apăr de frig, traversez strada până la casa doamnei Veenstra și rămân pe trepte, cu spatele la casa doamnei Janssen. După un minut, aud un zdrăngănit tare, urmat de-un lătrat de câine. Când mă întorc, doamna Janssen mă privește lung, derutată.

— Nu înțeleg, zice ea când ne întoarcem în casă. Ce-a fost asta?

— Am observat mai devreme, când a plecat Christoffel cu *opklapbed*-ul. Ușa dumneavoastră e veche și masivă – nu se poate deschide fără zgomot. Și de îndată ce câțelul din vecini...

— Fritz, mă informează doamna Janssen. Schnauzerul băiatului din vecini.

— De îndată ce aude ușa, câțelul începe să latre. Chiar dacă ați fi privit în direcția total opusă, ați fi auzit câinele și ați fi văzut-o pe Mirjam plecând pe ușa din față.

— Asta am zis și eu.

O supără deducția mea.

— Deja ți-am spus-o ieri. N-ar fi putut ieși pe ușa aia. Și deja am cercetat ascunzătoarea lui Mirjam. Pierzi timpul cu lucruri pe care le-am făcut eu deja.

— Poate ați și găsit-o?

Vocea mea e mai tăioasă decât ar trebui să fie; îmi ascund lipsa de experiență sub o falsă siguranță.

— Îmi tot spuneți că fac lucruri pe care le-ați făcut și dumneavoastră, dar, în afară de cazul în care ați găsit-o

deja, trebuie să văd totul cu ochii mei. Acum, haideți cu mine la ușa din dos.

Dă să spună ceva, probabil să-mi mai zică o dată că Mirjam n-ar fi putut fugi pe-acolo din cauza zăvorului din interior, dar renunță.

Ușa din spate este din stejar masiv și devine clar imediat ce-a vrut să spună prin faptul că nu se închide. Vârsta și așezarea casei au deformat ușa, astfel că jumătatea de sus este umflată și distanțată de ramă. De aceea a montat doamna Janssen zăvorul. Acesta e greu, din fier, și când e tras, închide ușa cum se cuvine. Când ușa nu e zăvorâtă, pe sus pătrunde un curent subțire de aer.

Are dreptate. Nu mă pot gândi cum ar putea cineva ieși pe ușa asta și trage zăvorul după el.

Doamna Janssen mă privește fix. Nu i-am spus că am s-o ajut, nu în mod deschis. Totuși, nici nu mi-am văzut de treabă. E ceva extrem de periculos, mult mai periculos decât orice mi-am permis vreodată să fac.

Dar doamna Janssen a apelat la mine, așa cum și domnul Kreuk a apelat la mine, iar adevărul e că sunt o găsitoare excepțională.

Mă simt absorbită în interiorul acestui mister. Poate pentru că Bas ar face-o. Poate pentru că e un nou mod de a sfida legile. Dar poate și pentru că, într-o țară care a ajuns să nu mai aibă noimă, într-o lume căreia nu pot să-i dau de cap, acesta e un lucru mărunț de care mă pot ocupa. Vreau să mă duc la școala lui Mirjam, locul unde s-ar putea găsi o fotografie a ei, locul care-ar putea să-mi explice cine este fata asta. Pentru că, presupunând că cronologia evenimentelor stabilită de doamna Janssen este corectă, că potaia latră de fiecare dată când pleacă cineva, presupunând că Mirjam n-ar fi putut ieși pe ușa din dos, presupunând că toate astea sunt adevărate, se pare că fata asta e o fantomă.

CINCI

Am lipsit aproape o oră de la îndatoririle mele zilnice. Dacă nu mă întorc la livrări, doamna de Vries va face gură.

Coadă de la măcelărie e aproape până la uşă, cu gospodine ostenite schimbând informații despre locurile unde au reușit să depisteze cutare articol greu de găsit. Eu nu stau la rând. N-o fac niciodată. De cum mă vede intrând, măcelarul îmi face semn cu mâna să vin la tejghea, iar el dispare undeva în spate. Mi-au trebuit cel puțin vreo zece vizite ca să consolidez această relație. Prima oară l-am auzit spunându-i altei cliente că fiicei lui îi place să deseneze. A doua oară i-am adus niște creioane colorate, zicând că erau vechi și le găsisem în fundul biroului. Creioanele, evident, erau noi-nouțe și l-am urmărit cum reacționează: își va permite să creadă o minciună nevinovată dacă îi va aduce un lucru râvnit? Mai târziu i-am vorbit despre o bunică bolnavă și prietenele ei bogate, bolnave și ele, care erau gata să plătească scump pentru niște carne în plus.

Când se întoarce, măcelarul aduce un pachet învelit în hârtie albă.

— Nu-i corect! strigă o femeie din spatele meu când vede schimbul.

Are dreptate: nu-i corect. Ceilalți mușterii nu mă plac prea mult. Poate le-aș fi mai simpatică dacă aș fi lihnită ca ei, dar prefer să nu mor de foame.

— Are o bunică bolnavă, explică măcelarul. Ea se îngrijește de toată familia de-acasă.

— Cu toții îi avem în grijă pe cei de-acasă, nu se lasă femeia.

E obosită. Toată lumea e obosită de stat la atâtea cozi, de așa multe zile.

— O protejezi doar pentru că-i o fată drăguță. Ai lăsa un băiat să sară peste rând?

— Nu pe unul care arată ca fiul dumitale.

Oamenii de la coadă râd, fie pentru că li se pare amuzant, fie pentru că vor să rămână în grațiile omului care-i aprovizionează cu de-ale gurii. Măcelarul se întoarce spre mine și-mi zâmbește, șoptindu-mi că a pus în pachet o mică atenție pentru familia mea.

Cât timp am stat la măcelărie a început să cadă lapovița – picături grase, amestecate cu gheață. Străzile sunt întunecate și alunecoase. Pun carnea în coș, acoperind-o cu un ziar, care se înmoaie în câteva minute. La ușa doamnei de Vries, dinții îmi clănțănesc și apa se scurge de pe fusta mea adunându-se în pantofi, ceea ce ar fi și mai neplăcut dacă picioarele nu mi-ar fi deja ude de la zloată. Pingelele pantofilor mi s-au tocit și sunt tot mai nefolositoare pe vreme umedă. Bat la ușa familiei de Vries, iar înăuntru aud clinchet de porțelanuri.

— Bună ziua? strig. Bună ziua?

În cele din urmă, doamna de Vries, îmbrăcată cochet, ca de obicei, cu o rochie albastră de mătase și ciorapi cu dungă, îmi deschide. Are treizeci și ceva de ani și niște trăsături

nobile; are doi gemeni enervanți și un soț care editează o revistă pentru doamne, petrecând atât de mult timp la redacție, că nu l-am văzut decât o singură dată.

— Hanneke, poștește înăuntru.

Doamna de Vries îmi face un semn vag cu mâna să intru în apartamentul ei, dar nu catadicsește să-și ia pachetul sau să-mi mulțumească măcar că am ieșit pe potopul ăsta doar ca să-i aduc niște carne de vită.

— Eu și vecina mea tocmai luam ceaiul. Nu te grăbești nicăieri, nu-i așa? Poți aștepta în bucătărie până terminăm.

Face un semn din cap înspre femeia mai în vârstă așezată pe sofa, dar nu mă prezintă. E limpede că n-are de gând să-și întrerupă conversația ca să se ocupe de mine. Doamna de Vries este unul dintre oamenii care se comportă de parcă războiul ar fi o neplăcere care se petrece la periferia spațiului lor vital. Astăzi îi ignor propunerea de a aștepta în bucătărie, deși e evident că ea a considerat-o un ordin. Nu vreau să uite de mine prea ușor, așa că-i pun pachetul pe masă și rămân în picioare în vestibul, cu apa picurând de pe mine.

Vecina în chestiune, o femeie căruntă, ridică o sprânceană în direcția mea și-și drege glasul înainte de-a se întoarce spre doamna de Vries.

— După cum spuneam. Au dispărut. Am aflat doar azi-dimineață.

— Nu-mi vine să cred, zice doamna de Vries. Știe cineva unde s-au dus?

— De unde să știm? Au șters-o în toiul nopții.

— Hanneke, ești bună să ne mai aduci niște biscuiți din bucătărie? mi se adresează doamna de Vries luând de pe masă o farfurie plină de firimituri și ținând-o în aer până merg după ea.

În bucătărie, pe masă e o cutie de tablă pe jumătate plină de biscuiți cu unt de la magazin. Îmi îndes doi în gură în

timp ce umplu farfuria. De după colț, o pereche de ochi seri-oși se holbează la mine. Este unul dintre gemeni – niciodată nu-mi amintesc cum îi cheamă și nu-i pot deosebi; sunt la fel de răzgâiați. I-aș putea da un fursec, dar prefer să-mi vâr încă unul în gură și-mi ling firimiturile de pe buze.

— Așadar, presupui că s-au ascuns undeva? își întrebă doamna de Vries vecina. N-au fost arestați?

— Cu siguranță n-au fost arestați. Aș ști. Am prieteni în NSB. Le-am spus de câteva ori că o familie de evrei locuiește în clădirea noastră. Dacă ar fi fost ridicați, aș ști. Familia Cohen a spălat putina ca niște hoți, în toiul nopții.

Aduc farfuria cu biscuiți în salon, zăngănind cât pot de mult din ea, ca să-i atrag atenția doamnei de Vries. Ea soarbe din cafea.

— Nu pot să cred că nu i-a văzut nimeni. Ești sigură?

— Sperasem ca măcar să arunc o privire în apartamentul lor. Fiul meu și soția lui caută o locuință mai spațioasă – așteaptă un copil, știi – și-ar fi foarte plăcut să locuiască în aceeași clădire cu noi.

Vecina este mârșavă. Amândouă sunt, cu sprijinul lor mieros, rafinat, acordat naziștilor. Dar sunt bogate. Nu cred că domnul Kreuk ține seama de morală când decide cui vinde. Dacă plătesc, să cumpere.

— Doamnă de Vries, o întrerup eu în cele din urmă, făcând un gest spre fereastră.

Cerul e înnorat, dar nu mai plouă.

— Îmi pare rău, dar trebuie să plec. Mai devreme turna cu găleata, dar acum s-a oprit. Pot să vă las lucrurile?

Dacă vecina curioasă n-ar fi prezentă, doamna de Vries ar insista să inspecteze conținutul pachetului. Așa, însă, doar ridică dintr-o sprânceană.

— Nu mi-am dat seama că ai un orar atât de încărcat, Hanneke. Adu-mi poșeta din dulăpiorul de pe hol.

Îmi pune în mână câteva bancnote, pe care nu mă mai ostenesc să le număr înainte de a le vârî în buzunar și de a ieși, lăsând urme umede de pași pe parchet.

* * *

Liceul evreiesc. Să mă îndrept într-acolo acum? E puțin trecut de ora 15.00, într-o zi care a început când i-am dus un ruj unei femei, acasă la bunicii ei, dar a devenit ceva foarte diferit, și dintr-odată mă simt epuizată. Sunt epuizată de enormitatea acestei zile. Sunt epuizată din cauza lucrurilor care mă epuizează întotdeauna: soldații, anunțurile, secretele, strategiile, efortul. Sunt suficient de epuizată ca să știu că probabil n-ar trebui să merg la liceu acum, pentru că atunci când sunt obosită, nu pot gândi repede odată pusă într-o situație delicată. Am învățat asta de când activez pe piața neagră.

Pe de altă parte, acum este momentul ideal ca să mă furizez într-o școală. Foarte probabil că orele se vor termina pe ziua de azi și harababura va fi suficient de mare astfel încât nimeni să nu observe o persoană care n-are ce căuta acolo bântuind pe coridoare. Liceul e la doar câteva străzi mai încolo; practic, trec pe lângă el cu bicicleta în drum spre casă. Iar când încerci să găsești ceva, e bine să cauți cât mai repede, până nu-ți suflă careva lucrul dorit de sub nas. Și asta tot pe piața neagră am învățat-o.

Opresc bicicleta în fața liceului. Arhitectura clădirii îmi amintește de cea a școlii unde am învățat eu.

Acum trei ani: în momentul ăsta, eu și prietenii mei am fi șezut pe treptele de la ieșire, discutând unde să mergem înainte de ora la care ne așteaptă părinții acasă. Elsbeth ar anunța că nu are destui bani ca să meargă undeva și apoi ar sta cuminte în timp ce doi sau trei băieți s-ar certa

între ei ca să-i plătească o cafea sau niște prăjiturile, apoi mi-ar face cu ochiul, arătându-mi că, de fapt, are suficienți bani – doar că-i place să joace teatru. Alți câțiva ar încerca să protesteze că nu pot veni pentru că au de învățat. În cele din urmă, Bas ar anunța că mergem *cu toții* la Koco și că el personal va pica testul, ca să-i ajute la note pe cei atât de preocupați de studiu.

Acum Elsbeth s-a dus, într-un fel la care nu-mi place să mă gândesc.

Iar proprietarii de la Koco erau evrei. La nouă luni după invazie, în local a izbucnit o bătaie care a dus la prima razie majoră și la sute de morți.

Iar Bas nu va mai trebui să învețe niciodată.

Viața mea întregă a fost dărâmată, cărămidă cu cărămidă. S-a întâmplat acum doi ani și jumătate, dar faptul că stau în fața acestei școli mă face să simt că au trecut doar două săptămâni. Sau de parcă continuă să se dărâme, iar și iar, zi de zi.

În școală e liniște. O tăcere stranie. Niciun elev pe coridoare, niciun zgomot venind dinspre sălile de clasă. La început, cred că n-am apreciat timpul bine și că orele s-au încheiat, dar când arunc o privire într-o clasă, văd elevi, numai că foarte puțini. În sala asta au mai rămas doar cinci. Restul s-au dus: arestați de nemți, ascunzându-se sau mai rău. S-a ales praful de-o școală întregă. Asta era lumea lui Mirjam. Până când a intrat în ascunzătoare, asta era locul unde venea zi de zi; lăsând urme, sper.

Două eleve, fete de doisprezece, treisprezece ani, ridică ochii spre mine când trec pe lângă clasa lor. Le fac cu mâna, ca să le arăt că nu am intenții rele, dar pe chipuri li se citește o frică profundă și mă urmăresc cu privirea până trec.

În sala următoare, un domn slab cu ochelari vorbește în fața tablei, în timp ce o fată ia harnică notițe într-un colț.

Acolo era și locul meu, în colțul drept din față, iar Bas încerca să-mi atragă atenția prin fereastră când trecea, apăsându-și nasul pe geam, formând din buze cuvântul „Plic-ti-sea-lăăă“ și arătând cu degetul spre profesor. În celălalt colț, îmi opresc privirea asupra unui băiat. Care îmi face cu ochiul. Îmi face cu ochiul, apoi râde, iar dascălul se răsuțește pe călcâie, răstindu-se la el să facă liniște. Băiatul e negricios, cu fața ca o lună plină – nu seamănă deloc cu Bas, dar gestul lui e atât de asemănător cu al acestuia, că mă retrag de la fereastră, încercând să stăvilesc torentul amintirilor.

Venirea aici n-a fost o idee bună. Nu știu de ce nu mi-am ascultat instinctul. Ideea a fost periculoasă și prost planificată. M-ar putea surprinde te miri cine și nu am o poveste convingătoare ca să le-o spun în caz că sunt văzută. Va trebui să vin altă dată după fotografie. Am să aduc cafea veritabilă; voi veni cu mită.

„Plic-ti-sea-lăăă“, obișnuia el să spună la ferestrele clasei.

Școala asta îmi dă impresia unui labirint. Nu-mi amintesc pe unde am cotit exact după ce am intrat în clădire. Drept în față este o ieșire și mă îndrept spre ea, cu toate că nu pe-acolo am intrat.

— Te pot ajuta cu ceva?

O femeie stă în ușa a ceea ce presupun că este secretariatul. Mai înaltă decât mine, pare cu doar câțiva ani mai mare, cu ochi vigilenți, bănuitori și cu părul strâns în coc pe vârful capului. Poartă un cardigan cu o stea galbenă cusută pe el. *Jood*.

— Te-ai rătăcit?

— Tocmai plecam.

Ea se grăbește să mă ajungă din urmă, plantându-se între mine și ușă.

— Dar ce cauți aici? Nu ești elevă.

— Eu...

Dar minciuna nu-mi vine, nu atât de ușor ca de obicei.

— Căutam o fotografie.

— Ce fotografie?

— A elevilor.

— A elevilor, repetă ea. Care elevi?

— Nu contează. Vin altă dată. Îmi pare rău că v-am deranjat.

Încerc să mă strecur pe lângă ea, dar își schimbă poziția, așa că unicul mod prin care aş putea ieși ar fi s-o împing într-o parte. Mă pune la încercare, să vadă cât de disperată sunt să obțin ceea ce caut.

— Ce fotografie? insistă ea. De ce ești aici, de fapt? întrebă ea și mă apucă de braț. De ce ești aici, de fapt? repetă ea încet.

— Bas, șoptesc înainte de-a mă putea controla.

Pur și simplu mi-a ieșit pe gură. Stăpânirea de sine de acum cincisprezece minute începe să se destrame, fir cu fir. Totul din școala asta mă duce cu gândul la el – mirosul cretei pe tablă, băncile, cum mă simțeam când îi memoram orarul, ca să știu precis în ce minut aş putea să mă intersectez cu el pe coridor. Nu era un elev sânguincios, dar trecea clasa oricum, pentru că toți îl plăceau, colegii și profesorii deopotrivă.

Ea smucește din cap și mă strânge mai tare.

— N-avem niciun elev numit Bas. Cine-i Bas?

Dar acum mi se revărsă toate emoțiile pe care mă străduiesc din răspuțeri să le păstrez numai pentru mine.

— Bas a murit. Îl iubeam.

Fața i se înmoaie, dar ochii îi rămân bănuitori.

— Îmi pare rău. Dar nu avem nicio poză a lui. Oricine ar fi Bas ăsta. Nu avem deloc fotografii. Un incendiu ne-a distrus arhiva acum câteva săptămâni.

— Plec.

Ea mă ține în continuare de braț.

— Nu cred c-ar trebui să pleci. Cred c-ar trebui să te duc la director. Ai intrat fără permisiune.

Încetul cu încetul, mintea începe să-mi funcționeze din nou. Îmi răsucesc brațul, în așa fel încât e nevoită să-i dea drumul și trec pe lângă ea, atingând-o ușor.

— Trebuie să plec.

— Stai. Cum te numești?

Dar n-o să mă părăscă. Cui m-ar putea pârî? O evreică n-ar vrea să atragă atenția asupra-i pentru niciun motiv, nici ca să anunțe o infracțiune. Nu are nicio opțiune.

— Stai! strigă ea din nou, dar nu prea convinsă.

Continui să merg spre ieșire, iar femeia nu ia nicio măsură. Însă îi simt ochii pe mine, urmărindu-mă cum ies pe ușile clădirii care-mi amintește prea mult de chestiuni care dor.

Vântul rece îmi biciuiește fața când pedalez spre casă, mă face să-mi vin în simțiri, să fiu furioasă pe mine însămi. Tot ce-am avut de făcut era să găesc o poză, dar am dat greș. Ar fi trebuit să vin cu mita constând din cafea și cu o poveste bine ticluită. Puteam spune că sunt în căutarea unei fete de care mai aveam grijă, sau care locuia în vecini. Doar născocesc povești în fiecare zi. Așa ar fi trebuit să procedez, dar n-am făcut-o, iar acum mi-am ratat una dintre puținele piste pe care le aveam. Stupid. Amatoricesc. Neglijent.

Mai fac niște comisioane pentru mama și apoi, când încerc să ajung acasă, văd că soldații au blocat străzile pe care le-aș parcurge în mod normal. Execută un marș, încă unul, încă o ocazie pentru rândurile lor compacte să se împăuneze pe străzi cu căștile lor și cizmele lor negre. Și cântă. Astăzi este *Erika*, un cântec despre fetele

nemțoaice și florile germane. Cântecul se strecoară ca un vierme în capul meu și rămâne înfipt acolo, versurile și muzica nesuferite repetându-se obsesiv.

Când ajung la ușa casei noastre, abia mă mai țin pe picioare. O aromă catifelată mă izbește la intrare. Mama face ciocolată caldă. De ce? I-am spus că infima cantitate rămasă trebuie păstrată pentru o ocazie specială. Mama nu este tipul de persoană pentru care există ocazii speciale inopinate, cel puțin nu acum.

— Ciocolată caldă – am uitat eu că e ziua cuiva?

Îmi desfac eșarfa încă udă și o atârn pe un cârlig de lângă ușă. Dac-aș fi mai tânără, m-aș ghemui undeva cu ciocolata și i-aș povesti mamei ce zi grea am avut. Dacă n-ar trebui să veghez la unitatea familiei, le-aș spune părinților că am fost rugată să fac o treabă care mă depășește și aș lăsa-o pe mama să mă mângâie pe cap.

— Avem un musafir, zice mama.

Nu-mi dau seama dacă zâmbetul ei e adevărat, ori este cel fals, pe care-l arborează fiindcă a uitat cum să zâmbească natural. Pare aproape real.

Abia acum observ silueta așezată pe scaun în fața tatălui meu – părul, pistruii, nasul ușor coroiat – și inima îmi tresaltă și se prăbușește simultan.

Bas.

Dar, firește, nu e el. Sunt suficient de singură ca să cred o clipă că e el, însă nu suficient de optimistă ca să-mi îngădui să cred asta pentru mai multă vreme. Nu e Bas. E Ollie.

ŞASE

Ollie. Olivier. Laurence Olivier, când Bas se prostea, după starul de cinema englez. Fratele mai mare și mai serios al lui Bas, aproape identic la înfățișare, doar că nu are părul atât de roșcat și ochii atât de albaștri. Dar acum, că-l văd șezând cu tata, îmi dau seama că nici pomeneală să semene cu Bas; a fost doar o iluzie a ochilor și-a inimii.

Când a murit Bas, Ollie termina anul întâi la universitate; acum trebuie că se apropie de sfârșitul studiilor. Frații n-au fost niciodată apropiați. Bas râdea mereu, iar Ollie se lua prea în serios. Acasă la ei, în serile de sâmbătă, Ollie scotea oftaturi dramatice ori de câte ori i se năzărea că eu și Bas îl deranjam de la muncă. Nu l-am mai văzut de la slujba de înmormântare, de la ceremonia aia oribilă, fără mort, unde doamna Van de Kamp se ținea strâns de Ollie și hohotea, iar mie îmi era rău de la stomac, fiindcă aș fi vrut să plâng și eu, dar simțeam că nu am dreptul. O singură dată, la început, am încercat să trec pe la casa Van de Kamp, dar doamna Van de Kamp a fost foarte tranșantă când mi-a spus că nu dorește să mă vadă, și chiar nu pot să-i port pică pentru asta.

Dar iată-l acum pe Ollie Van de Kamp, așezat în camera noastră din față, pierzând o partidă de șah în fața tatei.

— Ce vânt te aduce? îl întreb când se ridică în picioare ca să mă salute, sărutându-mă formal pe obraz.

— Mama. Se întreba ce mai faci și i-am promis că data viitoare când sunt prin zonă am să intru să vă văd pe toți.

— Ceea ce-i o surpriză foarte plăcută, intervine tata, fiindcă Ollie e un dezastru la șah și a fost de acord să joace pe bani.

De asta nu vreau eu să-l am pe Ollie prin preajmă. Pentru că nu doar felul cum arată e greșit. Bas l-ar bate pe papa la șah de i-ar merge fulgii, tachinându-l voios în timp ce tata s-ar preface supărat. Ollie pierde metodic, cu grație. Ollie e un erzaț pe lângă Bas.

— Ai făcut ciocolată, îmi fac eu auzite gândurile, atât ca să spun ceva, cât și pentru că partea nepoliticoasă din mine vrea să arate că, în opinia mea, vizita lui Ollie nu merita acest efort.

— N-avea de gând, zice tata și împunge jucăuș aerul în direcția mamei. Eu i-am spus că ar fi cazul.

— Eu i-am spus că nu e cazul, intervine și Ollie. Știam că nu pot sta mult. N-avea rost să o irosească pentru mine.

Nu cred că s-a obosit prea tare să se împotrivescă. Ceașca de lângă el e aproape goală.

— Rămâi la cină, Olivier? întreabă mama. N-avem decât spanac și cartofi în coajă.

În partea cealaltă a camerei, tata se strâmbă auzind descrierea mâncării. Biroul Educației Alimentare a distribuit nenumărați fluturași, încurajându-ne să mâncăm coji de cartofi, să bem lapte degresat, să încercăm creierul de vită. Mama folosește cu religiozitate rețetele de pe aceste broșuri, arătând astfel că acceptă războiul.

— Pun bucuroasă încă un tacâm. Numai că cinăm târziu în seara asta; poate n-ai timp să ajungi acasă înainte de stingere.

Acum știi că zâmbetul ei e forțat. Abia a trecut de șase, și circulația începe să fie interzisă numai de la opt. Ollie ar avea timp berechet să ajungă acasă. Numai că a-l invita pe Ollie la cină, chiar dacă-i place de el, înseamnă a face un pas afară din rutină, și asta o îngrijorează.

— Vă mulțumesc, doamnă Bakker. Dar am mâncat deja. De fapt, speram că Hanneke va veni cu mine la o scurtă plimbare, spune și-și freacă exagerat ceafa. Aproape toată ziua am stat aplecat asupra cărților, învățând. Mi-ar prinde bine să mă plimb și să aflu ce-i nou.

Mama se uită la ceasul de pe perete.

— Doar puțin, în jos pe stradă, o asigură el. O aduc înapoi înainte de oprirea circulației.

Ollie dă din cap spre paltonul pe care n-am avut timp să-l scot de pe mine.

— Uite, ești deja îmbrăcată. Dacă nu cumva preferi să rămânem în casă și să discutăm cu părinții tăi.

Cumva, fraza lui finală mă face să simt că invitația lui nu este tocmai o invitație. El sugerează o plimbare privată, dar dacă nu ieșim, va spune ce-i stă pe limbă în fața familiei.

— Mă întorc repede, o asigur pe mama și apoi îl privesc pe Ollie. Foarte repede.

* * *

Deși nu mai plouă, afară e încă umed, umezeala aceea rece care te face să te simți ud până la piele și înghețat. Ollie nu se deranjează să-mi ofere brațul. Își vâra, grijuliu, mâinile în buzunare și pornește cu pași mari, presupunând că-l urmez, ceea ce, neavând încotro, și fac.

— A trecut timpul, îmi spune el. Ți-a crescut părul. Pari mai matură.

— E mai bine decât alternativa, îi răspund numaidecât cu gluma folosită de tatăl meu când i se spune că a îmbătrânit.

Ollie își lasă capul într-o parte.

— Care-i alternativa? întrebă el.

Acum nu știu ce să spun, fiindcă singura alternativă la îmbătrânire este moartea, iar după Bas, Ollie și cu mine nu mai facem astfel de bancuri.

— Unde mergem? îl întreb în loc să răspund.

El ridică din umeri, ca și cum nu s-ar fi gândit.

— La Het Rembrandtplein?

E una dintre piețele mele preferate din Amsterdam, cu statuia pictorului în centru și cafenele pe margini, unde mama obișnuia să mă scoată ca să mă răsfețe. Cafea pentru ea, lapte fierbinte cu anason pentru mine. De doi ani jumate nu mai pot suferi gustul laptelui cu anason. Tocmai îl beam, când am auzit la radio că olandezii au capitulat.

Ollie îmi pune întrebări despre slujbă, eu îl întreb despre studii și el îmi spune că s-a mutat din casa părintească și locuiește cu un coleg undeva mai aproape de universitate. Dar îmi dau seama că amândoi ascultăm doar cu o ureche, iar când ajungem la colț încetez să mă mai prefac.

— De fapt, de ce-ai venit, Ollie? Nu cred că mama ta s-a gândit la mine, așa, dintr-odată.

— Bag mâna-n foc că mama se gândește la tine în fiecare zi, răspunde el, din cauza legăturii tale cu Bas.

Nu-mi dau seama dacă a vrut ca replica să fie atât de dureroasă pe cât a fost.

— Dar ai dreptate, continuă el. Nu de-asta am venit.

În fața noastră, un alt cuplu merge încet, cu capetele înclinate unul spre celălalt, așa cum fac proaspeții

îndrăgostiți. Ollie se oprește, pretinzând că citește o placă de pe un zid, dar eu însămi am folosit trucul ăsta destul de des ca să știu că vrea să mărească distanța, să nu ne audă cealaltă pereche.

— Ce-ai căutat la Liceul evreiesc, Hanneke?

— Unde?

El repetă întrebarea. Înghit în sec.

— De ce m-aș duce la școala pentru evrei?

— Crezi cumva că e necesar să mă minți?

— Deja am absolvit liceul. Nu cu note ca ale tale, dar mi-au dat o diplomă și tot ce trebuie.

— Hanneke, nu mai face pe proasta. Nu pe mine mă așteaptă mama acasă, îngrijorată de ora stingerii. Putem avea conversația asta până-n zori, sau până când suntem arestați. Cum preferi.

Zâmbește încordat, iar eu mă predau.

— Prietena mea Judith este secretara școlii. A venit la mine acum o oră ca să-mi povestească o întâmplare stranie.

Judith. Trebuie că e tânăra cu ochi ageri și coc prins neglijent.

— Judith mi-a spus că a venit o fată care pretindea c-ar căuta poze cu un băiat numit Bas, de care era îndrăgostită și care a murit. A crezut că ar putea fi o iscoadă nazistă și a dat fuga la mine înspăimântată.

Cuplul din față s-a oprit și el. Femeia pare furioasă. Deci nu e vorba de o primă întâlnire, cum bănuisem, ci de oameni care se cunosc de destulă vreme cât să se certe.

— Dar cum de-ai știut că de mine era vorba? întreb.

— Am rugat-o pe Judith să-mi descrie vizitatoarea și mi-a spus că era o fată înaltă, de vreo optsprezece ani, cu părul de culoarea mierii și ochi verzi, tăioși. A zis că era – stai, să fiu sigur că-mi amintesc corect – „tipul de fată pe care Hitler visează s-o pună pe afișele lui ariene“.

Face o pauză, dându-mi ocazia să neg. Nu catadicsesc. În casa Van de Kamp există fotografiile de-ale mele. Poate foarte ușor să-i arate una lui Judith, care ar confirma imediat că eu fusesem.

Am ajuns la statuia din mijlocul pieței. Ollie mă trage de mânecă, întorcându-mă cu fața la el, și se apleacă spre mine, în umbra lui Rembrandt.

— Prin urmare, ce căutai acolo?

— Căutam ceva. Asta-i tot.

— Știi asta. Dar, evident, nu o poză cu Bas, care n-a fost evreu și n-a învățat la acea școală.

— Nu pot să-ți spun.

Își dă ochii peste cap, ca și cum aș fi o fată teribil de încăpățanată.

— Nu poți să-mi spui? Crezi că mi-ar fi prea greu să înțeleg?

A folosit același ton pe care l-am folosit și eu cu doamna Janssen, când am repezit-o că a pus pe hârtie povestea lui Mirjam, și mă supără că Ollie mi se adresează așa mie. Ce știe el cine ce înțelege? Oi fi eu cu trei ani mai tânără, dar el este cel care s-a cuibărit confortabil într-o universitate. Nu știe nimic despre lumea reală.

— Doar dacă nu... începe el din nou și ochii îi scapără. Hanneke, spune-mi că nu te-ai dus acolo din partea NSB-ului. Am auzit de la câțiva oameni că ești amestecată în piața neagră, dar ești cumva de partea NSB-ului?

Răspunsul inteligent ar fi să zic că da. Atunci mi-ar da pace. Nu mi-ar mai pune întrebări și n-ar mai trebui să-l văd niciodată. Dar orgoliul nu mă lasă să folosesc o minciună atât de grotescă.

— Bineînțeles că nu.

— Atunci, ce? Spune-mi. Nu mă supăr. Promit.

Mă uit în ochii lui, nu-așa-de-albaștri ca ai lui Bas. Liceul evreiesc este unica pistă la care am reușit să mă gândesc.

— Poți să mă prezinți cum se cuvine lui Judith? îl întreb. O poți ruga să se întâlnească cu mine?

— Judith este cea care te interesează?

— Nu. Doar că... Uite, caut pe cineva și cred că Judith știe mai multe despre persoana respectivă.

Mi-a întors spatele acum, stă înspre soclul statuii lui Rembrandt, pretextând că citește inscripția, dar uitându-se la ea mult mai îndelung decât e nevoie. Când vorbește în cele din urmă, o face foarte încet:

— Întrebi de *het verzet*?

— Nu, Ollie! Nu-s nebună!

Mă surprinde că Ollie pomenește de Rezistență. El nu încalcă niciodată regulile.

— E vorba de cu totul altceva.

— Hanneke. N-am cum să te ajut dacă nu-mi spui de ce ai nevoie de ajutor.

— Nu-i nimic rău, Ollie. Dar nu-ți spun pentru că e prea p...

Mă întrerup. Aproape că am spus că e prea „periculos“, dar cuvântul ăsta ar fi redus posibilitatea ca el să m-ajute.

— Pentru că e lipsit de onoare. Am făgăduit că n-am să spun.

— Pentru că e prea periculos? Asta erai pe cale să spui? Strâng din buze și mă uit într-o parte.

— Hanneke.

Vorbește atât de încet, că de-abia îl aud. Mai mult îi urmăresc buzele decât îl aud.

— Indiferent ce faci, oprește-te. Oprește-te acum.

— Te implor, du-mă la Judith. Spune-i că n-am nevoie decât de câteva minute. N-o să-i fac probleme.

— E vremea să mergi acasă, Hanneke. Mama ta se va îngrijora din cauza interdicției de circulație.

A redevenit un om practic ; îl pierd. În final, iau o hotărâre calculată, fiindcă nu văd altă opțiune. Fiindcă Mirjam lipsește deja de aproape douăzeci și patru de ore. Pentru că o fi Ollie un pedant plictisitor, dar n-ar putea fi nicio-dată nazist.

— Ollie. Trebuie să vorbesc cu Judith deoarece caut o fată pe nume Mirjam. Are doar cincisprezece ani. Doar vârsta Piei.

A fost un gest manipulativ din partea mea să pomenesc de Pia, sora mai mică a lui Ollie și Bas. Toată familia o iubește pe Pia. Și eu o iubeam, pe ea și felul în care-mi spunea că abia așteaptă să mă mărit cu frățiorul ei, ca să devin cu adevărat sora ei. „O să te ceară după ce termină facultatea“, mă asigură ea. „Te iubește la nebunie.“

— O aduci pe Pia în discuție?

Ochii lui palizi fulgeră. Lasă-l să se înfurie. Am spus lucruri mai rele ca să obțin ceea ce vreau. Probabil că voi spune lucruri și mai rele până se va termina războiul. Judecând după cum își încleștează și descleștează fălcile, ceea ce i-am spus a avut un efect.

— Zece minute, zic. Vreau să vorbesc cu Judith doar zece minute. Dacă voi fi nevoită, mă pot duce înapoi la școală, dar nu cred că ea ar vrea asta. Ollie, te asigur că fac un lucru bun.

El îmi întoarce spatele și-și trece mâna prin părul des, blond-roșcățiu. Când se întoarce iar și vorbește din nou, o face mai tare, aproape normal:

— Rău destul că n-ai dat la universitate, Hanneke. Cunoști acolo oameni foarte drăguți. M-am înscris într-un club de socializare al studenților. Acolo am cunoscut-o pe Judith; ne întâlnim cam de două ori pe săptămână și luăm cina împreună.

— Când?

— Următoarea întâlnire e mâine.

— Unde?

Înainte să apuce să răspundă, auzim un râset gros și răgușit: soldați germani, doi. Înțeleg destul din convorbirea lor ca să-mi dau seama că, bizar, discută despre Rembrandt. Unul îi spune celuilalt că tabloul său preferat este *Rondul de noapte*. Ghinionul lui că, la izbucnirea războiului, curatorii au scos *Rondul de noapte* din Het Rijkmuseum, făcând pânza sul și ducând-o cu un camion într-un castel, undeva la țară.

— Rembrandt.

Iubitorul de artă arată cu degetul statuia și apoi pe noi.

— Un pictor bun, continuă el într-o olandeză stâlcită. Rembrandt.

Soldatul acesta e mai bătrân. Cu el ar trebui să mă port ca o fiică, nu ca o iubită. Mă pregătesc să-i fac niște complimente pentru gusturile lui, dar Ollie mi-o ia înainte:

— Rembrandt. Unul dintre cei mai buni pictori ai noștri, spune el în germană.

Pare calm și are un accent impecabil.

— Pe Van Gogh îl știți?

Soldatul se prinde de nas și îndeapărtează cu mâna o duhoare imaginară, arătând clar că nu dă două parale pe Van Gogh. Prietenul lui râde, Ollie râde și el.

— Niciun Van Gogh, glumește el.

E plăcut să ai pe cineva care să vorbească în locul tău, să nu trebuiască să-ți aduni energia pentru încă o conversație falsă. După alte câteva minute, Ollie mă atinge ușor pe spate și mă conduce din fața statuii.

— Noapte bună, le zice el soldaților, care-i fac veseli cu mâna.

După ce părăsim piața, nu mai vorbește pentru tot restul plimbării. Tac și eu.

Viața mea de-acum e plină adesea de vină; de mânie, frecvent; de teamă, permanent. Dar de regulă nu este plină de îndoială de sine. Mi-am construit această nouă viață cu destulă grijă ca să simt că mă protejiez pe mine însămi și-mi protejiez familia cât pot de bine. Dar în ultimele douăsprezece ore am acceptat o misiune periculoasă. M-am pierdut cu firea în fața unui străin și am rupt încă o dată suturile răni mele în formă de Bas, pentru că se pare că rana nu se va vindeca niciodată. Iar acum sunt plină numai și numai de incertitudine. Oare e bine ce fac?

Doar după ce Ollie mă lasă acasă și după ce, la insistențele mamei, termin de băut ciocolata caldă, îmi dau seama că Ollie nu mi-a spus unde se ține adunarea cercului său studentesc. Dar seara, pregătindu-mă de culcare, găsesc în buzunar șervețelul de la ciocolată folosit de Ollie și, mâzgălită pe el, o adresă din apropierea campusului Universității Municipale din Amsterdam.

* * *

Prima oară când l-am întâlnit pe Bas:

El avea cincisprezece ani; eu, paisprezece. Îl observasem la școală și-mi plăcuseră ochii lui ciudați de pisoși și felul cum o buclă îi tot cădea pe frunte, oricât de des o dădea după ureche. Elsbeth, cu un an mai mare decât mine, era într-o clasă paralelă cu el și îi cunoștea pe cei doi prieteni ai lui. Într-o zi ieșeam din clădirea școlii și prietenul lui cu păr castaniu a strigat-o pe Elsbeth și a întrebat-o dacă putea rezolva o dilemă.

— Ce preferă fetele? a întrebat-o el. Blonzii sau brunetii?

Elsbeth a râs și, pentru că nu voia să renunțe la posibilitatea de-a flirta cu orice fel de băiat, i-a spus că-i plac la fel de mult și unii, și alții.

— Întreab-o pe prietena mea, i-a sugerat ea asigurându-se, ca întotdeauna, că mi se acordă și mie atenție, împingându-mă în față într-un fel care mai întâi mă făcea să mă supăr, dar apoi să-i fiu recunoscătoare. Întreab-o pe Hanneke.

— Tu ce zici? Pe care îi preferi? m-a întrebat elevul blond, și nici acum nu știu cum de-am fost atât de îndrăzneată, dar nu m-am uitat la ei, ci spre locul unde Bas stătea pe bordură, cu părul lui roșcat-închis învăpăiat de soare.

— Mie-mi plac roșcații, am zis și m-am îmbujorat.

Prima oară când m-am sărutat cu Bas:

El avea șaisprezece ani; eu, cincisprezece. Era după ce merseserăm împreună la cinema, prima noastră ieșire adevărată, când nu simțisem nevoia ca Elsbeth să mă însoțească. Cu o stradă mai înainte am propus să ne dăm jos de pe biciclete și s-o luăm pe jos. Am zis să profităm de vremea plăcută, dar de fapt voiam să fiu singură cu el înainte ca părinții mei să ne vadă de la fereastră.

— Ai ceva în păr, mi-a zis el și l-am lăsat să înlătore orice aș fi avut, deși știam că nu aveam nimic, iar când m-a sărutat, a lăsat bicicleta să cadă pe asfalt cu un zdrăngănit care ne-a făcut pe amândoi să pufnim în râs.

Ultima oară când l-am văzut pe Bas:

El avea șaptesprezece ani; eu, șaisprezece.

Se făcea târziu. Părinții mei fuseseră și ei la petrecerea lui de rămas-bun, dar plecaseră deja acasă. Mama a zis că mai pot sta o oră, cu condiția ca eu și Elsbeth să venim

Fata cu palton albastru

împreună acasă. Bas și cu mine ne-am sărutat și ne-am tot sărutat într-un colț întunecat al sufrageriei, până când ora s-a dus. Nu-i voi uita niciodată mâna apăsată pe geam în timp ce mă privea...

Nu așa s-au petrecut lucrurile de fapt.

Nu sunt pregătită să mă gândesc la ultima oară când l-am văzut pe Bas.

ȘAPTE

Miercuri

— Pur și simplu nu pricep.

Doamna de Vries își apleacă fruntea, ca și cum nici nu se poate uita la mine, de dezamăgită ce e.

— Am cerut Amateurs.

Mă holbez la pachetul de țigări alb cu verde din mâna mea, încercând să-mi compun o expresie potrivită plină de înțelegere, când tot ce-aș vrea să fac de fapt este să-i trag o palmă. În anul 1943, în țara asta absurdă a noastră, am reușit să-i găsesc două pachete de țigarete – nu doar foiță de țigară și tabac de rulat, destul de greu de procurat și acestea, ci țigarete adevărate –, iar ea e supărată că nu au eticheta dorită?

— N-am putut face rost de marca aceea, doamnă de Vries. Îmi pare rău. Am încercat.

— Pe cuvânt, parcă aș fi cerut luna de pe cer. Nu înțeleg de ce-ar fi atât de greu. Ți-am scris exact ce anume doresc.

De fapt, aproape că mi-a cerut luna de pe cer. Am apelat la patru contacte diferite; până la urmă am obținut aceste țigări de la o femeie care le capătă de la un militar german. Ea susține că e prietenul ei și i le face cadou; eu cred că, foarte probabil, le fură. Cred de asemenea că nu

e prietenul ei, e cineva care o plătește pentru lucrurile pe care le face în dormitor, dar nu pun întrebări. Apelez la ea doar când n-am încotro.

Acum, tâmplele îmi pulsează. Nu știu dacă să țip sau să râd de doamna de Vries. Necazurile ei sunt atât de banale, atât de liniștitoare într-un mod absurd, încât mi se par un răgaz de la toate lucrurile care-i îngrijorează pe oamenii normali. Unul dintre gemeni o trage disperat de fustă pe doamna de Vries, iar celălalt, care pare să fie mereu neastâmpărat, ca și cum ar avea ceva de ascuns, încearcă să-și vâre nasul în geanta mea, ca să vadă ce altceva am adus.

— Încetează! îl apostrofează doamna de Vries pe trăgătorul de fustă. Luăm ceaiul imediat ce pleacă Hanneke.

— Doamnă de Vries.

Încerc o nouă abordare, ca lucrurile să nu degenereze.

— Dacă nu le vrei pe astea, nu va fi o problemă să găsec pe cineva care le vrea.

Minutarul de pe ceasornicul ei mare mai sare o linie înspre ora plină. Trebuie să ajung undeva.

— Nu!

Înhață țigările și le strânge la piept, realizând abia acum că nu sunt obligată să i le dau ei, c-ar putea rămâne fără niciun fel de țigări.

— Le iau. Doar mă gândeam... dacă nu sunt și alte feluri.

Ce-a crezut ea, că mă plesnesc cu mâna peste frunte și spun „Dar, desigur! Uitasem că am marca pe care ați cerut-o. Numai că le-am ascuns de dumneavoastră“?

— Mamă, e cam înghesuială aici, zice geamănul cel neastâmpărat, privindu-mă țintă și scoțând limba printre dinți. M-am săturat de atâta aglomerație.

— Plec imediat, îl asigur.

Oribil pici.

Dacă n-ar fi început războiul, poate mi-aș fi continuat studiile la Universitatea Municipală din Amsterdam. Nu aș fi luat facultatea în serios. Ar fi fost doar o modalitate de a omorî timpul, până când mama lui Bas și-ar fi considerat fiul suficient de matur ca să moștenească verigheta bunicii. Bas ar fi învățat și el tot acolo. Ce ar fi studiat? Nu mi-a spus niciodată la ce carieră visează; nu era tipul care să privească mai mult de câteva luni înainte și nu-mi pot închipui un Bas adult. Ceea ce mă necăjește, dar mă și asigură că, în mintea mea, el va avea întotdeauna șaptesprezece ani.

Universitatea nu are un sediu central; clădirile ei sunt împrăștiate prin tot orașul. Dar toată lumea cunoaște Agnietekapel. Este una dintre cele mai vechi clădiri din Amsterdam, o mănăstire din secolul al cincisprezecelea, iar adresa de la Ollie e pe aceeași stradă.

Mă gândisem să mă schimb înainte de-a merge acolo, agățându-mă de o vagă amintire a frivolității de care dădeam dovadă când mă duceam la petreceri, dar din cauza doamnei de Vries am întârziat și nu mai am timp. Port o rochie de lână mov, moștenită de la Elsbeth, care-mi vine bine, dar are o culoare atât de nefericită, încât amândouă îi spuneam Amigdala. Era un cadou de la bunica ei. Elsbeth a răsuflet ușurată când a văzut că nu-i vine și a trebuit să scape de ea, pasându-mi-o mie. Ori de câte ori o îmbrăcam, era ca o glumă cunoscută doar de noi două. Acum o văd ca pe un obiect practic: e greu să cumperi haine noi, așa că port orice îmi vine ca mărime, chiar lucruri urâte, chiar dintre cele ce-mi amintesc de vremurile mai bune.

Acest club o fi o cameră plină de băieți cu creioane roase la capăt în buzunare – probabil studenți la arhitectură, ca Ollie – și fete citând din filosofi de care n-am

auzit. În rarele ocazii când dau de un prieten vechi care și-a continuat studiile la facultate, pe de-o parte mă simt atât inferioară, pe de alta sunt disprețuitoare față de ei. Dacă ar fi obligați să se descurce pe cont propriu, niciunul n-ar supraviețui. Adopt o atitudine defensivă față de toți cei din clubul lui Ollie, chiar înainte de a ciocăni la ușă.

Ollie privește pe geamlâcul ușii și, când îmi deschide, îmi arată borcanul de murături. Aș fi vrut să aduc ceva mai acătării, dar n-am avut timp să gătesc nimic. În schimb, am adus conserva pe care un băcan mi-a dat-o după-amiază, ca un cadou secret. Oricum, murăturile nu plac nimănui dintre ai mei.

Ollie nu poartă sacoul și cravata la care m-am așteptat. Hainele lui sunt chiar mai ponosite decât ale mele: o cămașă cu mânecile suflecate, pătată cu grafit, ca și cum și-ar fi petrecut după-amiaza la planșă.

— Bun venit, zice el pe un ton prudent, făcându-mă să mă întreb dacă sunt cu adevărat bine-venită.

Îmi face semn să intru într-un apartament micuț, de celibatar. O canapea și câteva scaune sunt îngrămădite pe o latură a încăperii, vizavi de o chicinetă cu câni neasortate puse la uscat pe blat. În cameră mai sunt numai două persoane: un băiat cu buze pline și pleoape grele și încă un băiat, chipeș și cu părul ondulat, care seamănă cu starul de cinema american William Holden. Amândoi beau ceai, sau un surogat de ceai, din ceșcuțele ciobite.

— Vestitul club de socializare, zic. Și eu, care eram îngrijorată că nu te voi depista în mulțime.

Ollie nu se amuză. Întinde amândouă mâinile ca să-mi ia paltonul și-l agață pe cârligul unui cuier instabil. Nu știu de ce sunt urâcioasă. În fond, îmi face o favoare. Cred că am emoții. Dacă el ar fi un nou contact pe care aș încerca să-l impresionez, aș fi capabilă să-mi confecționez o

maskă mai bună, dar nu-mi pot să-mi scot din cap că ăsta e Ollie, pe care îl cunosc de ani buni.

— Judith nu-i aici, observ cu voce tare. Vine, nu?

— Vine.

Ochii îi sunt oboșiți, ochi care au studiat toată noaptea.

— Dar nu poți s-o acostezi de cum intră pe ușă. Mai întâi, iei parte la întâlnirea noastră obișnuită. Ea n-a fost prea încântată de ideea de-a discuta cu tine. Dă și tu dovadă de tact și arată că nu ești total smintită.

— Doar pe jumătate smintită?

— Promiți?

— Promit, zic eu.

— M-am făcut luntre și punte pentru tine și nu vreau să mă faci de răs.

— Ollie, ai de gând să mă prezinți celorlalți din cameră, sau trebuie să stau mută într-un colț, încercând să nu respir?

Se strâmbă, apoi o lasă mai moale, întorcându-se spre ceilalți doi băieți.

— Și... Ollie? zic eu.

— Da?

— Mulțumesc. Că m-ai invitat.

Ollie dă din cap a încuviințare, înainte de-a mă conduce înspre măsuța de cafea.

— El e Leo, spune făcând un gest către băiatul cu buze pline. Locuiește aici – suntem în apartamentul lui.

Apoi se întoarce spre cel care seamănă cu William Holden.

— Iar el e Willem, colegul meu de cameră.

Iată un nume pe care, cel puțin, nu-l voi uita. Willem este versiunea olandeză a lui William. Îl cheamă ca pe sosia lui americană, actorul de film.

Leo își pune ceașca pe farfurioară cu un zdrăngănit, ștergându-și palmele de pantaloni și lovindu-se de măsuța de cafea când se ridică să mă salute. Willem mă sărută

ușor pe ambii obraji și-mi oferă locul său de pe canapea, mutându-se pe un scaun ce arată mai puțin confortabil. Are o expresie deschisă, prietenoasă. Pariez că toți cei cu care face cunoștință cred că l-au mai întâlnit undeva.

— Ai fost prietena lui Bas, nu-i așa? mă întreabă el după ce m-am instalat și mi-am netezit rochia trăgându-mi-o peste genunchi. M-am întâlnit cu el o singură dată, dar m-a făcut să râd. Ollie zice că-i făcea pe toți să râdă.

— Chiar îi făcea pe toți să râdă.

În mod normal m-ar deranja ca un prieten de-al lui Ollie să pretindă că știe ceva despre Bas, dar Willem are o mutră prea onestă ca să nu-mi placă.

— Mama spunea că ar putea ferma și acele unui ceasornic.

— Încântat de cunoștință. Mai așteptăm încă doi oameni, atât. Ceai?

Refuz, clătinând din cap.

— Clubul ăsta e mai mic decât mă așteptam să fie. Plăcut.

— Suntem mai mulți. Dar încercăm să ne întâlnim în grupuri mai restrânse, nu toți deodată, explică Willem. Dacă are loc o razie, nu vrem să ne înhațe pe toți. Singura dată când ne-am strâns cu toții într-o încăpere a fost la nunta prietenului nostru Piet. Altfel, grupuri mici. Mai puțini înseamnă mai bine pentru treaba pe care o facem.

— Treaba?

— Facem nenumărate lucruri, intervine Leo, deschizând borcanul cu murături pe care l-am pus pe măsută. De data asta încercăm să înțelegem cum...

— Să mai așteptăm, i-o taie Ollie din cealaltă parte a camerei, unde e postat lângă geamlăcul ușii. Să apară și Judith și Sanne.

— Îmi pare rău că n-am adus ceva mai consistent de mâncare, le spun lui Willem și Leo. Am venit direct de la serviciu.

Leo fornăie, pescuind încă o murătură.

— Nu ne-ai văzut cărând câte un tort, nu?

— Atunci vor aduce ceilalți de mâncare? Faceți cu rândul sau...

Un firişor subțire de oțet se scurge pe bărbia lui Leo; îl prinde înainte de-a ateriza pe masă.

— Poftim?

— Mâncarea. Face cineva pe amfitrionul și aduce totul, sau faceți cu rândul?

Mă privește lipsit de orice expresie. Habar n-are despre ce vorbesc. Îmi întorc rapid capul spre Ollie, care e postat lângă ușă. Are capul înfundat între umeri până la urechi, așa că părul roșcățiu i-a dispărut sub guler, dar înclinarea infinitezimală a capului îmi spune că a ascultat tot ce s-a discutat. Leo încă așteaptă să-mi explic întrebarea.

— Scuze, zic eu sec. Încurc lucrurile. Scuză-mă te rog, am uitat să-l întreb ceva pe Ollie.

El nu se întoarce spre mine, deși ar trebui să fie surd ca să nu mă audă tropăind în spatele lui. Când ajung suficient de aproape ca să ni se atingă mânecele, șoptesc destul de încet, ca Willem și Leo să nu ne audă:

— Ollie. Unde m-ai adus?

— Ce vrei să spui? ridică el din sprâncene.

— Știi bine ce vreau să spun. Ce fel de întrunire e asta? Judith nici măcar nu vine, așa-i?

Inima începe să-mi bată nebunește.

— Pe cine pândești de fapt pe geamul ăla?

Oare am fost o idioată desăvârșită având încredere în Ollie? Îl credeam în regulă, numai că nu poți depista un informator nazist doar uitându-te la el. Mă îndrept spre cuier, dar înainte de a-mi putea lua paltonul, Ollie face un gest din cap înspre ușă. De cealaltă parte a ei se apropie două siluete; una este clar Judith.

— Ce-i cu întrunirea asta? mai întreb eu o dată.

— E pe cale să înceapă, zice el ridicând iar din sprâncene. Dacă vrei să pleci, fii atentă cum o faci. Ușa se închide rapid.

Așadar nu m-ar opri dacă aș încerca s-o șterg, dar dacă plec, dau cu piciorul șansei de a o întreba pe Judith despre Mirjam. Singura mea pistă, singurul meu indiciu, și o decizie de luat în mai puțin de-o secundă. Cât de tare vreau s-o găsesc pe fata dispărută?

— Noi suntem, șoptește o voce tăioasă. Judith și Sanne. Ollie deschide ușa, iar eu nu ies afară prin ea.

Judith e superbă, cu tenul palid ca pergamentul, părul de culoarea melasei și o privire cu care ar putea tăia sticlă. Cealaltă fată, Sanne, pare prietenoasă, e plinuță și drăguță, cu părul blond-alburiu înfoindu-se plin de electricitate statică după ce își scoate pălăria.

— Scuze de întârziere, străzile sunt blocate, explică Sanne, bătându-l ușor pe Ollie pe umăr și înaintând ca să-i salute pe Leo și Willem.

Înainte de a apuca să-i spun ceva, Judith trece și ea pe lângă mine – fie preocupată, fie ignorându-mă cu bună știință – și se așază pe canapea, între Leo și Willem.

— Judith, încep eu, dar Ollie mă întrerupe, dregându-și glasul.

„Mai târziu“, îi citesc pe buze. „După întrunire. Ai promis.“

El se așază pe brațul canapelei, iar Sanne ia loc pe unul dintre scaune. E o mișcare fluidă, una care spune că a făcut-o de un milion de ori, că la adunările astea fiecare își cunoaște locul.

— Hanneke?

Ollie își ridică privirea spre mine. Sunt singura care a rămas în picioare.

— Hanneke, tu nu iei loc?

Mi-a mai rămas un scaun, un taburet pentru picioare îmbrăcat în catifea. Merg încet către el și mă așez.

— Oameni buni, ea e Hanneke, zice Ollie.

Nu insistă cu prezentările, prin urmare trebuie că mă așteptau. Sigur că a avut loc un vot, sau cel puțin o discuție, privind prezența mea.

— Cum v-am spus înainte, garantez pentru ea.

Această ultimă propoziție o rostește serios și cu ea mă pune într-o situație dificilă. Pentru că nu-i pot spune în acest moment să nu garanteze pentru mine. Cum să vorbească Judith cu mine despre Mirjam dacă eu declar că nu sunt de încredere? Și totuși... În ce sens implică el că pot fi demnă e încredere? În ce Dumnezeu mă bagă?

— Acum, continuă Ollie, primul punct pe ordinea de zi este discutarea impasului cartelelor de rații. Nemții înăspresc din ce în ce mai mult...

— Greșit, intervine Willem. Primul punct pe ordinea de zi e să decidem ce anume sărbătorim. Deja am avut ziua de naștere de două ori luna asta.

— Iar Leo și cu mine deja ne-am logodit de mai multe ori, completează Sanne.

Willem se întoarce spre mine și-mi explică:

— Nu le putem spune oamenilor cu ce ne îndeletnicim de fapt, așa că de fiecare dată născocim o sărbătoare, ca să avem un pretext dacă suntem surprinși.

— Obișnuiam să spunem că studiem Biblia, zice Sanne. Dar odată m-a oprit un soldat și m-a întrebat din ce carte anume am citit. I-am spus că din Facere, fiindcă numai pe-aia mi-o aminteam, iar apoi am decis că niciunul dintre noi nu cunoaște Biblia suficient de bine ca asta să fie acoperirea noastră.

— Poate fi ziua mea, se oferă Leo. De fapt, va fi săptămâna viitoare, deci e plauzibil.

— Cum spuneam, reia Ollie. Impasul cartelelor de rații. Cele falsificate nu se produc suficient de rapid. De luna trecută am mai ajutat șaisprezece oameni. Unei singure persoane îi ia prea mult timp ca să producă toate cartelele alea. Trebuie să găsim încă un falsificator, ori să venim cu altă soluție.

Nu-mi place că ochii i se opresc asupra mea când spune ultima parte.

— La Utrecht, zice Willem, au pe cineva la biroul de cartele. Au pus la cale un furt fals. Muncitorul cu pricina a raportat că s-a dat o spargere la birou. În realitate, el însuși a furat cartelele și le-a dat grupărilor din Rezistență.

Conversația tărăzuieste în jurul meu și mă străduiesc să țin ritmul. O fraudă cu cartelele de rații. Sunt un infractor singuratic care a pătruns într-un bârlog de infractori. Numai că, în loc să folosească cartelele ca să vândă bunuri și să facă profit, ei le distribuie celor din Rezistență. De ce? Alimente și bunuri pentru luptătorii din Rezistență? Pentru cei ascunși?

— Judith, crezi că unchiul tău ar putea cunoaște pe cineva? se interesează Ollie. Cu legăturile lui cu Consiliul?

Consiliul evreiesc. Disponibilitatea lui Judith de-a ieși noaptea și îndrăzneala ei de la școală au mai mult sens acum, când știu că unchiul ei este membru al Consiliului. Ca organ de conducere evreiesc, însărcinat să țină legătura cu naziștii, el transmite ordinele germane și membrii lui au mai multă libertate decât ceilalți evrei.

Judith clatină din cap:

— Și dac-ar cunoaște, îți dai seama că nu-l pot ruga. M-ar linșa dacă ar ști că particip la întrunirile astea.

— Să văd dacă cei din Utrecht au și alte idei, propune Willem. Poate că omul lor de contact din biroul de rații cunoaște pe cineva de la biroul nostru.

Așadar, acești cinci tineri din Amsterdam fac parte dintr-o rețea mai întinsă, răspândită în suburbii și poate în întreaga țară. Cu toată teama de a mă afla aici, nu-mi pot reprima curiozitatea profesională. Nivelul la care operează trebuie să fie imens. Cum găsesc destui prăvăliași care să lucreze mână în mână cu ei? Cât de priceput este falsificatorul lor? Sunt soldații staționați în Utrecht mai permisivi sau mai puțin permisivi decât cei de-aici, din Amsterdam?

Mintea îmi redevine brusc atentă auzind sfârșitul unei fraze de-a lui Judith:

— ...și apoi aduc cartelele la Hollandsche Schouwburg.

— La teatru? Întrerup eu, întrebându-mă cât am pierdut din conversație. De ce să meargă cartelele acolo?

— Nu știi despre Hollandsche Schouwburg?

E prima oară când Ollie mi se adresează de la începutul discuției și pare dezamăgit.

Bineînțeles că știu. Am fost cu el acolo, chiar dacă nu-și mai amintește. În iarna când am împlinit cincisprezece ani, membrii familiei Van de Kamp m-au invitat să merg cu ei și să văd premiera de Crăciun la acel teatru vechi, Schouwburg, ocazie cu care mama mi-a dat voie să-i port perlele. A mers toată familia lor. Am stat lângă Ollie, mai exact, ținându-l de mână pe Bas, care stătea de cealaltă parte a mea. Ollie era proaspăt student; purta ochelari noi, era serios și important.

— E un teatru, zic eu. Sau a fost. Acum e închis, nu?

Ollie încuviințează din cap.

— A fost un teatru. L-au redenumit Teatrul evreiesc, iar acum e un centru de deportări. Adună evreii din tot orașul și-i aduc la Schouwburg, îi țin câteva zile și apoi îi deportează – cu precădere la Westerbork, dar uneori în alte lagăre de tranzit.

Maiestuosul teatru cu draperii de catifea este acum o închisoare masivă pentru prizonierii germanilor. Am clienți care locuiesc chiar în vecinătate. E dezgustător felul cum nemții își însușesc bunurile noastre cele mai frumoase și le otrăvesc.

— N-am știut, spun.

— Unde credeai că sunt trimiși evreii? mă întrebă Judith.

— În lagărele de muncă sau sunt relocați în alte țări. Nu sunt o ignorantă, protestez.

Mereu ni s-a spus „lagăre de muncă“. Doar că nu m-am gândit cum anume ajung deținuții evrei acolo.

— Lagăre de muncă? spune Judith strâmbându-se la definiția mea. O spui de parcă evreii s-ar duce pur și simplu la slujbă. Habar n-ai ce zvonuri sadice circulă despre aceste lagăre.

Până să-i cer să explice mai pe larg, Sanne intervine rapid, ca să facă pace:

— E normal să nu știi prea multe, îmi spune ea. Naziștii încearcă să tănuiască tot ceea ce fac. La Schouzburg îi țin pe toți închiși până le vine timpul să fie deportați. Consiliul le dă hrană și păături, cam asta e tot ce poate face. Judith merge acolo ca voluntar de câteva ori pe săptămână, iar verișoara ei lucrează la *crèche*.

— Există o creșă?

Judith își dă ochii peste cap:

— Pentru că naziștii și-au zis că dezordinea ar fi prea mare dacă ar sta și copiii în teatru, cu părinții. Cei care abia încep să umble și copilașii mai mici așteaptă la *crèche* până când vine momentul ca familiile lor să plece.

La asta nu știu cum să reacționez, dar nu sunt obligată să zic nimic. Ollie își mai drege o dată glasul, ca să recapete controlul asupra conducerii ședinței.

— Prin urmare, Willem va vorbi la Utrecht, zice el. Când crezi că poți lua legătura cu ei, Willem?

— Stați puțin, zic eu.

— Apoi, după ce Willem și Judith se consultă cu... începe Leo.

— *Stați puțin!*

Toată lumea se oprește din vorbit și mă privește.

— Legat de Schouwburg. Toată lumea e dusă acolo, sau numai cei care sunt convocați?

Leo pare derutat:

— Ce vrei să spui?

— Dacă cineva nu e pe lista de deportare, dar e găsit pe stradă cu acte evreiești, îl duc la teatru sau la o închisoare din altă parte?

Ollie îmi răspunde la întrebare cu o voce neutră:

— Mai există și alte centre de deportare, mai mici, în alte părți ale orașului. Dar, în majoritatea cazurilor, da. Sunt mari șanse ca o evreică, dacă n-a fost găsită unde trebuia să fie, să fie dusă la Schouwburg.

Observ că folosește femininul, arătând că știe că nu mă interesează procedura la modul general, ci cu referire la o anumită persoană. Discuția despre ducerea cartelelor la teatru a ajuns, întâmplător, la motivul pentru care mă aflu aici în seara asta.

— Mirjam ar putea fi acolo? întreb. Chiar în momentul ăsta?

Judith și Ollie schimbă priviri.

— Teoretic, spune Ollie prudent.

— Cum pot afla?

— E dificil.

— Cât de dificil?

Ollie oftează:

— Pe evreul căruia i s-a încredințat conducerea Teatrului Schouwburg ne bazăm pentru o mulțime de chestii.

Nu pot să-i cer o favoare personală. Trebuie să ne folosim strategic resursele. Să ne gândim ce acțiuni fac cel mai mult bine unui grup de oameni cât mai mare, eventual întregii mișcări.

— Dar măcar să-i transmit un mesaj. Ar fi posibil, nu?

El își freacă ochii cu podul palmelor:

— Putem termina cu problemele de pe ordinea de zi? Și să vorbim despre asta la sfârșit?

— *Ordinea de zi?*

Dacă aș privi din exterior această conversație, mi-aș spune să nu mai insist, pentru că nimeni nu vrea să ajute o persoană care se poartă copilărește. Dar în momentul ăsta nu mă pot abține. Ollie m-a adus aici cu un pretext fals și am aflat până la urmă o informație ce ar putea fi utilă, dar mi-a spus că e imposibil să obțin ajutor, fără să-mi explice de ce.

Ceilalți încep din nou să vorbească despre impasul cartelelor de rații și despre actele de identitate false. Nici una, nici cealaltă nu mă ajută cu Mirjam. Ea are cincisprezece ani. De unde să știe cum să obțină un act fals, prin Rezistență? De unde să știe ceva, orice? Este probabil singură și înfricoșată și deja lipsește de patruzeci și opt de ore. Poate o fată de cincisprezece ani să scape să fie prinsă pe străzi timp de patruzeci și opt de ore?

Când discuția despre problemele oficiale se apropie de sfârșit, nu-mi dezlipesc ochii de Judith și o trag deoparte în momentul când nu vorbește cu altcineva.

— Judith?

— Da?

— Pot vorbi cu tine un minut?

— Deja vorbim, zice ea sec, fiecare silabă rostită de ea spunând de fapt „Nu știu de ce te-a lăsat Ollie să vii aici“.

— Mai întâi, îmi cer iertare. Pentru că m-am furișat așa la școală și te-am speriat.

— Nu m-ai speriat, zice ea sardonice. E nevoie de mult mai mult ca să mă sperii acum.

— Atunci, te-am luat prin surprindere, recurg eu la un compromis. Îmi pare rău c-am intrat în școală și nu ți-am spus ce anume caut.

— Aș fi putut să am probleme din cauza ta.

— Eram disperată.

— Toți suntem disperați.

Dacă Judith ar fi un soldat, asta ar fi momentul când mi-aș pleca privirea și i-aș spune, șoptit, că are dreptate și că n-am cum să pricep ce se întâmplă. Dar Judith nu este soldat. Probabil că detestă lingăii.

— Mi-am cerut scuze, spun. Sincer. O mai fac o dată, dacă vrei. Dar am venit aici fiindcă am nevoie de ajutor, e legat de o elevă de la școala voastră.

Mă uit fix la șaua nasului ei, fiindcă îmi e mai ușor decât s-o privesc în ochi, încercând s-o determin, prin voința mea, să vorbească prima. Sunt destul de încăpățânată ca să prelungesc tăcerea.

— Mirjam Roodveldt, zice Judith.

Se cascadează un gol între noi.

— A venit la liceu acum câteva luni.

— O cunoșteai. M-ai mințit? Adică, atunci când mi-ai zis că toate fotografiile au fost distruse în incendiu, ai spus adevărul?

— Nu mințeam. Fotografiile au fost într-adevăr distruse de foc. Eu însămi l-am aprins, spune și-și împinge bărbia înainte, parcă provocându-mă să-i critic gestul. N-am vrut ca nemții să aibă încă o listă a tuturor elevilor rămași. Nu c-ar mai conta. Oricum găsesc pe toată lumea.

În creierul meu se produce o conexiune. La începutul războiului, când nemții incendiau clădirile, i-am urât pentru asta. Recent, însă, am auzit că au fost arse imobile cu

arhive publice și mă întreb dacă în unele cazuri nu e vorba de acte de protecție întreprinse de Rezistență.

— Ai cunoscut-o, deci? Brunetă? Minionă? E posibil să fi purtat un paltonaș albastru.

Judith își mușcă buza:

— Îmi amintesc de când are paltonul ăla. S-a împiedicat, iar haina pe care o avea înaintea ei s-a agățat într-un gard ruginit și s-a rupt din ea o bucată mare. Și-a zdrelit și genunchiul. Mi-am spus atunci că va avea o cicatrice pe viață. După câteva zile a venit cu rana suturată și cu un palton nou. Ploua în dimineața aia și m-a întrebat dacă poate intra înainte de deschiderea porților, ca să nu i se ude prea tare paltonul.

— Ce altceva îți mai amintești despre ea?

Abia pot scoate cuvintele pe gură. Undeva, în fundul minții, crezusem că nu voi găsi pe nimeni care s-o fi cunoscut. O parte sucită din mine își zisese că poate Mirjam Roodveldt era un spectru creat de doamna Janssen. Dar iată că e reală.

— Dar de ce-ți pasă atât de mult de ea? mă întreabă Judith privindu-mă cu subînțeles. Ți-e prietenă?

— Nu, sunt... Sunt plătită s-o gălesc.

Practic, ăsta-i adevărul, iar pentru moment mi se pare mai ușor să-i spun asta decât să-i explic totul despre mine, despre Bas, despre cum văd căutarea lui Mirjam ca pe o misiune care va face ordine în lume. Încă mi-e rușine de cât de timorată am fost în fața lui Judith când am întâlnit-o la școală.

— Numai pe ea? spune Judith sceptică. Ești aici ca să te interesezi de o singură persoană?

— Te rog, îți mai amintești și altceva?

Judith oftează.

— Nu prea multe. Era frumoasă – cred că avea o mulțime de admiratori.

— Există cineva de care să fie mai apropiată? Cineva la care s-ar fi putut duce sau căruia să-i spună unde anume intenționa să se ascundă?

— Eu nu sunt decât o secretară. Vorbesc cu elevele numai dacă întârzie și au nevoie de un bilet de trecere sau ceva de genul ăsta. Îmi pare rău.

— Nu știi *nimic* altceva?

— Ți-am adus câteva lucruri, dar nu cred c-o să te ajute prea mult.

Se apleacă înspre geantă și scoate din ea un plic alb dreptunghiular, neadresat și nelipit.

— Doar niște teme școlare din pupitrul ei. Uneori elevii dispar fără să aibă timp să-și ia cărțile și notițele. Întotdeauna mă gândesc, în caz că se vor întoarce... În orice caz, am căutat în colecția mea și le-am găsit pe astea care au fost ale lui Mirjam.

Îmi înmânează plicul, iar eu mă uit rapid peste conținutul lui. Primele trei foi sunt, toate, probleme de matematică, următoarele două, teste de biologie. Nicio fotografie, nimic ce să pară imediat folositor. Încerc să-mi maschez dezamăgirea: a fost un gest frumos din partea lui Judith că mi le-a adus și nu vreau să par și mai capricioasă decât am fost la începutul întrunirii.

— Ollie spune că ai legături, zice Judith.

— Depinde ce înțelegi prin legături.

— Ollie crede că te pricepi să găsești lucruri. Avem nevoie de mai mulți vânzători de încredere și de oameni care să ni-i prezinte.

— Nu pentru asta sunt aici, zic eu.

— Am înțeles.

Mă fixează insistent. Trebuie să fac un efort ca să nu-i întorc privirea, să mă concentrez asupra exercițiilor școlare ale lui Mirjam din poala mea. Ollie îmi pune mâna pe umăr și ridic ușurată ochii.

— Se apropie ora interdicției de circulație. Te conduc acasă. Judith, Willem și Sanne ne vor urma peste câteva minute.

Judith se ridică în picioare și-și pune fularul.

— Mulțumesc, îi spun eu politicoș. C-ai încercat să mă ajuți.

Ea se oprește.

— S-ar putea ca verișoara mea s-o fi cunoscut mai bine pe Mirjam. Ea nu participă la întrunirile noastre pentru că-i doar o puștoaică, dar ne dă uneori o mână de ajutor. E încă elevă. Ți-aș putea aranja o întâlnire cu ea. Poate.

— Te rog, îi spun cu aviditate. Să vin mâine dimineață la școală?

Sunt sigură că pot face o cursă pentru domnul Kreuk care să mă ducă prin zonă.

— Vino după-amiază la Schouwburg. Suntem amândouă voluntare acolo. Ne întâlnim afară. Vei avea ocazia să vezi cu ce ne ocupăm noi.

Nu vreau să aflu cu ce se ocupă, iar Judith o știe prea bine. De aceea mi-a și propus Schouwburg. Judith m-ar putea ajuta mai departe, dar nu fără un preț.

Ollie mă atinge pe umăr.

— Gata? întrebă el.

Strecor plicul de la Judith sub betelia fustei ca să nu bată la ochi când merg pe stradă.

— Aveți grijă! le strigă Ollie lui Judith și Willem.

Willem răspunde:

— Și voi!

OPT

— N-aveai niciun drept!

— N-aveam niciun drept să ce?

Ollie scrutează strada și într-o parte, și-n alta, înainte de a mă trage la stânga și de-a închide ușa după noi.

— Faceți parte din Rezistență!

Nu mă obosesc să folosesc o intonație interogativă. Ollie merge înainte hotărât, dar umerii îi se încordează la afirmația mea. Afară e un frig morocănos, neiertător; de luni de zile n-a fost așa rece și răsuflarea mi se transformă în aburi cum mergem grăbiți de-a lungul canalului.

— Nu e cazul să discutăm despre asta acum.

— Sunteți în Rezistență. Ai zis că mă inviți la un club de socializare.

— A fost un club de socializare, spune el oprindu-se brusc. Așa era la început. Discutam despre cărți și politică. M-am înscris odată cu Willem și Judith. Când Judith a fost dată afară din școală pentru că era evreică, unii dintre noi am hotărât că nu mai puteam avea întâlniri de grup doar ca să luăm cina împreună. Trebuia să încercăm să dregem ceea ce mergea rău.

O ia iarăși din loc și eu fug ca să-l ajung din urmă. E atât de îngâmfat cu jumătățile lui de explicații și atât de nepăsător că m-a vârat și pe mine în asta.

— Nu pot să cred, Ollie.

Tot ce am simțit în ultimele două zile, toate emoțiile, toate temerile, toate cuvintele amare pe care nu i le-am spus doamnei de Vries, toată îndoiala c-aș putea s-o găsesc pe Mirjam Roodveldt – totul se revarsă dintr-odată, pe stradă, asupra lui Ollie.

— Cum ai putut să-mi faci una ca asta? De ce nu mi-ai spus în ce mă bagi?

— Fiindcă ce s-ar fi întâmplat dacă te-ar fi oprit cineva pe drum? răspunde el. Voiam să poți spune cu conștiința curată că te duci să vizitezi un prieten. Nu știam cât de bine te pricepi să minți.

Știu să mint cât se poate de bine, mai bine decât crede el. Ollie nu m-a văzut niciodată flirtând cu soldații în timp ce în gâttej mi se ridică voma sau convingându-mi părinții că slujba mea constă doar din comandatul florilor și consolarea familiilor îndurerate. Ollie n-a avut ocazia să vadă felul în care îi fac pe toți să creadă că am rămas o persoană întreagă după moartea lui Bas.

— Tu, în Rezistență! îi spun în final. Tu, cu respectul tău pentru reguli!

El scoate un hohot de râs, un zgomot exploziv, lipsit de veselie.

— Nu crezi că cei ce respectă regulile sunt cei mai apti de organizare contra naziștilor? Nu se limitează totul la salvări și explozii spectaculoase. Mai e și multă hârțogărie plictisitoare.

— Ollie, de ce m-ai adus aici? îl întreb în timp ce el o ia înainte. Nu ți-am cerut-o. N-am vrut să fiu amestecată în nimic de felul ăsta. Ai fi putut aranja o întâlnire cu Judith

la cafenea. Cum de-ai avut încredere în mine? Le-aș putea spune polițiștilor tot ce-am văzut.

El se întoarce pe călcâie și mă privește cu ochi reci.

— Ai să faci asta? Te duci la poliție? Crezi că ceea ce fac e rău?

— Știi doar că nu cred că e rău.

Nu din punct de vedere moral. Dar în lumea asta poți fie să ai dreptate, fie să fii în siguranță, iar tipul de pericol cu care se joacă Ollie face pericolul cu care mă joc eu să pară un mizilic. Nu e ceva finit și limitat, ca procurarea de bunuri pe piața neagră sau căutarea lui Mirjam. E ceva enorm și extins, un hău nesfârșit de nevoi care m-ar înghiți cu tot cu fulgi. Naziștii pot arunca în temniță un lucrător de pe piața neagră. Îi pot închide pe cei care ascund evrei, sau să-i trimită în lagăr. Dar pe cei din Rezistență, surprinși în timp ce fură cartele de rații, uneltind pentru răsturnarea regimului german? Pe aceștia i-ar împușca. Pe cei norocoși, cel puțin. Ghinioniștii ar fi torturați mai întâi. În câte alte feluri ar putea fi răsturnată cu fundul în sus lumea mea plină de precauție?

— Doar că nu vreau să mă implic, zic eu. Sunt o fată ariană bună de pus pe afiș, ai uitat, Ollie? Nu ajut Rezistența. Caut brânză pe piața neagră.

— Avem nevoie de brânza de pe piața neagră! Avem nevoie de hrană pentru *onderduiker*-ii ascunși. Avem nevoie de acte de identitate false. Avem nevoie de fete suficient de atrăgătoare ca soldații să nu-și dea seama că sunt și deștepte, și curajoase și că lucrează împotriva lor.

— Judith m-a făcut deja să mă simt vinovată. Mi-a arătat clar cât de altruști sunteți voi, ceilalți. Eu nu sunt.

El mă prinde de umeri, o mișcare bruscă, care mă face să mă dezechilibrez.

— Te-ai gândit vreodată, Hanneke, că poate ești mai bună decât crezi?

Mirosim amândoi a lână udă și degetele lui sunt reci chiar și prin stofa paltonului. Încerc să-i îndepărtez brațele, dar el mă strânge mai tare.

— Te-ai gândit vreodată că poate de-aia te-am adus?

— Despre ce vorbești, Ollie?

— Vorbesc despre de ce te-am adus. Pentru că, deși inșiști că nu vrei să te amesteci, știi că în țara noastră se întâmplă ceva groaznic și ești deja în măsură să ne ajuți.

— Nimic din ce-mi spui nu mă va determina să-mi risc viața. Deja am grijă de părinți, care ar muri de foame dacă mi s-ar întâmpla ceva. Deja caut o evreică dispărută. Iată felul meu de a rezista. Fac rost de mâncare pentru oameni și caut o fată pe care am fost pusă s-o gălesc. Nu e suficient ca o persoană să salveze o viață? Tu ceri prea mult de la mine. Nu sunt pregătită să fac mai mult și nu e corect din partea ta să mi-o ceri.

Vocea lui Ollie se mai îmbunează, la fel ca ochii, albaștri și liniștiți.

— Cred că de fapt ești dispusă să-ți riști viața. Simți de multă vreme că situația este rea. La paisprezece ani vorbeai deja despre cât de diabolic e Adolf Hitler. Ți amintești cina aia?

Nu-mi pot lua ochii de la el. Știu bine la ce se referă. O conversație la cină de acum patru ani, la familia Van de Kamp. Vorbeam fără să mă pot opri despre Hitler, în vreme ce doamna Van de Kamp încerca să mă distragă cerându-mi să dau mai departe mazărea și apoi chiflele, și până la urmă a izbucnit și mi-a spus că oamenii bine-crescuți nu discută politică la masă. Bas nici măcar nu era atent. Ollie, însă, mă ascultase. Cred că mă și aprobase din cap. Dar asta a fost cu mulți ani în urmă. Cu o viață de

om în urmă. Ollie nu știe nimic despre mine, cea de-acum, oricum nu destul cât să-mi țină discursurile astea mărețe și impetuoase. Nu știe că Bas a murit din pricina...

Ollie mă mai scutură o dată de umeri, pe urmă îmi dă drumul și-și trece degetele prin păr.

— Pierdem, Hanneke, zice el încet. Oamenii dispar din ce în ce mai repede, trimiși în Dumnezeu știe ce iad. Unul dintre primele transporturi? Familiile deportaților au primit cărți poștale de la fiii și frații lor, anunțând că sunt tratați omenește. Apoi familiile au primit înștiințări de la Gestapo cum că bărbații au murit din cauza unei epidemii. Găsești vreun sens în asta? Bărbați tineri, sănătoși – mai întâi trimit vești că sunt bine, sănătoși, iar apoi, dintr-odată, sunt morți! Acum nimeni nu mai trimite niciun fel de carte poștală.

— Crezi că toți evreii sunt uciși? întreb eu.

— Îți spun că nu știm ce să credem, care e adevărul. Tot ce știm este că fermele și podurile caselor stau să plesnească de grămada de *onderduiker*-i. Țara nu mai are taințe pentru cei desperați să se ascundă. E nevoie de ajutor, de mai mult ajutor – iute, de la cei care ocupă poziții strategice, ca tine.

— Tu nu mă cunoști, șuier eu. Sunt lucruri în legătură cu mine pe care, dacă le-ai știi, nu ai...

— Șșșt! mi-o taie el.

Dau să protestez, dar el își duce un deget la buze. Tot corpul i-a înțepenit și și-a ciulit urechea, ascultând ceva. Acum că aud și eu, am înlemnit amândoi: strigăte în germană, la distanță, dar apropiindu-se din ce în ce mai mult. Plânsete înăbușite, pași dezordonați pe pietrele de caldarâm. În zilele astea, astfel de zgomote nu pot să însemne decât un singur lucru.

Ollie înțelege și el în același timp:

— O razie.

Zgomotele se apropie. Ni se întâlnesc privirile, cearta aflată în fașă e dată uitării. El își ridică brațul și trage în sus frenetic mâneca hainei. Nu înțeleg ce face până nu bate cu degetul în cadranul ceasului și-mi arată ora. Am pierdut atâta timp discutând în contradictoriu pe stradă, încât suntem pe punctul de a depăși ora până la care circulația e permisă. Astăzi suntem amândoi pe jos și eu mai am un kilometru și jumătate până acasă.

Nu ne putem lăsa descoperiți, nu în toiul raziei, când soldații sunt deja periculoși de îmbătați de putere.

— *Pe aici!* latră un soldat.

Vocea îi e amplificată de pavaj.

— *Mișcă!*

Vocea se aude imediat după colț. Soldatul și prizonierii lui pot apărea în orice moment pe strada noastră.

— Trebuie să... începe Ollie.

— Pe-aici!

Îl apuc din reflex de mână și-l trag înspre o străduță lăturalnică. O parcurgem rapid și după aceea cotim pe altă alee dosnică și apoi pe alta. O dată în viață sunt recunoscătoare pentru planul stradal întortocheat al Amsterdamului.

Lângă mine, Ollie pare să meargă relaxat, dar partea de sus a corpului său e încordată și ne înțelegem prin gesturi, ignorând strigătele ce continuă să se audă câteva străzi mai încolo. Amândoi avem palmele umede de sudoare. Eu nu vreau să-i văd pe cei adunați de soldați. Un gest de lașitate, dar nu doresc să mi se reamintească faptul că pe mine nu mă ridică pentru că sunt blondă și am un nume de familie corespunzător.

Strada pe care ne aflăm acum este de fapt un fel de alee, atât de îngustă, încât aproape că pot atinge clădirile de pe ambele părți dacă întind brațele. E mai sigură decât

o arteră principală, fiindcă riscul de-a fi văzut e mai mic; dar și mai periculoasă, pentru că, dacă totuși te vede cineva, nu ai unde să fugi. Îl strâng pe Ollie de mână atât de tare, încât amândoi vom avea vânătăi mâine.

Împrejurimile încep să ne fie familiare. Trecem de o librărie, închisă acum, pentru al cărei proprietar aduc uneori cafea, pe lângă un magazin de optică și pe lângă prăvălia unui cizmar dispus să ofere pantofi la schimb pe bere. Știu unde se termină strada: lângă un studio unde eu și Elsbeth am fost obligate să luăm oribile lecții de vals.

De acolo nu mai e decât foarte puțin până acasă. Dacă e nevoie, eu și Ollie putem bate la ușa vreunui vecin, pretextând că vrem să împrumutăm un ou, iar unul dintre ei cu siguranță ne va da drumul înăuntru. Suntem ca și în siguranță. În depărtare, se mai aud țipetele de la razie. Iușesc pasul, ca să pun mai mult distanță între mine și teama aceea. Brusc, Ollie mă strânge de mână mai tare.

Două siluete așteaptă la capătul străzii, cu niște umbre lungi care știu că sunt puști.

Trebuie să mergem mai departe. Nu există alternativă. Niciodată nu există. Știu că uniformele lor sunt verzi, așa că trebuie să continuăm să mergem. Trebuie să trecem de ei; am fi suspecti dacă ne-am întoarce, luând-o în direcția opusă. Aș vrea să nu fiu cu Ollie. Naziștilor nu le place să le faci cu ochiul când ești cu alt băiat. Probabil că le amintește de ceea ce-ar putea să se întâmple la ei acasă.

Puștile sunt îndreptate în jos. Ei pălăvrăgesc în germană, prea rapid ca să pot înțelege tot. Unul îi dă celuilalt o palmă peste umăr și râde. Nu par câtuși de puțin să facă parte din razie. Sunt doar o patrulă obișnuită și am avut ghinion că am ales aceeași stradă.

Mă ghemuiesc mai aproape de corpul lui Ollie, asigurându-mă că soldații au suficient loc să treacă.

— Bună seara, îi salută Ollie în germană în timp ce ne strecurăm încet pe lângă ei.

Eu dau din cap și zâmbesc.

Trecem unii pe lângă alții și corpul meu începe să se destindă. În câteva secunde vom ajunge la capătul aleii. Lângă mine, Ollie face ce fac și eu: ține un pas constant, ca și când nu ne-am grăbi nicăieri.

— Stai!

N-avem încotro, așa că ne oprim și ne întoarcem spre ei. La câțiva pași în spate, unul dintre polițiștii verzi a făcut stânga-mprejur și se îndreaptă spre noi. Arunc o privire în urmă, spre capătul aleii, dar Ollie mă smucește tare de mână. „Nu încerca să fugi“, parcă-mi spune. Nu cât timp au arme.

— Stai! mai strigă o dată, acum fiind aproape de noi. Te cunosc de undeva? Se apleacă până la câțiva centimetri de fața mea.

Mă știe? E greu de spus, în lumina asta chioară. De unde m-ar putea ști? Să fie unul dintre soldații cu care-am flirtat? Cineva la care domnul Kreuk m-a trimis cu ceva de vânzare, să râd de bancurile lui proaste până se face tranzacția? Sau m-a văzut mai recent intrând la Liceul evreiesc?

O draperie se mișcă într-o casă din apropiere. Locatari de pe toată strada stau ghemuiți în sufrageriile lor, urmărindu-ne în liniște.

— Chiar te cunosc, izbucnește în râs soldatul.

— Mă îndoiesc, murmur eu pe un ton prietenos. Sunt sigură că mi-aș aminti de tine.

— Da, zice soldatul. Voi sunteți perechea. Perechea de îndrăgostiți!

— Noi suntem!

Ollie, de lângă mine, este cel care-i răspunde. În germană, vorbind mai tare decât l-am auzit vreodată. Accentul

lui e tot impecabil, dar bĂlmaĵeşte cuvintele de parcă ar fi tras şi el la măsea toată seara.

— Rembrandt!

— Rembrandt! încuviinţează neamţul, şi abia acum îl recunosc – cel din piaţă, de aseară.

Ollie mă ia de după cap.

— Ce mai face prietenul meu, iubitorul de artă? Eu şi iubita mea îl adorăm pe Rembrandt, nu-i așa, scumpo?

Mă priveşte explicit şi, chiar dacă inima stă să-mi sară din piept, îi prind mâna lui Ollie şi i-o strâng afectuos.

— Preferatul nostru, reuşesc să îngaim.

— Dacă o să veniţi într-o bună zi în Germania, şi noi avem o artă magnifică.

— Venim, promit eu şi zâmbesc, sper, prietenos. După ce se termină toate astea.

Mijeşte ochii la mine:

— După ce se termină... ce?

După război, am vrut să spun. După ce ne întoarcem toţi la normal. Nu cred că am spus ceva jignitor, dar e clar că soldatului nu i-a plăcut.

— După... zic eu din nou, încercând să improvizez ceva.

— După ce ne căsătorim, intervine Ollie. După toată nebunia cu nunta.

„Fii binecuvântat, Ollie, Laurence Olivier.“ Nu sunt obișnuită ca cineva să fie la fel de iute de minte ca mine când are de-a face cu naziștii.

— Ce plăcut e să vezi o pereche de îndrăgostiți, spune soldatul pișcându-mă de obraz cu degete reci. Îmi aduce aminte de soția mea de-acasă, când eram tineri.

— Pentru soția ta! zice Ollie și ridică în aer un pahar imaginar.

— Pentru soția mea!

Ollie îmi face cu ochiul lasciv, cu înțeles.

- Poate c-ar fi bine să mergem acasă, viitoare nevastă!
- Pentru nevasta ta! țipă polițistul verde.
- Pentru nevasta mea!
- Sărut-o! ordonă soldatul, iar Ollie se execută.

Acolo, pe stradă, spre încântarea Poliției Verzi germane și a locuitorilor ascunși în casele lor, care ne spionează de după draperii, Ollie îmi ia capul între mâini și mă sărută. Are gura moale și plină, genele lui îmi mângâie obrazul și numai eu și el știm că buzele ne tremură de frică.

* * *

Lucruri care s-au schimbat în ce mă privește în ultimele două zile: totul și nimic.

Îmi mint în continuare părinții, ei continuă să-și facă griji pentru mine, încă pedalez printr-un oraș transformat pe o bicicletă uzată, cu o roată încăpățânată și niște senzații de perpetuă amorțeală și de frică luptând între ele în coșul pieptului.

Dar chestiunile despre care mint sunt mult mai importante, acțiunile pe care le întreprind, mult mai periculoase. Sunt un membru accidental al Rezistenței, și dacă sunt prinsă, în loc să mă plesnească peste degete pentru berea de pe piața neagră, nemții s-ar putea să-mi facă felul.

Și încă ceva, l-am sărutat pe fratele iubitului meu mort.

Ultima oară când l-am văzut pe Bas:

Am participat și eu la trista, stupida petrecere de rămas-bun dată pentru el de părinții lui, în care mama lui a plâns aproape neconținut, iar tatăl a stat în picioare într-un colț, cu buzele atât de strânse și atât de nemișcat încât oamenii se tot ciocneau de el și apoi ziceau: „Mă

scuzați; nu v-am văzut stând aici.“ I-am dat lui Bas un medalion cu poza mea; el mi-a dăruit o şuviță din părul lui.

L-am sărutat în sufragerie.

Dar la plecare, el a fugit după mine și mi-a spus că mai are ceva să-mi dea. Era o scrisoare. O scrisoare, în caz că murea. Trebuia s-o deschid dacă marina militară lua legătura cu familia lui, și în ea îmi spunea cât de mult ne iubește și cât de dor îi este de toți, despre cât de fericit îl făcuserăm.

Cel puțin asta-mi imaginez că spun scrisorile de genul ăsta. Nu știu. Pe-a lui Bas n-am deschis-o niciodată. Când mi-a dat plicul pe stradă, i-am spus că scrisoarea nu putea aduce decât ghinion. I-am spus că, pentru a-i dovedi cât de inutilă este, am s-o distrug cum ajung acasă.

Ceea ce-am și făcut. Am rupt-o în bucățele și am aruncat-o odată cu gunoiul.

Așa că nu voi ști niciodată care au fost ultimele cuvinte ale lui Bas pentru mine. Uneori cred că mi-a scris că mă iubește. Alteori visez că deschid plicul și înăuntru găsesc fraza: „Niciodată nu te-am iertat pentru ceea ce m-ai îndemnat să fac.“

NOUĂ

Joi

— Îmi place că socializezi din nou, Hannie, zice papa.

Mama e plecată în după-amiaza asta, o rară incursiune în lumea exterioară, să-și vadă sora de la țară. Din pricina interdicției de circulație va rămâne, probabil, peste noapte, așa că suntem singuri, eu și papa. Am venit acasă de la serviciu să-i pregătesc prânzul și acum el citește, în timp ce eu stau cu teancul de hârtii al lui Mirjam, așteptând să treacă timpul până la unicul meu comision de după-amiază, după care mă voi întâlni cu Judith și vara ei la teatru. Mai târziu domnul Kreuk are o înmormântare și sper să nu observe că nu m-am întors la serviciu.

— Socializez? repet distrată.

— Ieși cu prietenii, ca aseară. Nici nu-mi amintesc când ai făcut-o ultima oară.

Are dreptate. Au trecut ani. Cândva aveam un grup de prieteni. Bas era capul răutăților, Elsbeth fata obraznică. Eu – parte din cercul principal, dar nu chiar atât de cutezătoare, nu atât de scânteietoare. Fericită să mă scald în lumina lor. Urmau alți prieteni care se învârteau ca niște sateliți în jurul meu și-a lui Bas și Elsbeth, cei doi oameni pe care-i iubeam cel mai mult. Aseară nu m-am gândit

decât ce ciudat a fost că fusesem atrasă la o întâlnire a Rezistenței. Nu m-am gândit că era ciudat să fiu atrasă din nou într-un grup de prieteni.

— Ollie nu-mi e cu adevărat prieten, papa. El e doar...

Îmi dau seama, târziu, că oricum aş formula afirmația, ea îi va trezi suspiciunea.

— Bine, presupun că e un prieten. E plăcut să ai cu cine vorbi.

— Ești tânără. Ar fi plăcut să ai pe cineva cu care să faci mai mult decât să vorbești.

Îmi face cu ochiul, iar eu arunc o perniță spre el, țintindu-i capul.

— Acum ce faci, maltratezi un invalid?

Mai arunc c-o pernă în el.

— Ce-ar crede mama dacă te-ar auzi încurajându-mă să stau până târziu seara cu băieții?

— Nu se supăra când stăteai până târziu cu Bas. Deși întotdeauna am crezut că voi doi veți...

Papa își dă seama ce e pe cale să spună și se întrerupe în mijlocul frazei. Ar trebui să zic eu ceva ca să pun capăt tăcerii, dar nu găsesc nimic de zic. În loc de asta, mă uit lung în poală la scrisoarea lui Mirjam din vârful teancului.

— Ce citești? mă întreabă papa.

— Scrisori vechi și teme, spun eu.

Ceea ce e adevărat. Doar că nu precizez că nu sunt scrisorile și temele mele.

— Să deschidem radioul?

El aprobă din cap cu însuflețire; știam eu că propunerea o să-i ia gândul de la alte întrebări. Informarea și comunicarea cu lumea exterioară sunt neprețuite. Naziștii au desființat deja majoritatea legăturilor telefonice private. Noi nu mai avem telefon, dar oamenii din cartierele mai bogate, unde locuiesc simpatizanții, încă au. Circulă

zvonul că nemții ne vor cere să predăm și aparatele de radio. Papa și cu mine am scos deja un radio vechi și prăpădit dintr-o debara ca să-l folosim în locul celui frumos pe care-l avem.

Așa cum stau lucrurile, se presupune că ascultăm numai propaganda oficială. E ilegal să prinzi BBC-ul, care, laolaltă cu ziarele ilegale, este singura sursă de știri adevărate, acum că publicațiile olandeze au fost confiscate. Guvernul olandez din exil transmite uneori pe acest canal; noi îl numim Radioul Portocaliu. Mama își interzice cu desăvârșire BBC-ul, terorizată de ideea că va fi prinsă, dar papa și cu mine nu ne sfiim să-l ascultăm la un volum discret, cu toate geamurile închise și cu prosoape îndesate sub uși, ca să nu scape sunetul afară. Papa ascultă cuvintele rostite de crainicii britanici. Engleza mea e mai proastă decât a lui, așa că eu ascult până la capăt cum dă Dumnezeu, și la sfârșit el îmi lămurește chestiunile ce mi-au scăpat.

Cu radioul lăsat să bâzâie molcom, mă întorc la obiectele lui Mirjam din poala mea. Toate datele de pe pagini sunt de la sfârșitul verii sau de la începutul toamnei, cu doar câteva săptămâni înainte de a se refugia în ascunzătoare. Toate lucrările au primit note mari; ținea o evidență a notelor ei comparându-le cu ale colegelor. A fost o elevă bună. Mult mai bună decât mine. Pe lângă lucrările de la școală, a păstrat și câteva poze rupte din reviste, cu rochii la modă și case grandioase.

Bâzâitul blând al radioului este acoperit de un zgomot ritmic, asemănător cu al unui fierăstrău. Papa sforăie în fotoliu. Cum sortez hârtiile, una se desprinde și plutește în aer. E mai mică decât celelalte și împăturită complicat, în formă de stea. Împăturirea îmi este familiară – mi-am petrecut cândva un weekend învățând să-mi îndoi bilețelele în felul ăsta, în loc să lucrez la matematică. Era la modă

printre fetele de la școala mea să-și transmită astfel bilețele; Elsbeth a învățat prima și ne-a arătat și nouă, celorlalte, cum se face.

Îmi ia puțin să-mi amintesc cum se desface, dar, după ce găsesc colțul corect de unde să trag, restul îmi vine în minte imediat. Este singura foaie cu un scris de mână natural, spre deosebire de caligrafia cursivă a temelor școlare, iar scrisul este foarte mărunț. Seamănă cu bilețelele pe care le schimbam între noi eu și Elsbeth, compuse în secret pe sub manuale și înmânate când treceam pe coridor.

Dragă Elizabeth,

Sunt în ora de matematică iar profului i s-a desprins talpa unui pantof și ori de câte ori face un pas, scoate cel mai oribil zgomot pe care ți-l poți închipui. E practic indecent și toată lumea râde. Aș fi vrut să fii și tu în clasa mea. Cred că T. m-a băgat în seamă astăzi, m-a observat cu adevărat, nu ca atunci când mă calcă din greșeală pe picior, îmi dă tocul când mă prefac că-l scap lângă banca lui sau spune „Scuză-mă“ când ne ciocnim pe culoar. (Ți-am spus oare, Elizabeth, că am încercat toate trucurile astea? Ți-am spus că am devenit atât de jalnică încât am ajuns să stau lângă ușile prin care știi că va trece el? Da, drăguțo, așa e. Pur și simplu mă pun dinadins în pericol, doar, doar o vorbi cu mine. Nu-mi vine să cred că în copilărie venea la noi după școală să mănânce pâine prăjită, iar acum nu pot lega două cuvinte când vorbesc cu el!) Dar! Astăzi a fost altfel. Azi la ora de literatură m-am ridicat în picioare să-mi citesc prezentarea și-am spus o mică glumă la care T. a râs, un chicotit sincer, iar apoi mi-a spus că bancul a fost amuzant. Un banc amuzant! Deci, nu sunt atât de ridicolă cât m-am temut. Sau sunt?

Mi-e dor de tine, rățușcă dragă, scrie-mi repede, mai repede, cât mai repede!

*Cu dragoste și adorație,
Margaret*

Mai citesc o dată și apoi înc-o dată scrisoarea, cu al ei familiar puls al prieteniei scăpărând pe pagină.

Păi nu i-am povestit eu lui Elsbeth cum l-am făcut pe Bas să râdă întâia oară într-un bilet aidoma ăstuia? Câte epistole am scris cândva, pline de povești și de secrete, îndoite în formă de stea perfectă? Câte am căpătat eu? Odată, Elsbeth mi-a dat o cutie în care să păstrez zecile de stele-bilețele împăturite. Era o veche cutie de trabucuri, pe care fuseseră lipite hârtii colorate și apoi fusese lăcuită; mi-a făcut-o cadou fără să fie vreo ocazie anume. Am întrebat-o dacă o făcuse singură, iar ea a râs. „Doamne, nu! Nu-mi murdăresc eu mâinile cu așa ceva. Doar am văzut-o și m-am gândit că ți-ar plăcea, prostuțo. Ca să pui bilețele în ea.“ Asta era Elsbeth. Generoasă și nesăbuită, oferind daruri care nu te făceau să te simți îndatorată, pentru că o făcea într-un mod atât de natural. „Ar trebui să-i spui lui Bas că-i un cadou de la alt băiat“, mi-a sugerat ea. „Să-l faci gelos.“

Oare mai am cutia aia pe undeva? M-aș mai recunoaște în biletele alea?

Iată cum stau lucrurile cu suferința mea psihică: e ca o cameră în dezordine dintr-o casă aflată în pană de curent. Durerea legată de Bas este întunericul. E lucrul din casă pe care-l percepi imediat ca fiind malefic. Pe care-l observi instantaneu. El acoperă totul. Dar, dacă-ai putea aprinde lumina, ai constata că multe alte lucruri sunt în neregulă în încăpere. Farfuriile sunt murdare. În chiuvetă e mucegai. Covorașul stă strâmb.

Elsbeth este covorașul meu strâmb. Elsbeth locuiește la douăzeci de minute de mine, cu un militar german. Ea zice că-l iubește. Probabil că așa e. L-am întâlnit o dată. Rolf. Înalt și chipeș, cu un zâmbet prietenos. Avea vorbele la el, spunea că-i e clar că toți băieții o doresc pe Elsbeth și

se consideră norocos că e a lui; zicea că lucrează pentru un ștab important din Gestapo și dacă am nevoie de ceva să-l anunț, fiindcă orice prietenă de-a lui Elsbeth e și prietena lui. Am dat mâna cu el și mi-a venit să vărs.

Așa că acum, când mă uit la bilețelele astea de școlărită, e ca și cum lumina din apartamentul meu ar fi fost aprinsă, chiar dacă doar pentru o clipă. Bas nu-mi distrage atenția. O pot vedea din nou pe Elsbeth.

Scrisoarea asta este una extrem de optimistă, exact cum le-am fi scris noi cu mult înainte de război, când încercam să ghicim cine s-ar putea să ne placă și cine nu, cine ne ignoră și cine n-o face.

Cine sunt Elizabeth și Margaret? Să se fi amestecat hârtiile altei eleve cu ale lui Mirjam? Fetele par a fi prietene bune, aflate în clase diferite, poate și în ani diferiți, ca mine și Elsbeth. Adaug asta pe lista mentală a lucrurilor despre care trebuie să le întreb pe doamna Janssen și pe verișoara lui Judith. Ce-am aflat în plus despre Mirjam de când i-am făcut portretul imaginar, acum aproape patruzeci și opt de ore, acasă la doamna Janssen? Că era populară printre băieți. Că era o elevă bună, cam exigentă cu sine însăși, suficient de competitivă ca să țină o evidență a notelor colegilor. Era, poate, răsfățată? La urma urmei, părinții i-au dăruit un palton nou, albastru, când i s-a rupt cel vechi, în timp ce acum multe familii ar insista să fie cârpit cel vechi, chiar dacă au posibilitatea să facă rost de unul nou și drăguț. E oare... moartă? Să fie vie?

A fugit dintr-o casă din care nu se putea ieși, intrarea din dos fiind blocată, iar ușa din față monitorizată.

Mirjam. Unde te-ai dus?

ZECE

Judith și verișoara ei sunt norocoase că au un unchi care le-a putut ajuta să capete de lucru la Schouwburg. Evreilor li se permite rareori să mai muncească undeva. Pesemne că posturile de la teatru se bucură de aceeași prețuire ca și cele de la spitalul evreiesc. Am auzit că acestea vin la pachet cu o ștampilă specială pe cardurile de identitate, care le permite evreilor să umble pe străzi după ora interzicerii circulației, fără a fi deportați. „Noroc“ a devenit un termen foarte relativ, când avantajele obținute datorită lui înseamnă doar că nu ești tratat ca un infractor în orașul tău natal.

Clădirea teatrului este albă, cu coloane înalte. Când am fost ultima dată aici, cu familia lui Bas, peste fațadă atârna o reclamă multicoloră la pantomima de vacanță. Acum, când mă apropii cu bicicleta, fațada teatrului este golașă. Afară sunt postați doi gardieni, care mă opresc la intrare și-mi cer documentele. Nu știu dacă spunându-le că am venit să mă întâlnesc cu Judith nu i-aș pricinui acesteia neplăceri, așa că îi zic unuia că am adus medicamente pentru vecina mea, închisă aici după razia de-aseară. Îmi ridic în sus geanta, ca și cum aș avea ceva important în ea.

— Nu stau decât un minut. Mama mi-a spus că nu mă veți lăsa să intru, improvizez eu, pentru că ea crede că nu depinde de dumneavoastră și va trebui să-l întrebați pe șef.

Cei doi schimbă priviri; unul e gata să mă refuze – o citesc în limbajul lui corporal –, așa că mă aplec spre ei conspirativ și-mi cobor vocea.

— Doar că urticaria ei e absolut dezgustătoare. Am văzut-o cu ochii mei.

Nu pot decât să sper că cei doi gardieni subscriu la fanatismul antimicrobial pentru care naziștii sunt vestiți. Îmi pun mâna pe stomac, de parcă numai gândindu-mă la urticarie mi se face greață. În cele din urmă, unul dintre soldați se dă la o parte.

— Vă mulțumesc mult, îi spun.

— Grăbește-te, zice el, iar eu îmi dau silința să par că intru să-mi îndeplinesc scopul, reprimându-mi mândria de-a fi trecut de ei cu vorbe meșteșugite.

Până acum n-am mai folosit această tactică, va trebui să o țin minte.

Primul lucru care mă izbește e mirosul.

De transpirație, urină, excremente și alte miasme neidentificabile. E ca un zid, întins de-o parte și de alta a mea și deasupra capului, peste care n-ai cum sări.

Ce s-a întâmplat cu teatrul ăsta? Scaunele au fost smulse din podea și stivuite unele peste altele. Scena nu are cortine, dar frânghiile folosite pentru a le trage atârână încă din scripeți, legându-se fantomatic în centrul scenei. E întuneric, cu excepția luminii de veghe care lucesc ca niște ochi roșii de-a lungul rampei. Și oamenii! Bătrâne zăcând pe saltele de paie subțiri, aliniat de-a lungul pereților, pe care trebuie că și dorm, fiindcă nu văd pe ce altceva ar putea face asta. Femei tinere ghemuite lângă valize. O căldură insuportabilă.

De partea cealaltă a ușii, la doar câțiva metri depărtare, gardienii pălăvrăgesc în aerul proaspăt și curat, iar mie mi se strânge spasmodic stomacul în timp ce mă străduiesc să nu vomit chiar aici, în ceea ce-a fost cândva foaierul. În locul ăsta au fost azvârliți vecinii mei? Aici au fost aduși domnul Bierman și toți ceilalți dispăruți?

— Te rog.

Mă întorc spre domnul bătrâior care vorbește cu o voce moale în spatele meu.

— Te rog, repetă el. Nu avem voie să vorbim cu gardienii, dar te-am văzut intrând și... Știi cumva dacă s-ar putea să fiu trimis la Westerbork? Soția și copiii mei au fost trimiși acolo ieri. Se zice că eu voi fi trimis la Vught, dar... aș face orice. Aș da orice ca să fiu trimis la Westerbork.

Până să răspund, o altă mână mă trage de mânecă, o femeie care a auzit conversația.

— Poți scoate de-aici o scrisoare? mă întreabă ea. Trebuie să-i trimit un mesaj surorii mele. Am venit aici cu mama, dar ea a murit în încăperea în care sunt puși bolnavii și vreau să aflu și soră-mea. Doar o scrisorică, te rog.

— Nu pot, încep eu, dar simt că tot mai mulți oameni se îngheșuie în jurul meu, tot mai multe voci îmi cerșesc ajutorul.

Este deconcertant și derutant și fețele tuturor sunt întunecate și umbrite.

— Nu pot, încep din nou să spun, dar mă înhață o altă mână, de data asta brutal, și mă trage în spate.

— Ce cauți aici? șuieră o voce.

Cineva mă ține de haină, încerc să mă smulg din strânsoare, dar mâinile nu-mi dau drumul.

— Lasă-mă! dau să țip, dar înainte de-a termina cuvântul, o palmă îmi astupă gura. Ce drac... încerc din nou, când apuc să deschid gura.

— Taci, Hanneke. Eu sunt!

Judith. E doar Judith. Creierul meu înregistrează vocea înaintea corpului; brațele mele tot se mai agită și trece un moment până să se potolească. Ea mă trage înapoi spre ușă, fluturându-le gardienilor legitimația prin față și depunându-mă afară, în fața teatrului. În vremea ce ea stă cu brațele încrucișate pe piept, eu mă lupt în stradă cu senzația de vomă, încercând să-mi eliberez plămâni de putoarea dinăuntru și mintea de amintirea tuturor acelor oameni. Un pătrat de pânză albă apare în fața mea.

— Uite, spune Judith dându-mi batista ei. Să nu vomți pe stradă.

Aflați deja în spatele ei, cei doi gardieni se uită pe lângă Judith să vadă ce s-a întâmplat cu fata cu medicamentele. Batista îmi zgârie buzele. Îmi șterg gura, forțându-mă să mă țin pe picioare.

— Îmi pare rău.

— Ce s-a întâmplat?

— Nu m-am așteptat să fie așa, zic eu în cele din urmă.

— La ce te-ai așteptat? La un hotel? O ceainărie? Hoarde de oameni sunt ținute aici zile în șir, fără aproape nicio toaletă funcțională. Credeai că vor apărea pe scenă câțiva actori, să joace o pantomimă?

Nu mă ostenesc să răspund. Aș părea naivă, orice aș zice. *Am fost* naivă. Știam că este un centru de deportare, dar cuvintele alea au rămas abstracte până am văzut ce înseamnă. Acum nu-mi iese din cap mulțimea de chipuri care parcă înotau în fața mea, așteptând și tot așteptând în ceea ce a fost odinioară un teatru splendid.

Acum cred toate zvonurile de care mi-a zis Ollie, despre ce li se poate întâmpla celor luați din acest loc, cei care nu se mai întorc niciodată. Pot să cred că există cărți poștale scrise de deținuții din lagărele de muncă, încredințați

că vor fi bine până când mor. Îmi pot imagina scrisul de mână copilăresc al lui Mirjam Roodveldt, forțată să compună o astfel de carte poștală.

— Hanneke?

Vocea lui Judith și-a pierdut din severitate.

— Ești bine?

— Am intrat numai ca să vă găsesc pe tine și pe verișoara ta, tușesc eu cuvintele, înecată de dezgust. Mi-ai zis că ne întâlnim aici.

— Ți-am zis că ne întâlnim *în fața* teatrului, spune Judith întorcându-și capul spre clădirea din piatră cu ornamente de peste drum. Creșa teatrului este pe cealaltă parte a străzii. Poți umbla?

Simțurile mele sunt încă involburate când traversez după ea strada și intru în clădire. Încerc să-mi alung din minte tot ce-am văzut; doar așa mă voi putea concentra asupra sarcinii de îndeplinit. Creierul meu înghite lacom informațiile noi, de parcă fiecare noutate văzută l-ar ajuta să uite recenta imagine din teatru.

În fața acestei clădiri nu se află nicio pază. Arată ca o creșă obișnuită. Înăuntru, la fel. Când intrăm în hol, o fată tânără cu bonetă de soră medicală se plimbă de colo colo cu un copilaș smiorcăit, încercând să-l calmeze. Tânăra îmi aruncă o privire ciudată; nu știu dacă e ceva normal ca aici să intre oameni străini și probabil că sunt încă palidă și par bolnavă. Dar zâmbește, văzând-o în spatele meu pe Judith.

— Azi ești aici? Nu știam că e tura ta.

— Am venit doar s-o văd pe Mina. Și prietena mea la fel.

Judith mă conduce într-o cameră ce arată ca o încăpere de creșă obișnuită, cu leagăne împletite ocupate de bebeluși care dorm sau se foiesc. O fată stă cu spatele la noi, aplecată peste un pătuț, dar își îndreaptă spinarea când Judith o strigă pe nume. Mina este scundă și solidă

în comparație cu silueta de salcie a lui Judith, dar ambele au aceiași dinți și aceiași ochi strălucitori.

— Verișoară.

O salută pe Judith cu un pupic pe obraz.

— Chiar mă întrebam unde ești. Ai primit...?

— Aprobarea. Da. Cer doar numele și adresa, pentru mai târziu.

— Mereu procedăm așa. Dar trebuie să înțeleagă că numele pot fi schimbate și nu le putem ține evidența.

Judith dă din cap, evident înțelegând acest cod – vorbesc, presupun, de falsele cartele de rații pe care le furnizează familiilor evreiești. Mă atinge pe umăr.

— Am niște treabă, zice ea. Te las cu Mina și mă întorc să te iau peste o oră? Încerc să văd dacă unchiul se poate uita la înregistrări, ca să-ți spun dacă Mirjam a fost adusă.

După plecarea ei, Mina zâmbește.

— Și eu am de lucru. Trebuie s-o scot pe bebelușa Regina afară, la aer curat. Dacă nu ai nimic împotriva să mă însoțești, o să-ți răspund la întrebări în timpul plimbării. Ar fi plăcut să-mi țină cineva companie. N-am niciodată companie și iubesc bebelușii, dar uneori e plăcut să vorbești cu oameni care pot forma silabe. Judith mi-a spus că vrei să afli ceva despre Mirjam?

Mina are un stil de a vorbi în care înșiruiește frazele fără să se oprească să respire. Trebuie să mă adaptez ca să mă obișnuiesc cu efervescenta ei. Cum reușește, lucrând vizavi de clădirea aceea?

— O știam pe Mirjam puțin, continuă Mina. Am avut câteva ore cu ea. Auzi, poți lua una din astea pentru Regina?

Îmi arată cu bărbia un teanc de pături spălate, cerându-mi prin gesturi s-o ajut să învelească un copilăș adormit, în flanelă roz.

Până la urmă reușesc să fac din Regina o bocceluță cu protuberanțe, în timp ce Mina ia o geantă, probabil dol-dora de scutece și mâncare.

— Duci tu asta? mă întrebă.

Cureaua îmi intră în umăr. Cine-ar fi crezut că bebelușii au nevoie de atâtea accesorii?

— Atunci plecăm, zice Mina așezând-o pe Regina într-un cărucior. Plăcut și confortabil, nu-i așa?

Ridică privirea spre mine și-și dă ochii peste cap.

— Am *trei* frați. Toți mai mici ca mine. Schimbam scutece când eram eu însămi în scutece. Facem o plimbare?

Mina mă conduce la ieșirea din spate, din care dăm într-o curtică și de-acolo – prin poarta unei clădiri învecinate.

— O scurtătură.

Mina îmi face cu ochiul și ajungem în sfârșit pe o străduță pietruită.

Două femei mai vârstnice zâmbesc văzând căruciorul pentru copii, iar Mina le întoarce zâmbetul.

— Putem arunca o privire? întrebă una dintre femei și Mina se oprește ca ele să poată gânguri deasupra bebelușului adormit.

Dar de-ndată ce femeia încearcă să-și bage mâna în cărucior, Mina pornește iute mai departe.

— Trebuie s-o mișc tot timpul, strigă ea peste umăr. Azi-noapte n-a dormit deloc. Dacă nu continui să merg, se va trezi. Deci, zice ea după ce ajungem la colțul străzii, spune-mi câte ceva despre tine. Cum ai cunoscut-o pe Judith? Ești la facultate? Ce anume studiezi? Ai un iubit?

Recapitulez întrebările și decid să răspund la cea din mijloc:

— Nu, nu sunt la facultate. Am o slujbă.

Fața i se luminează când aude asta.

— Aș vrea să am și eu un serviciu! Să fiu fotografă și să călătoresc în toată lumea. Deja am urmat niște cursuri.

E atât de... Caut cuvântul potrivit. *Exuberantă*. Înflăcărată și exuberantă, de parcă lumea ar fi plină de posibilități.

— Putem vorbi despre... nu-mi duc vorba până la capăt, fiindcă Mina se oprește ca să aranjeze păturicile Reginei, dar continui de-ndată ce pornim. Putem vorbi despre Mirjam?

— Ce știi deja despre ea?

— Că e inteligentă, spun eu după o ezitare. Fruntașa clasei. Poate cam competitivă.

— Ei, asta e un eufemism. Era *total* obsedată de note. Dar cred că de vină erau părinții. O răsplăteau pentru notele bune. Dacă ar fi fost după ea, nu mi-a făcut impresia că i-ar fi păsat.

Îmi înăbuș un zâmbet. Asta schimbă perspectiva mea asupra fetei dispărute; parc-ar fi vorba de mine – ca atunci când mama și papa îmi spuneau că ei știu că sunt mai deșteaptă decât reflectă notele mediocre pe care le aduc acasă, doar de mi-aș da mai mult silința. Cumva, cei doi Roodveldt au reușit să o facă pe Mirjam să se ridice la standardele lor, pe când ai mei au renunțat până la urmă.

— Ce-i plăcea ei? întreb.

Mina își țuguiază buzele.

— Chestiile domestice, cred. Vorbea despre modele de porțelanuri, despre câți copii și-ar dori să aibă sau cum i-ar îmbrăca. Așa ceva.

Îmi spune toate astea cumva neîncrezătoare, ca și cum n-ar fi în regulă să ai ambiții casnice, dar descrierea ei mă face să simt o mare empatie pentru Mirjam. Eu știu cum e să ai niște dorințe modeste, simple, și până și astea să-ți fie luate.

— Erați prietene?

Mina ezită câteva secunde.

— Școala nu era mare, așa că toată lumea cunoștea pe toată lumea. Anul trecut am invitat-o la ziua mea, fiindcă părinții au insistat să chem toate fetele. Dar nici nu-mi amintesc dacă a venit. Nu pot spune că eram prietene cu adevărat. Era mult mai populară decât mine.

— Ai fotografii de la petrecere?

— Aparatul meu era stricat. Am primit unul nou-nouț cadou de ziua mea, dar filmul special pe care îl cerusem nu sosise încă. Ursie o știa mai bine pe Mirjam. Ursie și Zef erau prietenele cele mai bune ale lui Mirjam la școală.

— Unde le pot găsi pe Ursie și Zef?

Mina mă privește ciudat.

— Nu mai sunt. Ursie n-a mai venit la școală chiar dinaintea lui Mirjam, iar Zef imediat după aceea. Pe Ursie am văzut-o chiar aici, la Schouwburg, înainte ca familia ei să fie deportată.

Toată clasa lui Mirjam dispăruse, elevă după elevă, unele în ascunzători, altele trecând prin teatrul acela. O nebunie totală, pe care orice informație nouă o face și mai groasă. Încerc să dau de urma unei fete care a dispărut dintr-o casă încuiată. Care nu poate fi declarată dispărută, fiindcă dacă ar găsi-o poliția, ar fi mult mai rău pentru ea decât dacă n-ar fi căutată deloc. Un caz în care ultimii oameni care au văzut-o înainte de-a fi apărut acasă la doamna Janssen sunt toți morți. Și-un caz în care prietenele ei, singurii oameni vii care ar putea ghici unde s-ar fi putut duce, au dispărut la rândul lor.

— Ai avut în clasă o fată pe nume Elizabeth? Sau Margaret? Sau nu în anul tău, dar altundeva în școală?

Mina se încruntă:

— Nu, nu cred.

— Doar că...

Dau la o parte geanta grea pe care mi-a dat-o Mina și scot hârtia din buzunar.

— În lucrurile lui Mirjam am găsit asta. O scrisoare a unei Margaret pentru o Elizabeth. Încerc să aflu cui îi aparține sau cum a ajuns acolo.

Mina se apleacă, își aruncă ochii peste scrisoare și râde.

— Ce e?

— E Amalia, zice ea.

— Cine?

— Prietena cea mai bună a lui Mirjam. Mirjam o cunoștea de la cealaltă școală, dinainte ca toți evreii să fie obligați să se transfere la liceu. Întotdeauna scria bilețele în timpul orelor. De câteva ori a fost prinsă și pedepsită să le citească cu voce tare.

— Dar Amalia o chema? Nu Elizabeth?

— Mirjam spunea că le plăcea să se prefacă în glumă că ar fi surori. Și c-ar avea sânge albastru. Ca să fiu cinstită – și mă simt prost spunându-ți-o –, chestia asta mă cam enerva.

— Margaret și Elizabeth. Prințesele din Anglia.

Epistola are acum sens. Probabil că Mirjam i-a scris-o într-o zi Amaliei în timpul unei ore, dar a fost silită să se ascundă înaintea de a o expedia.

— Știi cumva unde locuiește Amalia? Numele ei de familie? Ai idee cum o pot găsi?

Mina se apleacă iar să aranjeze păturile copilului.

— Nu-i știu numele de familie, zice ea. Și cred că nu mai locuiește în Amsterdam. Nu era evreică. Mirjam zicea că părinții o vor trimite pe Amalia afară din oraș.

— Unde? întreb eu.

Mina ridică din umeri.

— Undeva lângă Den Haag? Nu la Scheveningen, unde se află închisoarea, dar cum se numește plaja aia mai mică?

— Kijkduin? ghicesc eu.

— Asta e. Mirjam ne-a arătat odată o ilustrată cu hotelul mătușii Amaliei – o urâțenie verde-marin aflată la Kijkduin. Mai dă-mi o dată scrisoarea.

Își întinde gâtul ca să citească scrisul mărunț, în timp ce înaintăm hurducându-ne pe trotuar.

— Hmm. T. ar putea fi...

Se întrerupe, aplecându-se ca să desprindă o piatră de pe roată.

— Știi cine este T.? Poate un băiat de care-i plăcea lui Mirjam?

— Ar putea fi Tobias?

Tobias, Tobias.

— Era prietenul lui Mirjam?

— Tobias Rosen era prietenul tuturor, în visele noastre. Cel mai chipeș băiat din școală. Săptămâna trecută mi-a zâmbit, și încă sunt oarbă din cauza strălucirii zâmbetului lui.

— Săptămâna trecută?

Îmi ciulesc urechile.

— Asta înseamnă că mai vine la școală?

— Sau cel puțin mai venea, până acum câteva zile. A lipsit, dar am auzit că ar fi doar bolnav. Tatăl lui e dentist; cam atâta știu despre el. Și că se bucură de prea multă popularitate.

— Crezi că și lui îi plăcea de Mirjam?

— Cineva i-a trimis lui Mirjam flori de ziua ei. Florăreasa i le-a adus în curtea școlii înainte de ore și ea a trebuit să intre cu ele în clădire. Se făcuse roșie ca sfecla. Buchetul nu venise cu niciun bilet, dar toți am tachinat-o pe Mirjam pe tema asta, mai puțin Tobias. El se uita fix la pupitrul lui. Dacă se întoarce la școală, vrei să-l întreb ceva din partea ta?

— Întreabă-l dacă e dispus să ne întâlnim. Ar fi și mai bine.

— În regulă. Poate vorbesc și cu alți colegi de clasă. Ar fi drăguț dacă mi-ai mai face o vizită cândva; nu mi-au rămas prea multe prietene, spune privindu-mă printre genele ei negre. Crezi c-ai putea? Oh, stai!

Oprește căruciorul atât de brusc, încât aproape mă împiedic de el.

— Am ajuns, zice ea.

N-am dat atenție itinerarului nostru, dar am parcurs o bucată bună și suntem aproape de Amsterdam Centraal, gara principală.

— Am ajuns? repet eu. Pentru ce suntem aici? Credeam c-am ieșit doar la o plimbare.

— Livrarea mea.

Oh. *La naiba!* Ar fi trebuit să fiu mai atentă la discuția ei cu Judith. Mina m-a adus până la locul unde face ea schimbul. De-asta e așa de grea geanta pe care mi-a dat-o mie. Păturicile trebuie că acoperă ceea ce transportă ea cu adevărat: documente, cartele pentru rații, poate chiar un teanc de bani pentru plata omului din interior. Cred că duc o mică avere în documente ilegale. Mă forțez să rămân calmă.

— De fapt, nu chiar aici.

Mina își întinde gâtul spre cer orientându-se.

— Ne întâlnim lângă giruetă.

Sunt două turnuri cu ceas la gara centrală. Unul are un orologiu adevărat; celălalt arată ca un ceasornic, dar e de fapt o giruetă și arătătoarele i se mișcă după vânt. Mina împinge căruciorul către giruetă, cercetând mulțimea din ochi.

— Uite-o.

Ridică brațul pentru a fi văzută de cineva aflat la jumătatea pieței.

Femeia ce se apropie este îmbrăcată elegant, cu părul blond coafat frumos și un costum scump. Contactul Minei. Îmi amintește vag de doamna de Vries.

— Am întârziat? întrebă ea.

— Nu, nu, zice Mina. Sunteți foarte punctuală.

— N-am adus nimic. Trebuia să aduc ceva? Cred că cineva mi-a spus...

— Nu trebuia să aduceți nimic. Îmi face plăcere să vă ajut. Sunteți gata?

Femeia încuviințează din cap și apoi întinde brațele. Mă uit la mulțimea din jur, să mă asigur că nu se uită nimeni la noi, apoi iau geanta de pe umăr și dau să i-o pasez Minei, ca să scoată din ea ce trebuie pentru doamna. Mina îmi ignoră brațul întins, aplecându-se peste cărucior și scoțând-o din el pe Regina, cu o singură mișcare exersată, fluidă.

— O cheamă Regina, zice Mina.

Și, în loc să ia geanta de la mine, o sărută pe Regina pe frunte, șoptește ceva inaudibil și-i înmânează doamnei blonde bebelușul.

— Oh!

Femeia trage păturica și atinge vârful nasului Reginei.

— Ce nume frumos. Să-l păstrez? Soțul meu a zis întotdeauna că, dacă vom avea o fetiță, vrea să o boteze după mama lui.

Mina înghite în sec.

— Ei bine, acum aveți o fiică, zice în cele din urmă. Așa că o să aveți grijă de ea pe cât de bine puteți, cum găsiți de cuviință. Vă așteaptă o mașină?

— După colț.

— Atunci, asta a fost.

Femeia parcă ar vrea să mai pună niște întrebări, dar intră la loc în mulțimea forfotitoare. Mina o urmărește până dispare.

UNSPREZECE

— Asta a fost livrarea? șoptesc eu. Asta a fost livrarea pe care o aveai de făcut?

Mina încuviințează din cap și pornește înapoi, în direcția din care-am venit.

— Stai! Asta a fost... Mina, ce s-a întâmplat adineaori?

Se oprește, parcă nehotărâtă, și ia geanta de pe umărul meu ca s-o pună în cărucior.

— Nu facem asta decât cu consimțământul părinților. Unii refuză să se despartă de copii. Îi ascundem doar pe cei ale căror familii cred că în felul ăsta vor fi în siguranță. Credeam că știi.

Despre asta era vorba în discuția dintre Judith și Mina auzită de mine mai devreme. Nu vorbeau codat și nu avea nicio legătură cu oamenii ce primeau acte false pe alte nume decât cele cu care se născuseră. Mina o avertiza pe Judith că părinții care își înstrăinau copiii puteau să nu-i mai regăsească după război.

— Câți...

Mina are doar cincisprezece ani, abia-mi ajunge până la umăr. Gândul că face astfel de lucruri în mod regulat, în plină zi...

— Câți copii ai plasat?

— Eu singură? Mai bine de o sută. Judith lucrează în interiorul Schouwburgului, depistând familiile și cerându-le permisiunea. Mai ușor ascunzi un bebeluș decât un adult, de vreme ce până la vârsta de paisprezece ani nu ai nevoie de documente. Avem omul nostru la teatru, care măsluiește registrele, să pară că nici n-au sosit copiii la *crèche*.

Bebelușa Regina n-a fost un paravan care-a mascat o livrare ilicită. Ea însăși a fost livrarea ilicită.

Mina a făcut asta de peste o sută de ori. O sută de infrațiuni pasibile de împrușcare, după care se trezește a doua zi și o mai face o dată și încă mai vorbește despre școală și băieți și ce vrea ea să facă după război. O dată din acea sută am ajutat-o eu.

Mina îmi aruncă o privire piezișă.

— Credeam că știi, zice. Nu ți-a spus Judith?

— Nu mi-a spus Judith.

— Te-ai supărat?

Nu știu ce simt. Această livrare e doar una dintr-un șir lung de complicații pe care nu mi le doream. Dar teatrul ăla era atât de deprimant, Regina era atât de mică, iar noi putem face atât de puțin – noi toți. Acum ce să zic? C-aș fi preferat s-o lăsăm pe Regina la creșă, să fie deportată? Ce ar trebui să cred? Că numai Mirjam merită să riști ca s-o salvezi, pentru că ea e cea pe care am fost rugată s-o caut? Că acum, după ce-am văzut ce-am văzut la centrul de deportare, voi fi în stare să uit?

— Nu știu exact, încep eu. Simt că...

— Să văd și eu bebelușul!

Vocea îi aparține unui bărbat care vorbește poticnit olandeza, cu un puternic accent german.

— Bună ziua, domnișoarelor! Este o zi splendidă într-un oraș splendid!

Îl cunosc pe soldatul asta. Nu pe el anume, ci categoria din care face parte. E tipul de soldat care se străduiește să învețe olandeza și le dă copiilor bomboane. Care e bun la suflet – cea mai periculoasă trăsătură de caracter. Cei buni la suflet recunosc, undeva adânc sub uniformele lor apretate, că ceea ce fac este întrucâtva pervers. Mai întâi încearcă să se împrietenească cu noi. Apoi încep să se simtă vinovați și se străduiesc de două ori mai mult să se convingă că nu suntem decât niște gunoaie.

— Mergi mai departe, îi șoptesc Minei.

El nu știe sigur că l-am văzut; poate nici nu ni se adresează nouă.

— Domnișoarelor! strigă soldatul din nou. Arătați-mi și mie bebelușul. Tocmai am aflat că soția mea a născut o fetiță! Să văd și eu cum arată viitorul!

Vine entuziasmat spre noi. Nu-i putem permite să constate că n-avem niciun copil în cărucior. Ne va cere documentele. Ne va aresta pe amândouă. De la Mina vor ajunge la copila Regina. Toată creșa va fi supusă unei investigații. De obicei, trebuie să am grijă doar de mine, dar când lucrezi într-un sistem, ești răspunzătoare de siguranța tuturor.

În stânga mea, Mina își potrivește discret eșarfa. Dă impresia c-o strânge mai tare fiindcă e frig, dar văd că de fapt o deplasează puțin ca să acopere Steaua lui David de pe haină. Însăilez, mental, o poveste: bebelușul e bolnav, soldatul nu trebuie să se apropie prea mult, să nu se molipsească. Asta voi spune. Ceva greșos, o boală cu vomă.

Lângă mine, Mina, puțin probabil, dar zâmbește.

— Felicitări! strigă ea în germană când se apropie soldatul.

Nu se poate să nu-și dea seama cât de dezastruos ar fi să atragi atenția asupra lucrătorilor de la *crèche* împingând

cărucioare de copii goale. Dar când neamțul ajunge lângă noi, bagă mâna în cărucior și începe să deschidă geanta. Ce-o fi având acolo? Un pistol? Documente false? De ce n-am șters-o încă?

Nici vorbă – geanta e plină de... – mă uit de două ori, ca să mă asigur că n-am vedenii – lemne. Ramuri de copac butucănoase, scânduri pline de așchii, chiar și ghemotoace de hârtie care arată ca niște gunoaie.

— Din păcate, n-avem un bebeluș pe care să-l țineți în brațe, se scuză Mina. Doar surcele. N-am primit destule la rație și pe astea le-am cules din gunoi. Dar vă felicit.

— Păcat!

Soldatul pare cu adevărat dezamăgit.

Îl urmărim amândouă cum se îndepărtează, auzind urările altor trecători cărora nu le-a scăpat schimbul de cuvinte. Nu vorbesc decât când sunt sigură că nu ne mai aude.

— Am cărat geanta aia tot drumul, îi reproșez Minei.

— Așa e.

— Știi cât e de grea?

— Și eu am cărat-o de zeci de ori. De luni de zile car cu mine aceleași surcele. Dar funcționează. Dacă sunt oprită, arăt ca orice alt cetățean olandez care adună lemne de foc. Nu-i ilegal să strângi bucățele de lemn.

— La ce bun?

— La ce bun să facem asta? Ca să pot explica de ce împing un cărucior fără un bebeluș în el.

— Dar atunci la ce bun să aduci căruciorul? De ce să nu duci doar copilașul la gară?

— De-aia.

— De ce?

Minei îi fug ochii în jos, la cărucior, dar își ridică privirea imediat, ca și cum n-ar vrea să observ mișcarea.

— Nu contează. Să ne întoarcem, zice ea.

— Mina, mai ai ceva în căruciorul ăla? întreb.

— Nu. Ce-ți veni?

N-o cred. Mă tot gândesc de câte ori s-a oprit în drumul spre gară ca să potrivească păturile Reginei. Cât de mult s-a putut deplasa pledul? Asta făcea cu adevărat?

Înainte să mă poată opri, mă aplec deasupra căruciorului, pipăind sub geanta cu lemne cu ambele mâini. În față, cuibărit de-a lungul uneia dintre laturi, simt un obiect tare, dreptunghiular, sub o bucată de material textil. Materialul parcă ar forma un fel de buzunar, dar nu-mi dau imediat seama cum se deschide. Încep să trag de el.

— Nu face asta! mă roagă Mina.

I-a trecut voioșia.

— Ce-i acolo?

— Te rog, lasă! Îți spun tot, dar dacă-l scoți afară aici, am putea fi omorâte!

Mă opresc. Să fim omorâte? Așa ceva, venind de la o fată care tocmai a făcut contrabandă cu bebeluși evrei pe străzile supravegheate ale Amsterdamului?

— Ce înseamnă „tot“? Spune-mi acum. Ce e în cărucior? Arme? Explozibil?

Ea pare nefericită.

— Un aparat foto.

— Un *aparat foto*?

Mina își coboară vocea.

— Am citit despre niște fotografi într-o publicație ilegală. Fac poze cu ocupația. O documentează, ca după război nemții să nu poată minți în legătură cu ce-au făcut aici.

— E un grup? Din care faci parte?

Mina roșește.

— Nu, ei sunt profesioniști. Dar o mulțime de fotografi sunt femei. Ele pot ascunde aparate în poșete sau în

sacoșele de cumpărături, fără să aibă cineva habar ce fac. De aici mi-a venit ideea.

— În loc de poșetă, ai folosit un cărucior, zic eu. Dar cum e cu obiectivul?

— Am făcut o găurică în față pentru obiectiv. Acum, de fiecare dată când scot un bebeluș la plimbare, fotografiez pe ascuns. Am tot războiul în aparat și pe role de film.

— Ce fel de fotografii secrete?

— Razii. Soldați. Oameni îngrămădiți în teatru ca animalele. Oameni scoși din casele lor fără să ridice vreun vecin un deget ca să-i ajute. Dar am și lucruri pozitive, continuă ea. Fotografii cu Rezistența, ca să știe lumea că unii ne-am împotrivit prin luptă. Fotografii cu spații înguste în care stau ascunși *onderduiker*-i. Și toți copiii de la teatru – le fac poze, ca să-i ajut să-și regăsească familiile după război.

— Câte fotografii ai în total?

Asta-i o secțiune a Rezistenței de care nici n-am auzit. Ocupanții ne-au interzis să-i fotografiem și, chiar dacă mulți ar vrea s-o facă, e greu să găsești role de film. Pentru mine, unul dintre cele mai grele lucruri de depistat pe piața neagră.

— Sute, răspunde Mina. Role de film pentru camera mea e tot ce mi-am dorit de ziua mea de când aveam opt ani. Mi-am alcătuit o provizie considerabilă.

— Ce crede Judith despre această îndeletnicire?

Chipul Minei se întunecă.

— Judith nu știe. Să nu-i spui, te rog. Ei sau lui Ollie sau celorlalți, n-ar înțelege. Pentru că înseamnă să-ți asumi riscuri fără să salvezi în mod concret cât mai multe vieți. Eu însă cred că e ceva important. Chiar dacă nu are sens. Simt pur și simplu că ăsta-i modul în care pot și eu să-mi aduc o contribuție.

Nu răspund. Înțeleg că ceva poate fi important pentru cineva chiar dacă nu are sens pe deplin, chiar dacă lumea te crede nebună. Așa a fost pentru mine fiecare clipă după ce-am acceptat s-o ajut pe doamna Janssen. Deși înțeleg ce simte Mina, poate fi comparată o colecție de instantanee cu ceea ce fac eu? Fotografiiile alea amenință siguranța tuturor.

— Mă mai gândesc, îi zic în cele din urmă. Deocamdată nu-i spun.

Oricum, nici n-aș ști ce să spun. Am urmărit o întregă după-amiază desfășurându-mi-se pe sub nas și am interpretat greșit tot ce s-a întâmplat, de la A la Z. Toate indiciile erau în fața mea, dar nu le-am văzut.

* * *

Judith ne așteaptă la *crèche*.

— Totul a mers bine?

— Strună, o asigură Mina. Cei din familia gazdă sunt oameni buni.

— Suficient de buni, cel puțin, suspină Judith.

Își rotește capul și își masează ceafa cu o mână. Trebuie să fie epuizată, lucrând la școală de dimineață și venind apoi aici. Se uită la mine.

— Pentru tine am niște noutăți.

Așteaptă până când Mina se duce înapoi în camera cu copiii și verifică să nu fie vreo altă angajată pe aproape, să ne audă.

— Am vorbit cu omul meu de contact. A verificat registrele din ultimele trei zile. Potrivit dosarelor, nimeni cu numele Mirjam Roodveldt n-a trecut prin teatru.

— Contactul tău e sigur de asta?

Ea face o grimasă.

Fata cu palton albastru

— Naziștii insistă ca înregistrările să fie perfecte. Toți cei care trec pe-aici au acte.

— Îți mulțumesc. Mersi c-ai verificat.

— Nu-i nevoie să-mi mulțumești. Și, Hanneke, am zis că n-a trecut pe-aici *deocamdată*. Însă e doar o chestiune de timp.

DOISPREZECE

Când ajung casă, Ollie mă așteaptă la intrarea în clădire. N-am mai vorbit de aseară, de când cu soldații beți. Așa am să-i spun în mintea mea. „Seara cu soldații beți“ este mult mai ușor de ținut minte decât „Seara cu sărutul disperat“.

După sărut, sodatul a răs, bătându-ne pe amândoi pe spate ca să ne felicite, înainte de a-și vedea de drum cu tovarășul lui. Ollie și cu mine am rămas tremurând ținându-i locului, urmărindu-le spatele până când au dispărut de pe alee. Apoi amândoi, ascultând de același impuls tăcut, am pornit mai departe, mai prudenți de data asta, în caz că s-ar mai fi ivit ceva de după colț.

N-am discutat deloc despre asta. A fost ceva ce s-a întâmplat pur și simplu, așa cum se întâmplă lucrurile acum, așa cum, probabil, se vor mai întâmpla. Când am ajuns în fața intrării, perdelele negre de deasupra au fluturat, semn că părinții mei pândeau la geam să vadă când ajung acasă.

Ollie se ridică acum de pe trepte și mă salută.

— Am adus înapoi bicicleta mamei tale, zice el.

Mama i-a împrumutat-o aseară, ca să ajungă acasă la el cât mai repede posibil; el a jurat că știe un traseu pe unde soldații nu patrulează aproape deloc.

— Și m-am întâlnit cu Judith cât ai ieșit tu cu Mina. N-am știut că or să te ia cu ele. Aș vrea să n-o fi făcut. E prea devreme să te implice într-o livrare fără consimțământul tău.

Eu ridic o sprânceană.

— Uitasem. Tu ești singurul care are voie să mă implice în acțiunile Rezistenței fără consimțământul meu.

Roșeața i se întinde de la pomeții obrazilor la urechi.

— M-am gândit la asta. Că poate era cazul să te previn. Îmi pare rău.

Îmi pare rău. Scuzele erau lucrul la care Bas nu fusese niciodată prea bun. Și nu doar pentru că detesta să-și ceară iertare. Mai degrabă pentru că detesta să pună capăt unei certe. Nimic nu-i plăcea mai mult decât o dezbatere, atrăgându-mă în câte o ceartă stupidă, obligându-mă să apăr cu patimă poziții la care, de fapt, nu țineam.

— Ce crezi despre toate astea? Întreabă el.

— Încă mă gândesc la toate astea.

Preț de clipă, îmi trece prin cap să-i spun mai multe, dar cred că n-am încă suficiente cuvinte pentru tot ce mi se învârte prin cap.

— Am înțeles, zice Ollie.

— Judith și Mina sunt foarte curajoase.

— Poți să fii curajoasă și tu. Gândește-te puțin. Vino la următoarea întrunire.

Mă uit în altă parte.

— Ai venit doar să înapoiezi bicicleta sau vrei să intri?

Își încrucișează brațele pe piept și-și mută greutatea de pe un picior pe altul. Mă întreb dacă și el e la fel de stânjenit ca mine în urma întâmplării de aseară.

— Bine, vin, acceptă el, luându-mă prin surprindere. Dar nu stau mult. E rândul meu să pregătesc cina – nu-l pot lăsa flămând pe Willem.

Sus, rămâne cu paltonul pe el, până-i fac eu semn să și-l scoată și să-l atârne în dulapul de pe hol. Poartă uniforma de arhitect, cu mânecile cămășii suflecate, cam roase la manșete. Tata mi-a lăsat un bilet, anunțându-mă că unor vecini li s-a făcut milă de el, fiindcă mama e plecată din oraș, și l-au invitat la cină. Aș vrea să fi știut că nu-i nimeni acasă înainte de a-l invita pe Ollie să urce.

— Ceai? întreb și adaug repede: Nu veritabil.

— Nu, mulțumesc.

Mă îndreptam deja spre bucătărie când el a refuzat, iar acum mă opresc nesigură, în mijlocul încăperii. Dacă nu acceptă ceaiul, despre ce putem avea o discuție forțată?

Ollie se plimbă prin apartament, uitându-se la cărțile tatei, fără să scoată vreuna de pe raft.

— Pe asta am avut-o și eu.

Îmi arată o colecție de eseuri – asta e cartea mea, ră-tăcită printre dicționarele de limbi străine ale lui papa.

— Nu știu ce s-a ales de exemplarul meu.

— Probabil chiar asta *este* exemplarul tău. Mi-a dat-o Bas.

— Ca să te impresioneze, probabil. El nu cred că a citit-o.

— Am auzit că armatei germane nu-i merge prea bine la Stalingrad, îmi aduc eu contribuția la acest dialog stin-gher, pe o voce joasă, să nu ne audă vecinii. La BBC.

— Știi englezește?

— Puțin. Papa mă învață.

Iar intrăm în pană de conversație și e bizar cum un sărut la momentul nepotrivit ne poate face să ne simțim ca niște străini.

— Ollie. În legătură cu aseară.

Nu spune nimic, iar eu vorbesc mai departe, crezând că nu-și amintește cum ne-am sărutat ca să-i amuzăm pe soldații beți de pe stradă.

— Cu soldații. Ce am făcut. Când ne-am ...

— Când am avut noroc, completează el repede. Noroc să gândim atât de rapid la ananghie.

— Ai făcut o treabă bună cu soldații. Te ascunzi de ei mai bine decât mine.

El ridică din umeri.

— E o îndemânare cu aplicații practice.

— N-ai oboșit să joci teatru și să te prefaci? îl întreb.

— Nu dacă mă ține în viață.

Mă simt ușurată, dar și intrigată de modul sec în care îmi arată că incidentul e neimportant pentru el. Mă face să mă simt ca o fată care dă prea multă atenție unui sărut nesemnificativ.

— Mina ți-a fost de ajutor cu Mirjam? întreabă Ollie, schimbând subiectul ca un gentleman.

— Trebuie să găsesc un băiat pe nume Tobias. Tatăl lui e dentist. De mâine încep să vizitez cabinete.

Ollie aprobă din cap, fără să spună nimic.

— Parc-aș fi într-o cursă contra cronometru, fără să știu cât timp am, mărturisesc. Ori de câte ori elucidez ceva, se ivește o nouă problemă de rezolvat. Am senzația că-mi expiră timpul.

— Toți o avem, mă consolează Ollie. Noi, micul nostru grup, întreaga Rezistență. Războiul ăsta este ca un concurs între noi și ei: câți oameni putem salva înainte să-i înhațe naziștii.

— Dacă Mirjam ajunge la Hollandsche Schouwburg, de-acolo nu mai iese. Pur și simplu, o știu. Miroase a... Încep să spun *uitwerpselen*, dar îmi dau seama că „excrement“ nu e un cuvânt suficient de puternic.

— A ce?

— Las-o baltă.

Ollie se oprește în dreptul unei fotografii de familie pusă bine pe un raft: noi trei, în vacanță la mare. Eu și mama încadrându-l pe papa, fiecare cu o mână pe umărul lui. Nu se vede în fotografie cât mi s-a înroșit nasul de la soare în ziua aia, dar eu îmi amintesc. Nasul mă ardea și mi s-a cojit multe zile după aceea.

— Rochia aia îmi e cunoscută, zice el arătând cu degetul fotografia. De ce-mi amintesc de rochia asta?

Rochia e dintr-un material cadrilat, cu nasturi la guler. O privesc atent și simt cum mă îmbujorez. Știu precis de ce și-o amintește.

— Nu știu, mint.

El ia în mână fotografia, ca s-o examineze mai de aproape, iar în acel moment, micuța cută de pe fruntea lui îmi pare atât de cunoscută, încât mi se taie răsufarea.

— Semenii cu el, mă bâlbâi eu. Semenii cu Bas.

El se strâmbă aproape imperceptibil înainte de a răspunde:

— Nu tocmai.

— Ba da, în lumina asta, insist eu. În lumina din apartamentul meu, arăți ca el.

— Poate familia ta ar trebui să facă schimb de apartamente cu a mea. Părinții mei ar plăti o groază de bani pentru lumina asta.

Tonul lui e puțin amar, dar mai ales trist.

— Le e atât de dor de el. Tuturor ne e. De-asta... nu-și termină gândul.

— De-asta, ce?

Oftează.

— Când am venit la tine în prima seară, speram să te conving să intri în Rezistență. Și să mă conving că nu

lucrezi pentru NSB, punând-o pe Judith în pericol. Dar eram îngrijorat și din cauza ta. Când Judith mi-a spus ce-ai zis despre Bas, mi-a fost tare milă de tine. Am crezut că poate ești... distrusă.

— Distrusă, repet, și nu-mi face rău să aud cuvântul.

E aproape o ușurare să ai pe cineva care speculează despre lucrurile la care te gândești când ești singură.

— Dar e normal să-ți fie dor de el, zice Ollie. Eu și Pia vorbim mereu despre el. Despre el și bancurile lui proaste, despre râsul lui, despre ce ar fi devenit.

Dintr-odată, apartamentul pare foarte tăcut. Mă aplec în față, ca să aud fiecare cuvânt ce-i iese lui Ollie din gură.

— Ce-ar fi devenit? întreb șoptit.

— Avocat. După aceea, politician. La nivel municipal. N-ar fi acceptat un post decât acolo unde și-ar fi putut întâlni toți alegătorii. Ar fi finanțat acțiunile sociale și dansurile. Și-ar fi iubit familia.

Ollie are ochii umezi și se uită la mine. Eu am un nod în gât. Ar fi atât de ușor să-l plângem împreună.

— Rochia e din ziua aia, șoptesc eu. De-aia ți-o amintești, o purtam atunci.

Ziua aia. Nu e nevoie să spun mai mult. Ollie își pune palma pe stomac, de parcă l-aș fi lovit acolo. Rochia e din ziua când am aflat despre Bas. Pia a venit să-mi spună. Am fugit acasă la familia Van de Kamp și doamna Van de Kamp mi-a tras o palmă tare peste față, iar Ollie stătea în picioare în mijlocul camerei de zi, de parcă dacă s-ar fi mișcat, s-ar fi dărâmat universul. M-am dus acasă și lacrimile mi-au șiroit pe obraji ore în șir, în timp ce mama m-a mângâiat pe spate până când în sfârșit lacrimile au conținut, fiindcă eram toată uscată pe dinăuntru; a fost ultima dată când am plâns.

— Oh, face Ollie. Nu-mi aminteam.

— O să fac un ceai, spun eu. Nu trebuie să bei, dacă nu vrei.

Ollie vine după mine în bucătărie. Stă în spatele meu – simt cum ochii lui îmi urmăresc mișcările. Îmi tremură mâinile când iau ceainicul, iar el îl ține drept pentru mine, ajutându-mă să-l pun pe arzător.

— Hollandsche Schouwburg, zice el într-un sfârșit.

— Așa?

— Miroase a moarte, termină Ollie propoziția începută de mine mai devreme, pe care n-am putut s-o duc până la capăt. Așa miroase acolo. A moarte și frică.

Frică. Așa e. Asta era miasma pe care n-am putut-o defini mai devreme. Țasta e mirosul minunatei și dezintegratei mele țări.

* * *

Am omis ceva, protejându-mă. Mai înainte și de atâtea ori, amintindu-mi de șervețelul îmbibat de lacrimile mele când Bas mi-a spus că se înrolează.

Nu-mi place să-mi amintesc că erau lacrimi de mândrie.

Olanda a încercat să rămână neutră. Voiam să fim ca Suedia, lăsați în pace. Hitler a fost de-acord. Până în ziua când ne-a cotropit a spus că ne lasă în pace.

Eu am fost cea care a zis că înrolarea ar fi cel puțin o luare de poziție simbolică împotriva naziștilor.

Eu am fost de la bun început cea care a spus că nemților nu trebuie să li se permită să-și facă de cap, cucerind țară după țară.

Eu am fost cea care l-a însoțit pe Bas la oficiul naval și am asistat la înrolarea lui. Ofițerul de serviciu îl tot întreba dacă e sigur. Mobilizarea li se adresează bărbaților

de peste optsprezece ani, spunea ofițerul. În forțele terestre nici măcar nu acceptau voluntari mai tineri de-atât. De ce nu mergea Bas acasă, propuse ofițerul, să mai aștepte un an, poate se răzgândea.

Eu am fost cea care i-a explicat ofițerului că Bas optase pentru marină ca să nu trebuiască să aștepte pentru a-și dovedi curajul. Eu l-am convins pe ofițer să-l înroleze.

Bas nu s-ar fi înscris dacă n-ar fi crezut că mă face fericită.

M-a făcut și fericită. Înainte de-a mă face tristă.

Pe-atunci îmi închipuiam că știu foarte multe. Credeam că lumea era în totalitate albă sau neagră. Hitler era rău, așa că trebuia să-i opunem rezistență. Naziștii erau imorali, deci aveau să piardă până la urmă. Dacă aș fi fost mai atentă, mi-aș fi dat seama că țara noastră micuță n-avea nicio șansă să se apere, nu când state mari ca Polonia capitulasera deja. Ar fi trebuit să ghicesc că, atunci când, într-o cuvântare radiodifuzată, Hitler a spus țării noastre că nu plănuiește s-o cotopească și că nu avem motive să ne temem, soldații lui își împachetau deja parașutele și că aveam toate motivele să ne temem. A te înrola în armată nu era un gest simbolic. Era un act de nebunie.

De-asta n-am vorbit cu Ollie mai bine de doi ani. De-asta visez că Bas vine la mine, supărat că nu i-am citit scrisoarea. Așa am aflat că a fi curajos este uneori lucrul cel mai periculos, că e o însușire de folosit cu zgârcenie. De-asta, dacă trebuie să fii cinstită față de mine însămi, am devenit obsedată s-o găsec pe Mirjam. Fiindcă mi se pare un schimb corect și onest: să salvezi o viață după ce ai distrus una.

Sunt vinovată de moartea lui Bas. Bas a făcut prostia să mă iubească. Eu i-am adus doar moartea. A fost vina mea.

TREISPREZECE

Cincizeci și două de ore. Am aflat despre dispariția lui Mirjam Roodveldt acum cincizeci și două de ore. Două nopți albe. Trei întâlniri cu militari germani. Un bebeluș salvat. O fată care încă lipsește. Pe doamna Janssen n-am mai văzut-o de când m-am învoit s-o ajut, așa că de-ndată ce pleacă Ollie, pedalez până la ea acasă, în amurgul de dinaintea interzicerii circulației, să-i povestesc tot ce s-a întâmplat. Imediat, ea mă așază la masa din bucătărie și aduce cafea adevărată și o farfurie cu mici cornulețe. Când mușc dintr-unul, gura mi se umple de cremă de migdale. *Banketstaff*, preferata mea. Doamna Janssen și-a amintit de data trecută și m-a așteptat cu ele.

— M-am mai gândit la câteva lucruri, zice ea după ce i-am făcut un rezumat al celor aflate până acum. Referitor la Mirjam. Sigur nu-s foarte utile, sunt doar niște amănunte care-mi tot trec prin cap.

Scoate o foaie de hârtie și-și mijește ochii.

— Numărul unu: ziceai că ar fi periculos să ne informăm de la vecini, dar cândva Mirjam a pomenit de un îngrijitor foarte cumsecade, din clădirea unde locuiește. Poate stai de vorbă cu el? Numărul doi: ea se dădea în

vânt după filme. Cunoștea toate starurile. Oare mai sunt cinematografe deschise? Ai putea încerca să afli dacă a văzut-o cineva pe-acolo. Numărul trei: era o fată tăcută, Hanneke. Nu-i plăcea să vorbească despre familia ei: se întrista prea tare. Dar nu se codea să întrebe de ai mei; chiar și despre Jan. Mulți se feresc să mă întrebe de el, dar Mirjam mi-a pus o mulțime de întrebări. Mergeam la ea cu o ceașcă de ceai și trâncăneam până târziu. Și era politicoasă. Detesta sfecla, dar nu s-a plâns nici măcar o dată că trebuie s-o mănânce. Niciodată nu s-a plâns de nimic.

Doamna Janssen se oprește și se uită la mine.

— Să continui?

— Nu. Mi-ați spus lucruri foarte utile.

Câte s-au întâmplat astăzi: aparatul de fotografiat ascuns, Ollie, oribila lucire roșiatică a scenei pustii de la teatru. Aproape că n-am avut timp să analizez cum m-au făcut să mă simt. Iar acum, când mă gândesc la ele, mă cuprinde rușinea.

Pentru că, prima oară când i-am spus doamnei Janssen că o pot găsi pe Mirjam, vedeam problema ca pe un puzzle simplu, ușor de rezolvat. O modalitate de a reinstaura ordinea în colțișorul meu de lume. Un mod prin care mă puteam răzbuna pe sistemul nazist – o fată dispărută, ca un pachet de țigări dispărut. O cale de-a o regăsi pe cea care eram odinioară. Dar în teatrul acela sinistru și acum, în bucătăria doamnei Janssen, ascultând povestea despre cum Mirjam mânca sfeclă fără să crâcnească, mă gândesc în sfârșit la ea ca la ceva ce știu că a fost în tot acest timp: o fată speriată. Una din multe.

— Să ard hârtia acum? întrebă doamna Janssen, ridicând notițele pe care mi le-a citit.

Eu ezit și apoi încuviințez din cap.

— Da. Probabil că e mai bine.

— Bun.

Ea caută chibriturile lângă aragaz, dar nu pare să le vadă, deși sunt la mai puțin de treizeci de centimetri de mâna ei.

— Doamnă Janssen, unde vi-s ochelarii?

Degetele îi zboară sus spre nas, pe a cărui șa se văd două adâncituri.

— Oh, i-am scăpat. În spatele șifonierului.

— Când?

— În dimineața în care ai fost tu aici, după ce-ai plecat.

— Asta s-a petrecut acum două zile.

— Știu unde stă totul în casa asta, în cea mai mare parte.

Mi se face rău gândindu-mă la ea cum umblă împiedicată prin casă cu bastonul, pe jumătate oarbă, comandând cornulețe cu cremă de migdale, în speranța că voi veni eu să le mănânc, dorindu-și să aibă în continuare pe cineva care s-o întrebe despre fiul ei. E atât de singură acum.

Îmi scutur firimiturile de pe degete.

— Duceți-mă la șifonier. Vă scot eu ochelarii.

Mă conduce vorbind prin casă până în dormitor:

— Încă nu m-am obișnuit cu singurătatea. Băieții sau Hendrik m-ar fi ajutat cu ochelarii. Mai apoi Mirjam, și ea. Întotdeauna am avut pe cineva în preajmă să mă ajute. Știi, am fost o fată cu carieră, ca tine. Acum patruzeci de ani, când aproape nicio femeie nu lucra, l-am cunoscut pe Hendrik, fiindcă m-a angajat vânzătoare la prăvălia lui. Mă credeam foarte independentă, dar apoi în viață am început să am grijă de alții și acum nu mai vreau singurătate. Nu m-aș fi gândit niciodată c-așa o să stea lucrurile.

Șifonierul doamnei Janssen e voluminos și masiv, din lemn de stejar. N-o să pot să-l deplasez singură. Văd ochelarii sub el, dar spațiul e prea strâmt ca să-mi vâr mâna.

— Mă gândeam să-l rog pe Christoffel, când vine data viitoare, mă informează ea. Asta ar trebui să fie mâine.

— N-avem nevoie de Christoffel. Aveți un băț lung? Ceva foarte subțire, poate pentru închiderea draperiilor.

După ce căutăm amândouă ceva timp de câteva minute, doamna Janssen dispăre într-un sfârșit în grădina din spate și se întoarce cu un arac plat de lemn, ușor murdar la capăt, având prins în vârf un pachetel de semințe pe sunt desenate niște sfecle.

— Țsta e bun?

Folosindu-mă de băț, împing ochelarii doamnei Janssen afară, pe cealaltă parte. Ea nu mai conținește cu mulțumirile în timp ce-i șterge de praf, apoi și-i potrivește pe nas și, după încă un minut, suntem înapoi la masă.

— S-ar putea să nu însemne nimic, o previn, dar am câteva nume. Oameni care s-ar putea s-o fi cunoscut bine pe Mirjam. E cam tras de păr, dar a vorbit Mirjam vreodată despre prietena ei Amalia?

Ea își țuguiază buzele.

— Nu cred.

— Despre Ursie? Zef?

— Ursie, poate. Dar s-ar putea s-o confund cu cusătoreasa. Tot Ursie o cheamă și pe ea.

Am păstrat pentru final numele cel mai promițător:

— Tobias? Posibil să fi fost iubitul ei?

— Într-adevăr, vorbea despre un băiat care-i plăcea, dar nu-mi amintesc... să mă gândesc.

La drept vorbind, e ciudat ca Mirjam să fi vorbit despre un băiat cât timp se afla în ascunzătoare, își jelea familia și se temea pentru viața ei. Dar presupun că iubirea nu stă pe loc nici măcar în război. Nu poți petrece prea mult timp îngrozită de ceva, fiindcă intervine instinctul de-a simți emoții omenеști naturale.

— Oh!

În ochii doamnei Janssen s-a aprins o luminiță. Se întinde după baston, împingându-și scaunul în spate.

— Tocmai mi-am amintit ceva.

— Ce? Ce anume?

Se ridică în picioare și intră în cămară. Aud foșnete și borcane ciocnindu-se, iar când reapare, are în brațe diverse borcane cu mâncare.

— Nu mi-e foame, îi spun nedumerită.

Dar doamna Janssen scutură din cap – din alt motiv aduce ea borcanele.

— Înainte de dispariție, am rugat-o pe Mirjam să mă ajute să șterg praful de pe borcanele din cămară, explică doamna Janssen. A trebuit să renunț la femeia care-mi face curățenie, de frică să n-o audă pe Mirjam. În orice caz, Mirjam aproape terminase treaba când a trecut pe la mine vecina, așa că s-a oprit din curățat și s-a ascuns. Uite cum arată borcanele pe care le-a curățat.

Doamna Janssen împinge în față un borcan neted și curat.

— Acum, uită-te la astea.

La prima vedere, nu se deosebesc de cele curățate de Mirjam. Dar când se schimbă lumina în cameră, percep o diferență. Cineva a desenat ceva în praf, probabil cu arătătorul – îmi aduce aminte de desenele pe care le făceam eu însămi pe geamuri, înainte de-a le spăla.

Doamna Janssen învârte două dintre borcane ca să le văd capacele. În praful de pe primul e desenat un M. Pe cel de pe al doilea, un T.

— Le-am observat ieri și-am crezut că sunt doar mângăleli, spune doamna Janssen. Dar nu. Sunt literele M și T.

— Mirjam și Tobias, zic eu.

— Crezi că au vreo semnificație?

Dacă cred că au vreo semnificație? Cum ar fi aceea că Mirjam a fugit dintr-un loc sigur ca să-l caute pe băiatul pe care-l place? Cum ar fi aceea că Mirjam și-a riscat viața pentru o relație a cărei unică dovadă deocamdată este un

semn criptic, o urmă prăfoasă pe capacele unor borcane și câteva floricele primite cândva de Mirjam, spunea Mina, la școală? Oamenilor întregi la minte li s-ar părea o aiureală. Dar nu e ceva ce-aș fi făcut și eu? Chiar dacă nu l-aș mai fi văzut pe Bas de luni de zile, nu m-aș fi gândit totuși la el în fiecare zi, scriindu-i mental numele pe tot ce vedeam? Nu procedez chiar și acum la fel?

Nu este iubirea opusul rațiunii?

Doamna Janssen își curăță iar ochelarii, în așteptarea răspunsului meu, eliminând firișoarele de praf pe care le-au adunat de pe jos, murmurând ceva despre aracul din grădină.

— Hmm? întreb eu distrată.

— Mă gândeam să țin bățul ăsta la îndemână, în casă. Cel pe care l-ai folosit ca să-mi scoți ochelarii? Mi-ar fi util când ar trebui să ajung la ceva dintr-un spațiu strâmt.

Mă îndrept de spate, simțind ca un fulger străbătându-mi șira spinării.

— Ce-ați spus?

— Pardon. Încercăi să te concentrezi.

— Nu, nu. Mă ajutați. Bățul era în grădină?

— Da. Am un răzor micuț cu legume. Nu acum, iarna, sigur. Dar vara. De ce?

— Vreau să mă mai uit o dată la ușa din spate.

— De ce?

Trec pe lângă ea, pe coridorul îngust și întunecat, până la ușa din dos. Este fix cum mi-o amintesc de data trecută: dacă nu e bine zăvorâtă, rămâne o crăpătură mare, pe unde intră aer, iar curentul deschide ușa, suflând-o. Zăvorul e negru, solid și pare de fier. Lucrul la care mă gândesc ar putea să funcționeze – sunt sigură. Cel puțin teoretic. Experimentez, ridic zăvorul și-i dau drumul. Cade, ratând gaura, fără să blocheze ușa. Tot așa și la a doua încercare.

Iată de ce a crezut ea că e imposibil să încui ușa după tine. Zăvorul nu pică natural în gaură.

În spatele meu, doamna Janssen devine nerăbdătoare.
— Nu înțeleg, zice ea în cele din urmă.

Ridic iar zăvorul.

Sunt pe cale să decid că m-am înșelat, când, la cea de-a patra încercare, zăvorul închide ușa normal, cu un pocnet plăcut.

Mă rotesc pe călcâie, să văd dacă doamna Janssen a observat.

— Vedeți? Ați văzut asta?

— Dar nu contează dacă-l faci să se închidă singur, protestează ea. Stai chiar în dreptul lui. Miriam n-ar fi putut face asta de pe cealaltă parte a ușii.

— Dați-mi aracul. Ies doar un minut.

Stratul de legume al doamnei Janssen nu-i decât un petic mizerabil de noroi înghețat. În toiul iernii nu crește nimic pe el, dar din pământ ies araci cu pachețele de semințe prinse de ei, ținând evidența ierburilor și zarzavaturilor. Este și o mică gaură, în care ar intra aracul pentru sfeclă.

— Doamnă Janssen? strig eu prin ușa închisă. Vă rog să fiți atentă, bine? O să vâr chestia asta prin ușă.

Împungând în sus, folosesc aracul pentru legume ca să bâjbâi până când simt zăvorul de fier de pe cealaltă parte a ușii și mă chinui să-l fac să intre unde trebuie. Prima oară cade la loc cu un bufnet. Dar a cincea oară reușesc să împing zăvorul în sus exact în unghiul potrivit, așa încât, în momentul când cade, intră în lăcașul lui cu un zgomot greu.

Am încuiat de afară o ușă de neîncuiat.

Doamna Janssen o deschide și se holbează la mine cum stau în grădina ei din dos, cu un băț murdar în mână, pe care l-am folosit ca să fac ceva ce ea credea imposibil.

Fata cu palton albastru

— Cum de te-ai gândit să faci asta?

— Fetele îndrăgostite fac lucruri disperate și creative.

Ziua de azi a fost foarte lungă, dar am rezolvat două lucruri. Mai întâi am aflat identitatea lui T. din scrisoarea lui Mirjam. În al doilea rând: tot nu știu unde se află Mirjam, dar cel puțin știu că n-a trecut printr-un perete ca să ajungă acolo.

PAISPREZECE

Vineri

Tobias n-a venit încă la școală. Asta îmi spune Mina când merg la ea la *crèche* în după-amiaza următoare.

— Bolnav? întreb. Sau dispărut? Știe cineva ceva?

Ea nu știe nimic, doar că n-a fost la școală, ceea ce ar putea însemna că e răcit sau că s-a ascuns, ori ar putea însemna că e mort. *Ar putea însemna că și Mirjam este deja moartă.* După după-amiaza petrecută ieri la doamna Janssen eram foarte optimistă. Dar acum mi-am petrecut dimineața mergând de la un dentist la altul, căutându-l, fără succes, pe Tobias sau pe tatăl lui. Cât timp să continui s-o caut pe Mirjam? Lipsește deja de patru zile. Pe măsură ce trece vremea, orice pistă care ar putea duce la ea se răcește și mai tare. În ce punct va deveni atât de rece încât să accept că Mirjam ori a fost ucisă, ori s-a ascuns atât de adânc în crăpăturile lumii subterane și n-o s-o mai vedem niciodată? Nu e cazul încă. Momentul acela n-a sosit deocamdată. Dar când? Voi fi capabilă să-mi dau seama că a venit? Voi fi capabilă s-o las baltă?

„Nu e moartă“, mă încurajez.

După doar câteva minute petrecute la *crèche*, sună Judith să discute ceva cu Mina.

— Am făcut rost de un kilogram de cafea erzaț, o informează Mina la telefon. Mă gândeam să organizez o mică petrecere, dacă știi prieteni liberi în seara asta.

— Toți cei pe care-i știu au poftă de ceai zilele astea, o aud pe Judith spunând de la capătul celălalt. Nimeni nu vrea cafea.

Mina mi-a explicat deja codul telefonic. „Ceai“ se referă la copiii cu tenul alb, care arată a etnici olandezi, iar „cafea“ la cei cu fizionomii mai oacheșe. Familiile caută prunci blonzi, a căror prezență e mai ușor de explicat.

„Ar trebui să plec“, formează eu cuvintele din buze, fără să scot vreun sunet. Mai am timp să vizitez încă un dentist.

Mina acoperă receptorul cu palma:

— Judith zice că diseară se ține o adunare la Leo acasă. Vrea să te invite și pe tine.

— O să mă gândesc, spun eu.

Ceea ce voi și face. Am participat la una. Știu că au nevoie de ajutorul meu, dar mai întâi s-o gădesc pe Mirjam.

— M-aș duce și eu, dacă aș fi mai mare, zice Mina.

— Poate.

— Zice „poate“, îi comunică Mina lui Judith. Știu, știu, dar n-o să spună mai mult.

Îmi imaginez ce gândește Judith la celălalt capăt al firului: că ea și Mina sunt jidoavce, cu nume evreiești și Stele ale lui David cusute pe îmbrăcăminte, și totuși își riscă zilnic viețile. Eu, în schimb, sunt blondă, cu ochii verzi și acte ca la carte și încă nu mi-am dat acordul să îi ajut. Asta își va fi spunând, și așa e, pentru că oamenilor le expiră timpul. Numai că pur și simplu nu sunt pregătită încă. Nu tocmai.

Mina pune receptorul în furcă, parcă ușor stânjenită.

— Judith mi-a dat de înțeles că dacă nu mergi diseară, nu-și va mai folosi contactele de la teatru ca să se intereseze

de Mirjam. Zice că grupul are prea multă treabă importantă de făcut ca să-și piardă timpul ajutând oameni care nu oferă nimic în schimb.

— Mă duc.

* * *

Mai devreme azi-dimineață i-am spus domnului Kreuk că trebuie să lipsesc de la slujbă să merg la dentist. Apoi am colindat pe la nu mai puțin de șase cabinete. Unul după altul, pretinzând că mă doare o măsea și întrebând în fiecare de doctorul Rosen. Am început cu cei mai apropiați de cartierul evreiesc și am tot lărgit cercul. Pentru după-amiază am deja aranjată o întâlnire cu un posibil contact, un brutar din nordul Amsterdamului, așa că traversez râul cu feribotul și, după întâlnirea cu brutarul, merg la un cabinet dentar dintr-un cochet cartier rezidențial. Înăuntru, recepționera și-a pus deja paltonul.

— Doctorul e pe cale să plece, îmi spune ea. E aproape cinci.

— Mă doare teribil măseaua. Nu mă poate vedea domnul doctor Rosen câteva minute?

Mă aștept să-mi spună că nu există niciun doctor Rosen, cum am pățit până acum la toate cabinetele. Ea oftează:

— Doctorul Rosen e în concediu de boală. Va trebui să te vadă partenerul dumnealui, doctorul Zimmer.

— Partenerul... ce?

— Doctorul Rosen e bolnav. Dar îl chem pe doctorul Zimmer. Dacă ești sigură că e o urgență.

De-ndată ce dispare, alunec în spatele biroului ei. O agendă de dimensiuni mari stă deschisă pe el. Într-o parte, un suport din sârmă pentru corespondență, plin de facturi. Le frunzăresc repede, sperând să găsesc una

cu adresa de-acasă a doctorului Rosen, în timp ce trag cu urechea la recepționera aflată în camera alăturată. Nicio adresă de-acasă. Toate au fost expediate la clinică. Mă uit la peretele din spatele biroului, scanând cu privirea diplome și certificate. Într-un colț sunt și fotografii: un cuplu brunet, care, presupun, sunt soții Rosen, stând lângă... Mă apropii cu un pas, să mă asigur că văd bine. Băiatul cu față rotundă care mi-a făcut cu ochiul la Liceul evreiesc. Băiatul obraznic, îndrăzneț, care mi-a amintit de Bas. *Tobias*.

— Ce faci acolo?

Recepționera se uită urât la mine din prag.

— Aveți o batistă? Și eu sunt recepționeră. Uneori îmi țin batistele în sertar.

Încruntându-se, ea scoate una din buzunar.

— Domnul doctor Zimmer nu te poate primi azi. Are o întâlnire personală după program. Mi-a spus să stabilesc o consultație pentru mâine după prânz. De regulă nu consultă sâmbăta, dar poți veni la ora unu.

— Dar dacă – inventez eu pe măsură ce vorbesc – doctorul Rosen m-ar primi la dumnealui acasă? Aveți adresa?

Am întins prea mult coarda – acum chiar pare c-a intrat la bănuieli. Îmi duc mâna la inimă.

— Doamne, nu știu ce mi-a venit să întreb de adresa de-acasă a doctorului Rosen. Presupun că te pretezi la orice când te doare măseaua. Pe mâine la ora unu.

În timp ce pedalez spre port, un feribot tocmai andochiază. Pasagerii ce debarcă sunt majoritatea oameni de afaceri care se întorc de la serviciu, dar și perechi tinere și mame cu copii mici. Un pâlț de tineri așteaptă lângă mine să se imbarce, împingându-se și glumind despre școală, vorbind despre filme și despre un fermier oarecare pe care l-au întâlnit probabil în timpul excursiei lor. Poate ar fi

trebuit să mai zăbovesc la cabinetul doctorului Rosen. Poate ar fi trebuit să fiu onestă cu secretara, sau să mă prefac îngrijorată de starea de sănătate a familiei Rosen și să întreb unde să le duc un castron cu supă.

„Stai așa.“ Recunosc o voce venită din mulțimea de tineri. Trec în revistă grupul, până dau de un cap blond care-mi e cunoscut. E băiatul care se ocupă de comisioanele doamnei Janssen, cel care i-a vândut acel *opklapbed* în ziua când m-a rugat s-o caut pe Mirjam.

— Christoffel!

El se întoarce și obrajii i se împurpurează când mă recunoaște:

— Hanneke, nu?

Elevii din jurul lui, mai ales băieții, au amuțit, dându-și coate și încercând să ghicească cine sunt și de unde mă cunoaște Christoffel.

— Exact. De la doamna Janssen, spun eu, încercând să-i ignore pe gură-cască.

— Domnule Tof – domnule Șmecher – n-ai de gând să mă prezinți prietenei tale? strigă din spatele lui un băiat subțirel, cu nasul ca de măgar.

Christoffel se îmbujorează auzindu-și porecla. E un băiat chipeș, dar încă nu-și dă seama de asta. Pun pariu că fetele au început să-l observe. Pare necopt pentru vârsta lui, dar într-un an, doi va deveni mai puțin stângaci și domnișoarele pretendente se vor înghesui la coadă.

— În seara asta, mai târziu, trec pe la doamna Janssen, zice el. Tata i-a adus un cadouș de la Den Haag – face naveta acolo la serviciu – și am promis că i-l duc eu.

La Den Haag și înapoi cu trenul? Impresionant. Sigur are o slujbă importantă. Pentru majoritatea cetățenilor e greu să procure un bilet acum, fiindcă nemții au rechiționat trenurile pentru transportul armatei germane.

Bărbații olandezi evită trenurile, căci soldații mișună în mijloacele de transport public, căutând muncitori să-i trimită la fabricile lor de materiale de război. Prin urmare, tatăl lui Christoffel este fie un important om de afaceri, fie un membru al Crucii Roșii, care își are birourile în Den Haag. Sau face parte din NSB.

— Ești într-o excursie cu școala? îl întreb eu. V-ați distrat bine?

— A fost plăcut. Nu știu. De fapt, nu agreez ieșirile în grupuri mari. Nu prea-mi place nici mersul cu bicicleta, dar nu știu dacă am voie să spun asta cu voce tare.

— Da, nu poți s-o faci și să rămâi olandez.

— Dar tu? mă întreabă Christoffel. Tu ce faci în nordul Amsterdamului?

— Nimic. La dentist.

— Sper c-a decurs bine. Eu plângeam în hohote când mă duceau la dentist.

— E înfricoșător pentru copilași, aprob eu.

— Copilași? S-a întâmplat anul trecut.

Roșeața i se accentuează când râd la mica lui glumă și zâmbește satisfăcut că i-a trecut prin cap s-o spună. Un puști dulce, stângaci.

— Ei bine, trebuie să mă întorc la grupul meu, zice el în final. Colegii deja mă tachinează fiindcă nu pot să rămân cu ei diseară. Papa pleacă devreme la Den Haag pentru treburile lui de mâine.

— Mi-a făcut plăcere să te întâlnesc, spun eu.

El îmi întoarce spatele ca să plece, dar ceva legat de ultima sa afirmație mă zgândărește. Pomenește a doua oară de Den Haag. De ce m-am gândit și eu de curând la acel oraș? Ceva legat de Mirjam. Ceva ce știa Mina.

— Stai, Christoffel, aș vrea să-ți cer o favoare, spun eu. El se întoarce iar spre mine.

— Crezi că tatăl tău ar putea să facă un mic ocol? Până la un hotel din Kijkduin? Am de trimis o scrisoare cuiva acolo, iar cu poșta ar dura o veșnicie. Dar cum tatăl tău tot merge într-acolo...

— Ce fel de scrisoare? Întrebă el.

Deja am scos un pix și, folosindu-mi genunchii drept masă de scris, mângălesc la rezezeală un bilet. Îi va fi mai greu să mă refuze dacă-i încredințez un lucru gata făcut.

— Nimic special, explic. Doar că nu poți să te bazezi deloc pe poștă în zilele noastre și încerc să dau de urma unei vechi prietene printr-o cunoștință comună. Vreau să mă asigur că primește scrisoarea.

Orice aș scrie trebuie să fie ireproșabil. Pe Ollie îl cunosc de ani de zile, dar despre Christoffel nu știu absolut nimic. Tatăl lui o fi sau n-o fi în NSB, dar Christoffel nu e exclus să fie un simpatizant. N-are decât șaisprezece ani, însă am văzut membri ai Nationale Jeugdstorm, versiunea olandeză a Tineretului hitlerist, mult mai tineri decât Christoffel, mărșăluind prin piețele publice și făcând antrenamente.

Dragă Amalia,

Nu ne cunoaștem, dar înțeleg că avem două cunoștințe comune: Mirjam și Tobias. Aș vrea să știu dacă ai primit recent vreo veste de la ei. Eu locuiesc acum în Amsterdam și speram să-i prezint altor prieteni, veniți în vizită. Te rog, răspunde cât poți de repede; nu am prea mult timp la dispoziție.

Adaug numele meu la sfârșitul mesajului și menționez că răspunsul poate fi trimis via același mesager care aduce scrisoarea. Apoi recitesc scurtul biletel, chibzuind dacă să mai adaug niște amănunte. Pixul meu planează deasupra coalei. Până la urmă, decid să mai adaug un singur rând:

Sunt o prietenă.

În spatele lui Christoffel, ceilalți elevi îi strigă să se grăbească. Încep să îndoiesc hârtia de mai multe ori, ca pe o scrisoare normală, dar mă răzgândesc și o împăturesc în complicata formă de stea în care era pliată scrisoarea lui Mirjam către Amalia. Fac asta ca Amalia să fie sigură că poate avea încredere în mine, că sunt și eu o fată exact ca ea. O mai fac și ca Christoffel să nu îndrăznească s-o desfășoare și s-o citească – niciodată n-ar reuși s-o împaturească în forma inițială. Pe partea din față, scriu cu majuscule: AMALIA, la HOTELUL VERDE, KIJKDUIN. Sper să nu fie mai multe hoteluri verzi.

— Mulțumesc, zic.

Feribotul aproape că a traversat râul. Pasagerii încep să-și ia bicicletele, ca să coboare mai repede.

— Christoffel! Hai să mergem. Hai o dată, domnule Șmecher!

El roșește iar auzindu-și porecla, care trebuie să fie vreo glumă de-a lor. Nu aștept să plece înainte de a-mi face loc cu coatele până în fața cozii pentru debarcare. Nu vreau să creadă că mai are opțiunea de a-mi înapoia scrisoarea, sau că poate face altceva decât ceea ce i-am cerut.

CINCISPREZECE

Când ajung la Leo, toată lumea e deja acolo, cu excepția lui Judith. Mă așez pe taburetul pe care am stat data trecută, lângă Sanne, care e vizibil încântată că mi-am făcut apariția și care îmi cere prompt să închid ochii și să întind mâna. Când o fac, îmi dă un pahar minuscul plin cu un lichid cu miros de ienupăr.

— *Jenever?*

Nu-mi aduc minte când am băut ultima dată alcool de calitate.

— Am primit o sticlură de ziua mea, acum cinci luni, și-am pus-o bine. Atât de bine, se pare, că nici eu n-am mai găsit-o până azi-dimineață. Toată lumea capătă două păhăruțe.

Dau capul pe spate și înghit ginul dintr-o sorbitură. Mă arde de-mi dau lacrimile.

— Ai venit!

Ollie se apropie și se lasă pe vine lângă mine. Ochii îi sunt obosiți, dar surprinși și bucuroși să mă vadă.

— Judith i-a spus Minei că trebuie să vin.

— Îmi pare bine.

Întinde mâna și-mi atinge ușor obrazul cu încheieturile degetelor, un gest afectuos, un gest caracteristic familiei

Van de Kamp. Domnul Van de Kamp își dezmierda astfel odraslele. Așa mă dezmierda Bas pe mine. Gestul parcă îmi incendiază pielea și-l alung imediat din minte.

Cum Judith nu apare până la ora stabilită, Willem glumește că ea și-a pierdut dreptul la unul dintre păhărele, pe care se cuvine să-l bea el. Cum nu apare nici în următoarele zece minute, Leo spune că vrea el celălalt păhărel care ar trebui să-i revină lui Judith.

Dar după încă zece minute, ea tot n-a venit – glumele conțin și noi schimbăm cu toții priviri pe tăcute.

— O fi fost reținută la școală ori la teatru, speculează Willem. Sau au blocat mai multe străzi.

— Pun pariu că acum intră pe stradă, zice Sanne zâmbind larg, nefiresc, în timp ce merge la fereastră să verifice. Mereu se înfurie când o fac să întârzie, dacă mergem undeva împreună. De data asta pot să-i arăt că nu întotdeauna e vina mea. Uneori întârzie și de capul ei!

Mai privește câteva minute cu speranță afară, apoi se întoarce la locul ei. Ticăitul ceasului se aude mai tare, iar liniștea e tot mai grea.

Auzim pași de cealaltă parte a ușii și ne relaxăm, dar pașii, după ce se apropie, dispar. Doar un trecător grăbit să ajungă acasă.

Mai apoi vorbește Ollie, cu o voce pițigăiată pe care se luptă să o păstreze neutră.

— Știe cineva unde locuiește unchiul lui Judith? Mă întreb dacă n-ar fi momentul să...

Nu-și termină fraza, căci ușa se deschide cu un buibuit și Judith se împleticește înăuntru, cărând o geantă de voiaj și scuturându-și paltonul de zăpada proaspătă. Pieptul meu eliberează o răsuflare pe care nu știam c-o țin, Sanne chițcăie de ușurare, sărind s-o îmbrățișeze prima pe Judith, ca apoi s-o scuture.

— Îmi pare rău.

Judith o îmbrățișează și ea pe Sanne, dar zâmbetul ei pare forțat.

— Oh, ești asudată toată, observă Sanne.

Crezusem că picăturile de pe fața lui Judith sunt zăpadă topită, dar erau de transpirație.

— Am fugit ca să ajung aici. Știam c-am întârziat.

E palidă și tremură. Și Willem observă asta. Îi toarnă o porție dublă de *Jenever*, fără s-o întrebe dacă vrea. Ea acceptă, dar nu bea, ține paharul cu ambele mâini.

— Vrei să stai aici? își oferă el locul, asigurându-se că fata se așază.

Ollie și-a recăpătat culoarea în obraji. Își drege glasul, ca să capteze atenția tuturor.

— Să lăsăm socializarea pentru după ședință. Trebuie să începem, propune el pus pe treabă. Leo spune că întâmpinăm greutăți în a găsi suficientă mâncare pentru *onderduiker*-i. Mai ales carne. Mă bucur că Hanneke a venit din nou azi. Speram că ar putea ști...

— O clipă, îl întrerupe Judith. Încă n-am hotărât ceva. Încă n-am decis care este pretextul pentru întâlnirea de azi. Ce le spunem oamenilor, de ce-am venit aici?

— Nu e important, Judith, spune Ollie. Suntem în criză de timp. Nu contează de data asta.

— Ba da, contează.

Ochii ei sunt bizar de luminoși și strălucitori.

— E în ordine. Tu...

— Ba contează. Am o idee. În legătură cu ce sărbătorim astăzi. Sărbătorim plecarea mea.

— Cum adică? întrebă Sanne cu voce sugrumată. Despre ce naiba vorbești, Judith?

Judith își șterge lacrimile cu dosul palmei.

— Au început să-i rețină și pe cei din familiile membrilor Consiliului evreiesc. Unchiul nu mă mai poate ocroti.

După-amiaza târziu am primit înștiințarea să mă prezint la Schouwburg pentru deportare.

Fața i se descompune complet.

Ollie reacționează primul, îmbrățișând-o pe Judith, cea mai tandără postură în care l-am văzut. Sanne întinde mâna după a lui Judith, iar Willem și Leo își scot simultan batistele din buzunare. Eu nu știu ce să fac. N-o cunosc pe Judith nici de-o săptămână. Nu merit să fiu la fel de întristată de vestea asta ca toți ceilalți; nu merit să mă întristez deloc. Ea mi-a cerut să ajut, iar eu n-am vrut. Mi-a cerut încă o dată și n-am vrut. N-am vrut, deși aveam legături, deși pentru mine era mai puțin periculos decât pentru ea și Mina. În seara asta am venit numai pentru că mi s-a spus că n-am încotro. Nu contează dacă aș fi ajuns până la urmă aici din proprie inițiativă. N-am ajuns la timp.

— Pun pariu că ăsta a fost planul naziștilor de la bun început, zice înveninată Sanne. Recrutează evrei importanți pentru Consiliu. Fă-i să creadă că vor avea o influență reală și că prin participarea la Consiliu își pot ajuta familiile. Iar apoi, după ce ai obținut de la ei tot ce vrei, deportează tot Consiliul. Era vorba că acest Consiliu este sigur!

— E o mârșăvie, remarcă Willem încet.

— Mai mult decât o mârșăvie, spune Sanne. E malefic.

— Bine, bine! Încearcă Ollie să preia controlul asupra adunării. Știam că s-ar putea întâmpla asta, zice și se uită la Judith. Ai tot ce-ți trebuie?

Judith inspiră ezitant înainte de a răspunde:

— Esențialul, cel puțin. O geantă de lucruri, iar hainele le am aproape pe toate pe mine.

Nu-i de mirare că transpiră. Ar fi trebuit să observ că Judith pare mai masivă decât de obicei. Nasturii paltonului îi sunt întinși la maximum și cel puțin încă două fuste i se ivesc de sub cea purtată pe deasupra.

— Locul meu e pregătit?

Ollie încuviințează din cap.

— E prea târziu ca să ajungem acolo înainte de interzicerea circulației. În noaptea asta stai cu Willem și cu mine, iar mâine te duc eu, sau poimâine, când o să fie mai puțin periculos.

— Unde? întreabă Sanne. Unde o duci?

— Nu-ți poate spune, zice Judith în timp ce Ollie clatină din cap. Nu înainte să ajung eu acolo în siguranță. Cu cât știu mai puține persoane, cu atât mai bine. Cunoașteți regulile.

— Judith, dar Mina?

Deschid pentru prima oară gura la această discuție. E o întrebare oribilă: verișoara ta, cu râsul ei efervescent și cu gropițe la coate, care fotografiază pe ascuns atrocitățile germane – a ajuns acum o deținută în același teatru de care și-a dat atâta osteneală să scape lumea?

— Mina e în siguranță. A primit și ea convocarea, tot astăzi. Am așteptat-o la venirea acasă. Am dus-o la ascunzătoare chiar înainte de-a veni aici; Ollie o aranjase deja. Părinții și frații ei vor merge la ascunzătorile lor mâine. Era planificat de câteva săptămâni. În caz de urgență.

— Îmi pare rău, zic eu.

Prin propoziția aceasta îmi cer iertare pentru multe lucruri, dar ea nu se mai uită la mine.

Cât ai clipi din ochi vine ora interzicerii circulației. Trebuie să începem să plecăm, în grupuri de câte doi. Sanne și Leo se apropie de Judith, o îmbrățișează și-i șoptesc ceva la ureche. După ce ea și-a luat rămas-bun de la toți, Ollie îi ia geanta brodată și pune mâna pe clanță.

— Ești gata? o întreabă el încet.

— Gata, zice ea, iar el o scoate afară în noapte.

ŞAISPREZECE

Sâmbătă

Când mă trezesc a doua zi dimineăta, mă dor fălcile de parcă mi-aş fi petrecut noaptea cu ele încleştate, scrâşnind din dinţi. Ştiu că le-am visat pe Judith şi pe Mirjam Roodveldt. „De ce n-ai fost o prietenă mai bună?“ m-a întrebat Judith, dar când am încercat să-i răspund, ea era de fapt Elsbeth. „De ce nu vii să mă găseşti?“ m-a întrebat Mirjam, dar când i-am spus că o caut, ea era de fapt Bas. M-am tot trezit pe parcursul nopţii, niciodată sigură unde şi când sunt, cine trăieşte şi cine e mort.

Când mă împleticesc afară din cameră, încă în cămaşă de noapte, un zgomot strident mă avertizează că mama duce o campanie de curăţenie. Se întâmplă de câteva ori pe an. În dimineăta asta, mama e pe balcon, bătând un covor cu mătura. Papa stă la masă cu o cârpă, lustruind toată argintăria pusă în stive ordonate în jurul lui.

— Nu-mi dă de mâncare până nu termin, şopteşte el. Mie, unui invalid. Trebuie să mă ascund undeva.

Încerc să nu las nimic să mi se vadă pe faţă în timp ce iau şi eu o cârpă şi mă aşez lângă el. Să mă ascund. Judith. Tata zâmbeşte, aerul e plin de mirosul metalic al

argintului, iar Judith și Mina au fost înghițite de lumea subterană a Amsterdamului. Dispărute.

Papa așteaptă un răspuns. Încerc să-mi amintesc ce-i spun de obicei, dar nu-mi vine să recurg la flecăreala obișnuită.

— Crudă femeie, reușesc să bălmăjesc în cele din urmă, frecând un sfeșnic. Să se poarte atât de urât cu tine!

E ora nouă dimineața. Mai târziu decât îmi e permis în mod obișnuit să dorm sâmbăta. Și totuși, am mai bine de trei ore de omorât înainte de-a trebui să plec spre cabinetul doctorului Zimmer. Și cine știe câte ore până aflu dacă Judith a ajuns cu bine în ascunzătoarea ei. Va fi o dimineață lungă, oribilă.

Am terminat doar două sfeșnice, când mama trage covorul înăuntru și vede ce fac.

— Bine că te-ai trezit, Hannie. Am o altă treabă pentru tine.

Mă opresc, cu cârpa în mână:

— Să nu mai curăț?

— Biroul tău, zice mama. Atât de multe hârtii, nu se poate să ai nevoie de toate. Triază-le și vezi care sunt bune de ațâțat focul.

E o ușurare bizară să mă aflu în camera mea, sortând hârtii, în timp ce părinții fac treabă în încăperea alăturată. E ceva familiar și banal, care necesită exact atâta concentrare cât să mă distragă de la visele de azi-noapte. După câteva minute, mama bate la ușă, aducându-mi pâine cu marmeladă.

— Vezi? Nu sunt o femeie chiar atât de crudă.

Se preface severă, dar ochii nu-i sunt supărați.

Mama ingenunchează lângă mine și ia în mână un obiect pe care tocmai l-am pus deoparte: o felicitare de ziua mea, de când am împlinit șaisprezece ani.

— Îți amintești de aniversarea aia? Ne-am dus cu toții la patinoar. Elsbeth purta fusta ei scurtă de patinaj, iar Bas m-a provocat la o întrecere, crezând că va fi amuzant; el contra mamei tale de patruzeci de ani...

— Da, și l-ai învins. S-a tot plâns că i-ai pus piedică atunci când nimeni nu se uita.

Ea mai citește o dată felicitarea și timp de un minut singurul zgomot care se aude este foșnetul hârtiilor în timp ce le sortez.

— Sigur crezi că acum sunt cu adevărat crudă uneori, zice mama blând. Probabil că te calc pe nervi cu grijile mele.

— Despre ce vorbești?

— Știi prea bine despre ce. Despre felul în care te irit. Despre felul în care te duci la taică-tău să te consoleze când nu-mi mai suporti întrebările.

Are dreptate: mă gândesc la aceste lucruri de cel puțin trei ori pe zi. Ei i-o spun cel puțin o dată pe zi. Dar nu acum, când are o mutră atât de pierdută și vulnerabilă.

— Eu am mai văzut războaie, Hanneke, continuă mama. Știu ce se poate întâmpla. Știu ce li se poate întâmpla fetelor tinere. Încerc să te ocrotesc ca să crești cu mai puține griji decât mine. Nu există ceva pe lume la care să țin mai mult decât țin la tine. Înțelegeți?

Dau din cap tulburată, dar înainte de a mă gândi la un răspuns, mama pune jos felicitarea, se ridică în picioare și-și scutură praful de pe fustă. Mă sărută neatentă pe creștet.

— Destulă pauză. Înapoi la covoare.

După câteva momente, bufniturile de pe balcon reîncep.

Mama a avut dreptate că biroul meu adăpostește o harababură; unele hârtii sunt aici de ani de zile. Papa și cu mine suntem doi hârciogii – el din cauza sentimentalismului, iar eu pentru că nu vreau să arunc nimic ce ar putea

fi fructificat cândva. În zilele astea găsim câte două sau trei întrebunișuri pentru un obiect. Mama va păstra câteva ziare ca să aprindă focul; altele vor fi folosite la spălatul geamurilor sau să ne punem încălțăminte pe ele.

— Mama, unde-ți e foarfeca de croitorie? strig eu către hol, amintindu-mi cum mi-au înghețat picioarele când m-a prins ploaia zilele trecute. Voiam să-mi fac niște căptușeli.

După ce primesc foarfeca, îmi pun pantofii pe o foaie de ziar. Dar înainte de a trasa primul contur, văd că gazeta pe care sunt pe cale s-o distrug are data zilei de naștere a mamei. Papa n-ar vrea s-o folosesc; el păstrează în fiecare an ziarele din zilele în care ne-am născut. Dedesubt este un exemplar din *Het Parool*, care, îmi amintesc vag, mi-a fost dat acum câteva săptămâni de un client și pe care ar fi trebuit să-l distrug demult, nicidecum să-l țin în casă. Îl voi folosi drept căptușeală. Îmi place acest mic act de rebeliune: să port o bucată din ziarul Rezistenței în pantofii mei.

Foarfeca mamei a fost ascuțită recent și taie prin ziar ca prin unt. Deja am croit pe jumătate a doua căptușeală. Foarfeca îmi alunecă din mână, zdrăngănind pe podea.

Nu-mi vine să cred ce văd!

Duc mai aproape de ochi ziarul sfâșiat. *Am halucinații?* Dar nu, iată-l, înconjurat neglijent de forma pe care am trasat-o. Citesc din nou literele tipărite, care parcă-mi înoată sub ochi.

— Hannie, ce s-a auzit?

Percep vocea mamei de parcă ar veni de sub apă, îndepărtată și estompată.

— Ce? întreb în cele din urmă, incapabilă să-mi dezlilesc ochii de pe ziar.

— Ce s-a întâmplat cu podeaua mea? oftează ea intrând în cameră.

Îmi cobor privirea lipsită de interes. Foarfeca s-a împlântat în podea, făcând o gaură în lemnul de arțar al mamei.

— Of, Hannie! O să aduc ceara, să vedem dacă putem...

— Trebuie să plec.

Mă ridic repede în picioare și caut în dulap o fustă curată, scoțându-mi cămașa de noapte fără măcar să pretind intimitate, cum fac de obicei când mă schimb.

— Trebuie să pleci? Unde?

Bluza și fusta sunt hidos de neasortate; am tras pe mine primele haine care mi-au căzut în mână.

— De ce porți aia? se încruntă mama. De ce te îmbraci așa de repede?

— Trebuie să plec.

— Dar abia am început curățenia! Hanneke, zău că bluza aia nu se potrivește.

Trec pe lângă ea și-mi iau paltonul din dulap.

— Mă întorc cât pot de repede.

— Hannie!

Mama încă strigă după mine când cobor în fugă scările, îmi iau bicicleta și pornesc în jos pe stradă.

Pedalez furios prin cartier, mergând pe străzile pline de hârtoape pe care le evit de obicei, pentru că știu că azi mă vor ajuta să ajung mai repede. Să fie doar o coincidență? Ceea ce am văzut în ziar să fi fost oare doar o coincidență? Dar n-a fost. Știu că nu.

Peste drum, o veche colegă de școală își face cumpărăturile la prăvălia doamnei Bierman. Își flutură mâna a salut, dar nu mă opresc. Nu mă opresc nici pentru un client al domnului Kreuk, care mă strigă pe nume, dorind să plaseze o comandă pentru livrarea de săptămâna viitoare.

Când ajung la doamna Janssen, îmi las bicicleta reze-mată de zidul casei, mai expusă decât de obicei, și năvălesc pe lângă ea de cum îmi deschide ușa.

— S-a întâmplat ceva?

Ea nu se sprijină în baston și se ține de brațul canapelei ca să-și mențină echilibrul.

— Trebuie să mai intru o dată în ascunzătoare.

— De ce? Ai descoperit ceva?

În bucătărie, deschid cămara, dând la o parte conservele. Doamna Janssen vine șontâc-șontâc după mine.

— Crezi că ne-a scăpat ceva?

Mă urmărește cum deschid ușa secretă și intru în cămăruța ascunsă.

— Hanneke, ce ne-a scăpat?

Nu ne-a scăpat nimic. Am examinat fiecare centimetru pătrat al acelei încăperi goale și sterile. Doamna Janssen cu ochii dumisale slabi, iar eu cu ochii mei buni. Am văzut tot ce se află acolo. Doar că n-am văzut totul din unghiul corect.

Pentru o secundă, îmi fac griji că doamna Janssen a aruncat lucrul pe care-l caut. Dar e tot acolo, vechiul număr din *Het Parool* citit de Mirjam în ziua dispariției, deja puțin îngălbenit pe margini.

Repede, desfac ziarul adus de-acasă. Exact cum credeam, este același număr – unul de luna trecută. Chiar dacă știu că ambele ziare vor fi identice pagină cu pagină, iau exemplarul lui Mirjam înapoi în bucătărie, unde e lumină, și-l răsfoiesc până la secțiunea pe care am încercuit-o din greșeală, ca să tai căptușeala pentru pantofi.

— Ce faci?

— Șșt, încerc să gândesc.

Ridic un deget, ca s-o fac să tacă. Doamna Janssen a stabilit cu mare precizie momentul dispariției lui Mirjam. Puțin înainte să dispară, îi adusese acest exemplar din *Het Parool*. Inițial luasem cele două evenimente – livrarea ziarului și dispariția – ca neavând absolut nicio legătură.

Dar dacă a fost o reacție în lanț și unul l-a provocat pe celălalt? Dacă Mirjam a văzut în ziar ceva ce-a determinat-o să-și ia tălpășița?

În prima zi, când doamna Janssen mi-a spus despre dispariția lui Mirjam, zicea că acesteia îi plăcea să citească din scoarță în scoarță *Het Parool*, până și anunțurile de la mica publicitate.

Ochii mei dau peste textul pe care l-am încercuit acasă în propriul număr din ziar: un simplu anunț de trei rânduri în mijlocul paginii:

Lui Elizabeth îi e dor de Margaret a ei,
dar se bucură de vacanța
la Kijkduin.

Nu poate fi o coincidență. Tot timpul ăsta am crezut c-ar trebui să iau legătura cu Amalia, fiindcă ea ar putea bănui unde anume a fugit prietena ei. Nu mi-a trecut prin cap că Mirjam se va duce chiar la ea. S-a urcat Mirjam în trenul de Kijkduin?

— Spune, Hanneke... zice doamna Janssen.

Aproape c-am uitat că sunt în bucătăria ei.

— Privești în gol. Spune-mi, ce se petrece?

— Cred că știu. Cred că știu ce s-a întâmplat.

* * *

Prima oară când am întâlnit-o pe Elsbeth:

Ea avea șapte ani, eu șase. Plângeam, pentru că era prima mea zi de școală și nu cunoșteam pe nimeni în afară de un băiat care locuia în apartamentul de sub noi și căruia-i plăcea să mă tragă de păr.

Ea a spus: „Cum te numești?”

Eu am spus: „Hanneke.“

Ea a spus: „Numele meu este Elsbeth.“

Avea o fundă frumoasă în păr, pe care și-a scos-o și a legat-o în coada mea împletită. „Păstrează-o tu“, a spus. „Oricum, arată mai bine pe un păr blond. Și nu e cazul să plângi din cauza băiatului ăluia. Băieții sunt niște tâmpiți. Tu ai nevoie în primul rând de o prietenă foarte bună.“

ȘAPTESPREZECE

Proastă. Ce proastă sunt! Las amintirile despre Bas să-mi dicteze ce cred că i s-a întâmplat lui Mirjam. Eu sunt cea care a presupus, că dacă Mirjam a părăsit ascunzătoarea, a făcut-o ca să fie cu Tobias. De ce nu mi-am dat seama c-ar fi putut fugi la o persoană pe care o iubește la fel de mult, dar într-un mod diferit?

Vântul mă mușcă de gât, coboară prin bluză până la claviculă. Trebuie că nu mi-am încheiat paltonul: fâlfâie furios în jurul meu în timp ce pedalez. Încerc să-l strâng în jurul gâtului cu o mână, dar nu reușesc decât să fac un viraj nedorit și să-i tai calea unui domn bătrân. El sare într-o parte și strigă blesteme în urma mea.

Ce s-a întâmplat? Părinții Amaliei intenționau s-o trimită la mătușa ei. Atât mi-a spus Mina. Dar apoi ce s-a întâmplat? La un moment dat, când era deja la mătușă, a publicat în ziar un salut pentru prietena ei. Știa Amalia că Mirjam era ascunsă în atelierul de tâmplărie? Exista vreun fel de comunicare între ele? Plănuiseră totul din timp, un mesaj secret în secțiunea de anunțuri a unei gazete a Rezistenței? Fusese acela un semnal ca Mirjam să fugă, sau văzuse pur și simplu semnul de la vechea ei

prietenă, o copleșise emoția și se hotărâse pe moment să o ia din loc?

Oricum, de ce să nu-i spună și doamnei Janssen? Imposibil să nu fi știut ce înfricoșătoare va fi dispariția ei pentru cea care o ascundea.

Pedalez nebunește pe străzi. Acum, că am un fir călăuzitor, roțițele din creierul meu încep să se învâртеască. Trebuie neapărat să-l gădesc pe Christoffel, ca să aflu dacă tatăl lui a ajuns la Kijkduin și s-a întors cu un răspuns de la Amalia. Dacă tatăl lui Christoffel n-a ajuns la hotel, trebuie să merg eu însămi acolo și să caut fiecare cameră în parte. În ambele cazuri, trebuie să mă duc la gară și să caut un conductor ce lucrează regulat pe linia asta. O fată de cincisprezece ani cu un palton albastru se va fi făcut remarcată. Dar cum o fi reușit să se urce în tren? Casiera n-ar fi avut voie să-i elibereze bilet unei persoane ale cărei acte sunt ștampilate *Jood*. Trebuie să-l rog pe domnul Kreuk să-mi dea câteva zile de concediu. Trebuie să aflu dacă există o cale de transport ilegală, o modalitate prin care Mirjam ar fi putut ajunge la Kijkduin fără a lua trenul. Mai întâi trebuie să mă întorc acasă, să mă schimb și să născocesc o poveste pentru mama. Îndrept bicicleta în direcția casei și sunt atât de cufundată în planurile mele, încât, la o stradă de locuința mea, sunt cât pe-acți să-l dobor pe Ollie, care stă în mijlocul drumului și-și flutură brațele ca să opresc.

Ceva nu-i în regulă.

Evident că ceva nu-i în regulă. Stă în mijlocul străzii, fluturând din mâini ca un țicnit.

De fapt, nu ca un țicnit. Ollie își flutură brațele apatic, de parcă ar prefera să nu-l bag în seamă și să nu mă opresc. Când frânez în fața lui cu un scrâșnet, brațele îi cad pe lângă corp.

— Ce faci aici? îl întreb. Tocmai mă gândeam la tine. Am informații noi și am nevoie de ajutorul tău.

El își apasă o mână într-o parte, a alergat și acum are o crampă.

— Te-am căutat acasă. Mama ta a spus c-ai plecat în direcția asta. Trebuie să vorbim.

— Bun. M-ai găsit.

— E ceva serios.

— Știu că e serios, am găsit ceva acasă la doamna Janssen. De fapt, la mine acasă, dar nu mi-am dat seama ce e decât...

Ceva îmi dă ghes să trăncănesc, pentru că, dacă vorbesc întruna, Ollie nu va reuși să-mi spună ce-l face să-și schimonosească gura de arată ca o cicatrice.

— Am niște vești proaste, zice el. Cred c-ar fi mai bine să găsim un loc să ne așezăm.

— Nu vreau să caut un loc să mă așez. Am descoperit ceva azi. N-avem timp de pierdut.

Mă forțez să râd, ca și cum el s-ar purta caraghios.

— Ollie, trage-ți sufletul și hai să mergem.

— Nu, Hanneke. S-a întâmplat ceva.

— Ceva chiar s-a întâmplat. Știu unde e Mirjam. Haide. El nu mă urmează. Nici nu mai încercă să mă convingă. Rămâne pur și simplu pe loc, lăsându-mă să-mi scot din sistem toate aceste proteste, lăsându-mă să simt cât de greu a devenit aerul din jur.

— Te pot duce înapoi la părinții tăi, dacă vrei. Sau la mine acasă.

— Despre ce-i vorba, Ollie? Cumva de...

Nici măcar acum nu-mi duc gândul până la capăt, deoarece cât timp nu rostesc cuvintele, nu sunt adevărate.

— Cumva de Judith? I s-a întâmplat ceva rău în drum spre ascunzătoare?

— Judith e încă la noi acasă. Nu de Judith e vorba.

— De Willem?

Le scot numele ca pe niște bandaje, începând cu cele mai dureroase. Să fie Leo, îmi spun. Să fie persoana pe care o cunosc cel mai puțin. E ceva greșit în a gândi astfel, în a-i dori rău lui Leo, dar știi că în viață trebuie să dai ceva în schimbul a altceva.

— Hanneke. Ascultă-mă, Hanneke. Am fost la teatru ca să încerc să vorbesc cu unchiul lui Judith. S-a întâmplat, Hanneke. Aseară, Mirjam a fost adusă la Hollandsche Schouwburg.

OPTSPREZECE

— Cum?

Îl împing pe Ollie departe de mine, respingând tot ce a zis.

— Te înșeli.

Bineînțeles că se înșală. Mirjam nu poate fi la Schouwburg. Gesticulez energic în direcția lui, ca să-l fac să-și retragă cuvintele.

— Hanneke, azi-noapte a avut loc o razie foarte amplă.

Îmi prinde încheieturile în mâinile sale și și le pune pe piept.

— Căutau oameni de pe liste, dar când nu și-au putut îndeplini cotele, i-au luat pe toți cei cu acte evreiești pe care i-au găsit. Au dus la teatru zeci de oameni neplanificați încă pentru deportare. Unul dintre numele de pe liste era M. Roodveldt. Mirjam este la teatru și urmează să fie deportată peste două zile.

— Dar eu știu încotro merge, insist. A plecat la Den Haag. Nu se poate s-o fi prins, pentru că nu mai e în Amsterdam. N-ar fi...

— Poate c-a ieșit din oraș, dar a fost arestată și adusă înapoi. Sau poate au efectuat un raid la ascunzătoarea ei

temporară înainte să apuce să fugă. S-au putut întâmpla nenumărate lucruri. Tot ce știm este că acolo e cineva cu numele ei.

Razie. Raid. Roodveldt. Cuvintele plutesc pe deasupra mea, dar niciunul n-are noimă. Inima lui Ollie bate sub palmele mele.

— Atunci, trebuie să ne gândim care-i pasul următor, spun eu în cele din urmă. Pentru început, mergem la teatru. Tu le vei distra atenția gărzilor. Trebuie să mergem și s-o scoatem imediat.

— Hanneke! Ascultă-te puțin!

— Ai dreptate. Mai întâi îi cerem unchiului lui Judith să ne ajute. El va...

Ollie îmi apasă mai tare mâinile.

— Nu.

— Dă-mi drumul. Nu trebuie să vii cu mine, dar dă-mi drumul.

— Nu, repetă Ollie. Hanneke, tu vrei să moară oameni? Nu putem periclita rețeaua pe care ne-a luat un an s-o construim doar ca să punem întrebări despre o singură fată. Nu mai avem pe nimeni în interior. Judith și Mina sunt scoase din joc. Unchiul lui Judith nu ne va ajuta. Se teme pentru propria viață. Consiliul nu are puterile pe care i le-am atribuit. Dacă dai buzna fără să știi nimic, pui în primejdie toată operațiunea.

— Dar...

— Nu.

Are dreptate. Cu toată furia și frustrarea, înțeleg că are dreptate. O argumentație logică pe care aș fi putut-o gândi și singură, dacă ar fi fost vorba de orice altă persoană decât cea pe care îmi dau sufletul s-o găsesc. De ce n-am fost aseară la Schouwburg? Mă felicitam că l-am găsit pe tatăl lui Tobias, când mai bine mergeam la Schouwburg.

— Tot ce am făcut a fost în zadar. Toate – vizitele la dentiști, discuțiile cu prietenele ei de la școală. Ar fi trebuit să mă proptesc în fața teatrului în secunda când mi-ai vorbit despre el. Poate aș fi văzut-o intrând și aș fi putut-o ajuta.

Ollie își ia mâinile de pe ale mele și-mi cuprinde fața în căușul lor ca să-mi țină ochii ațintiți spre el.

— N-ai știut care era cel mai bun lucru de făcut. Amsterdam este un oraș mare, Mirjam putea fi oriunde.

— Dar, Ollie, dacă fata de la teatru nu e ea?

— Hanneke, aș vrea să nu fie ea, dar ea e.

— Nu, ascultă. M. Roodveldt? Poate fi alt nume, Margot sau Mozes sau... O mulțime de nume încep cu M, Ollie. Există cineva la teatru care a văzut-o sau a vorbit cu ea, care ne poate spune sigur?

— Nu pot afla fără să pun întrebări care ne-ar da de gol. Am decis că e mai bine să luăm o pauză și să ne regrupăm, acum când deportează și familiile celor din Consiliu.

„Gândește“, îmi ordon. „Gândește rațional.“ Dacă nu pot intra în teatru, cum altfel pot obține informații?

— Poate dac-aș găsi pe cineva care locuiește vizavi ori lucrează prin apropiere. Poate ei au văzut-o intrând.

Ollie își deschide scurt gura, o mișcare pe care încearcă s-o ascundă.

— Ce e?

— Nimic, zice el, dar știu că e mai mult decât nimic.

— Ollie, ce e? Există cineva care a văzut ceva?

— Nu-ți pot spune, protestează el. E împotriva regulilor.

— Dracu' să le ia de reguli, spune-mi odată. Cine a văzut ceva? Te rog, Ollie!

— Hanneke, avem regulile pe care le avem dintr-un motiv foarte bun. Trebuie să ne gândim la binele mai mare.

Dar găsesc o porțiță în ceea ce spune și o exploatez repede.

— Cunosc acest „bine mai mare“, Ollie, dar dacă binele de dragul căruia trudești atât de mult nu poate salva o fată de cincisprezece ani, ce valoare mai are? Ce fel de societate încerci să salvezi?

În cele din urmă, expiră furios. L-am supărat cu implorările mele.

— Nu te vom ajuta s-o scoți pe Mirjam din teatru, zice. Nu putem. Dar voi face un lucru – unul singur – ca să te ajut să verifici că este într-adevăr înăuntru, să nu-ți petreci restul războiului fără să știi. O fac numai pentru că, dacă dai târcoale întrebându-i pe funcționari de ea... ne pui în primejdie pe toți.

Umerii mi se înmoaie de ușurare.

— Îți mulțumesc, Ollie. Îți mulțumesc.

— Asta și gata, să nu mai ceri altceva.

Se uită de jur împrejur să se asigure că nu ne urmărește nimeni, apoi scoate din buzunar o bucățică de hârtie și mâzgălește ceva pe ea. O adresă, îmi dau seama, chiar văzând literele invers.

— Memorează-o și distruge-o, mă instruiește el. Aici stă Mina. Poate te ajută ea.

— De ce-ar...

Ollie se uită la ceasul de pe mână.

— Trebuie să plec chiar acum. Nu vreau să risc să întârzii când o duc pe Judith la ascunzătoare. Voi trece pe la tine când o să pot. S-ar putea să dureze o vreme.

— Dar...

— Mai încolo, Hanneke.

Regretul i se citește pe față aproape imediat. Deja se îndoiește c-a făcut bine ajutându-mă astfel. Încerc să-i

zâmbesc, să-mi arăt recunoștința că a luat o decizie corectă, dar nu-mi pot menține prea mult zâmbetul.

După ce pleacă, virez pe o alee ca să memorez adresa, așa cum mi-a cerut Ollie. De-ndată ce citesc numerele de pe hârtie, știu că Ollie a făcut o greșeală. Ceea ce mi-a dat nu poate fi adresa corectă. Am fost deja acolo. Merg în fiecare săptămână.

NOUĂSPREZECE

Soneria țârâie, dar nu vine nimeni să deschidă. S-ar zice că nu e nimeni acasă, dar când îmi apăs urechea pe ușa aud un vag târșâit, ca și cum niște scaune ar fi împinse de la masă. În cele din urmă, lanțul de siguranță de la ușa zăngăne când cineva îl pune. Un ochi albastru apare în spațiul dintre ușa și ramă.

— Doamna de Vries, zic eu.

— Hanneke, spune arcuindu-și sprânceana. N-am comandat nimic. Nu te așteptam.

— N-am adus marfă. Am venit pentru altceva. Pot să intru ca să vorbim?

— Nu cred. Nu-i momentul potrivit.

Se uită pe lângă mine la holul pustiu, ca și cum mi-ar impune voința ei să plec. Nici nu-mi pot închipui cum arăt: haine neasortate, părul liber și încâlcit, un fir de la ciorapi fugit.

— E în ordine, doamnă de Vries, zic eu apropiindu-mă mai mult. Știu.

— Știi? Ce anume știi?

Iarăși mă întreb dacă Ollie nu mi-a dat o adresă greșită. Doamna de Vries e arogantă ca de obicei: un ghețar cu față umană. Îmi cobor vocea până devine o șoaptă:

— Sunt prietenă cu Mina.

Ochii îi licăresc. Își duce mâna la gât, dar maschează gestul ajustându-și broșa de la guler.

— Pleacă, Hanneke. N-am nevoie de nimic de la tine astăzi.

— Vă rog, lăsați-mă să intru.

— Zău dac-am mai pomenit așa ceva, șuieră ea. Îi voi spune domnului Kreuk despre asta data viitoare când îl văd.

— Îi puteți telefona chiar acum, dacă doriți. Dar rămân aici pe hol până mă lăsați să intru. Îi voi saluta pe toți vecinii dumneavoastră.

În cele din urmă, închide ușa ca să scoată lanțul, iar când o redeschide, țâșnesc înăuntru până nu se răzgândește. Gemenii stau pe podea, jucându-se cu mașinuțe. Totul pare normal, exact așa cum arată acest apartament de fiecare dată când vin. Niciun zgomot suspect. Nimic nelalocul lui.

Doamna de Vries mă fixează cu privirea, scoțându-și o țigară în timp ce eu stau în picioare în antreu. Nu se oferă să-mi ia paltonul. Niciuna dintre noi nu știe ce să-i spună celeilalte.

— Am venit s-o văd pe Mina, zic eu într-un final. Unde e? E important.

— S-a întâmplat ceva rău? Îmi suspectează poliția apartamentul?

— O chestiune personală.

Doamna de Vries scoate un vălătuc de fum și-mi întoarce spatele. Pentru un moment cred că-mi va porunci să dispar din apartamentul ei, dar îmi dau seama că, de fapt, vrea s-o urmez. Niciodată n-am fost invitată în această parte a casei, pe un coridor lung, cu uși pe ambele părți. Familia de Vries e chiar mai bogată decât crezusem: camerele pe lângă care trecem au mobillier sculptat, cu înfățișare scumpă, pe pereți sunt tablouri și un tapet încărcat, texturat. Se oprește

în pragul a ceea ce presupun că este camera de joacă a gemenilor; într-un colț sunt doi căluți de lemn și rafturile accesibile copiilor sunt doldora de cărți și jucării.

— Hanneke? Mă ajuți puțin?

Doamna de Vries s-a apropiat de o etajeră și se uită la mine nervoasă, așteptând s-o ajut s-o mute într-o parte.

Îmi plantez picioarele în covor și fac etajera să alunece. În spatele ei, în perete, o ușiță de dulap, suficient de mare ca o persoană să se strecoare prin ea, dar numai în patru labe. Doamna de Vries face un gest din cap dându-mi permisiunea de-a o deschide, iar când o fac, văd o pereche de pantofi Oxford și niște șosete scurte. Mina se lasă repede în genunchi și scoate capul afară prin spațiul de târât.

— Hanneke! Mi s-a părut că-ți aud vocea.

Odată ieșită din dulap, Mina mă strânge în brațe.

— Nu credeam c-o să pot vedea pe cineva. Judith spunea că e prea riscant. A dus-o Ollie la ascunzătoare? Ce s-a mai întâmplat de când stau aici? Mi se pare c-a trecut un an, deși știu că nu s-a scurs decât o zi.

Înainte de-a mă hotărî la care întrebare să răspund mai întâi, un alt zgrepțanat se aude din interiorul ascunzătorii. Mina îl aude și ea.

— Totul e în ordine, zice ea. Suntem în siguranță.

— Nu ești singură? mă bâlbâi eu.

Încă o pereche de picioare, cu pantofi maro, bărbătești, apare în spațiul din care s-a târât afară Mina. Aparțin unui bătrân cu barbă albă, care clipește la lumină. E urmat de o femeie vârsnică aranjată, machiată și coafată impecabil.

— Doamna și domnul Cohen, îmi explică Mina.

Ambii dau din cap circumspecți, salutându-mă.

— Prietena mea, Hanneke Bakker.

— Îmi face plăcere să vă cunosc, murmur eu, încercând să-mi dau seama de ce numele lor îmi sună cunoscut.

— Totul e în regulă, Dorothea? o întreabă doamna Cohen pe doamna de Vries. Pereții interiori din clădirea asta sunt atât de subțiri, încât vrând-nevrând auzim totul.

Mă întorc spre doamna de Vries:

— Domnul și doamna Cohen sunt...

— Vecinii mei. Da. Stau la mine de câteva zile.

Domnul Cohen îmi întinde mâna. Miroase vag a tutun și piele, un miros liniștitor care-mi amintește de bunicul.

— Dar când cealaltă vecină era aici...

Nu-mi duc propoziția până la capăt. Când femeia cu guler din blană de vulpe era aici, doamna de Vries se purtase ca și cum dispariția familiei Cohen o bucurase. Pe de altă parte, cum altcumva s-ar fi putut purta?

Domnul și doamna Cohen dau din cap politicoasă către mine, după care doamna Cohen îi sugerează soțului că Mina și cu mine avem nevoie de puțină intimitate. Ei pleacă; doamna de Vries rămâne, de parcă n-ar fi dispusă ca în casa ei să aibă loc o conversație la care să nu participe.

— Vino să-ți arăt ascunzătoarea, zice Mina, luându-mă de mână și trăgându-mă spre dulap înainte de-a avea șansa să spun nu.

Intrarea miroase a vopsea, singurul indiciu că ascunzătoarea a fost construită recent. Lucrarea este impecabilă. Din exterior arată ca și cum ar fi fost construită odată cu restul apartamentului. Sunt până și urme de rindea pe șipcile de la bază. Prin comparație, cămara ascunsă a doamnei Janssen e o înjghebare de amator.

— Trebuie să intrăm aici numai când vin străini, explică Mina. Restul timpului putem umbla prin apartament.

Închide la loc ușa dulapului și intrarea aproape dispare.

— Când am ajuns ieri aici m-au făcut să exersez de câteva ori, să vadă cât de iute putem cu toții să ne strângem catrafusele și să intrăm în ascunzătoare, asigurându-ne că

n-am lăsat în urmă nimic care să ne dea de gol. Ar trebui să vezi unul dintre exercițiile astea.

— Mi-ar plăcea, dar nu acum, bombăn eu distrată.

Când Mina a închis ușa ascunzătorii, s-a creat o adiere care a făcut perdelele să fluture și să se dea la o parte, revelând un edificiu de piatră mare și familiar.

— Schouwburg, șoptesc eu. Acest bloc e chiar vizavi de Schouwburg!

Întotdeauna am privit afară numai prin geamurile din față ale blocului lui de Vries. Nefiind invitată niciodată mai departe în spațiul locativ al familiei, nici nu puteam să-mi imaginez ce priveliște se deschide din spate. Acum știu de ce mi-a dat Ollie adresa asta.

— Mina. Ai...

Mi s-a uscat gura. Înghit și o iau de la capăt:

— Ai văzut un grup sosind ieri, după *razzia*?

Mina încuviințează din cap.

— De cum am ajuns aici. Foarte multe strigăte. Am stat după draperie și am văzut tot, simțindu-mă cu musca pe căciulă că sunt în siguranță, iar toți cei de afară, nu.

— E foarte important. Ai văzut-o pe Mirjam? Ai văzut să fie adusă cu ceilalți?

— Mirjam era în grupul ăla?

— Nu știu. Cineva cu numele ei de familie a fost. Deci n-ai văzut-o? Sigur?

— Îmi pare rău, îmi pare rău, spune ea și ochii i se umplu de lacrimi. N-am știut să mă uit după ea.

Încă o porțiță închisă. Încă o speranță pierdută.

— Dar am făcut fotografii, zice ea ștergându-și ochii cu mâneca.

— Ai făcut *fotografii*?

— Am lăsat acasă niște haine ca să am loc în valiză pentru aparatul foto. Voiam să fac, totuși, ceva. Chiar dacă sunt blocată aici, pot fotografia tot ce se întâmplă acolo, afară.

— Pot să le văd? Fotografiile astea.

Fața îi cade.

— Nu-s dezvoltate încă. Le-am făcut ieri.

— Hai să le dăm cuiva să le dezvolteze. Sunt sigură că găsim un om de încredere.

Mental, trec în revistă lista clienților de pe piața neagră, selectând artiștii care ar putea avea camere obscure la subsol. Ar fi fost un proprietar de galerie de artă, dar când am trecut pe la el pe-acasă, avea pe măsuta de cafea broșuri cu chipul lui Adolf Hitler.

Mina scutură din cap:

— Nu se poate. Sunt pe Anscochrome.

— Adică?

Cuvântul îmi e necunoscut.

— Sunt pe Anscochrome. Film color, marca specială pe care am așteptat-o de ziua mea. Majoritatea fotografiilor n-au mai lucrat cu așa ceva; este o marcă germano-americană. Chiar dacă am risca să-l trecem peste graniță la un fotograf german simpatizant, ar trece săptămâni până l-am primi înapoi.

— Dar poate un profesor de la școala de arte sau cineva care lucrează la vreun ziar... ei l-ar putea face repede sau...

— Nu e o problemă de timp. Doar că fotografiile obișnuite ar putea strica filmul.

— Dar...

Bat în retragere, frustrată. Eu pot afla o cale de-a găsi aproape orice. Dar nu și un fotograf care să dezvolteze un film despre care n-am auzit niciodată.

— Dă-mi mie aparatul, propune doamna de Vries.

N-a mai vorbit de atâta timp, încât aproape uitasem că mai e în cameră. Iat-o, într-un colț, cu brațele elegant încrucișate.

— Dă-mi-l mie, repetă ea cu o urmă de iritare în ton. Îl voi duce unui partener de afaceri al soțului meu.

— Partener de afaceri? repet eu sec.

— Publică o revistă, îmi amintește ea. O revistă de modă, plină de fotografii.

— Dar Mina tocmai a spus că e un film special.

— Iar el are contacte speciale, zice doamna de Vries ridicând o sprânceană. Cunoaște tot felul de oameni care au acces la tehnologia camerelor obscure. Nu promit, dar încerc. Dă-mi-l mie.

Mina se uită iar la mine și eu aprob din cap să-i dea aparatul doamnei de Vries.

— Vă rog să aveți grijă, spune ea. E un film foarte scump, iar fotografiile ne pot pune în pericol.

Doamna de Vries o privește fix. Știe totul despre pericol: doar ascunde trei evrei la ea acasă.

— Puteți merge chiar acum? o rog eu. În după-amiaza asta? Ollie spune că următoarea deportare va avea loc peste două zile. Trebuie să știu cât mai repede posibil dacă fata pe care o caut se află la teatru. Puteți merge acum, vă rog?

Poate pentru că doamna de Vries știe că-i cunosc secretul și crede că e bine să mă asculte, ori pentru că vrea să se termine totul cât mai repede, iar eu să dispar din apartamentul ei, oricare ar fi motivul – iese valvârtej din cameră, cu tocurile țacănind pe parchet, și până s-o ajung din urmă își înfige deja un ac într-o pălărie bleumarin.

— Mă întorc repede, zice ea.

Apoi, căci e vorba totuși de doamna de Vries, adaugă:

— Te rog, abține-te să atingi prea multe lucruri cât timp lipsesc.

Își trage paltonul pe ea și rămân singură cu Mina, fără să am nimic altceva de făcut decât să aștept.

DOUĂZECI

Eu și Mina stăm în camera de joacă, incomod cocoțate pe mobila făcută pe măsura copiilor, în timp ce domnul Cohen îi distrează pe țânci, îngenuncheat pe podea și permițându-le să-și împingă mașinuțele în sus și-n jos pe brațele și picioarele lui. Doamna Cohen, îndatoritoare, spală vase în bucătărie și ne face o ceașcă de înlocuitor de ceai după alta.

— Tu trebuie să fii alt munte, mă informează unul dintre gemeni, trecând cu mașinuța peste pantoful meu. Ca să avem fiecare muntele lui.

Îmi trag piciorul.

— Fiecare dintre voi poate fi un munte pentru celălalt. Domnul Cohen zâmbește.

— Ce-ar fi ca în loc de asta să vă spun o poveste? Vor fi în ea o grămadă de mașini rapide, cai iuți și munți.

E atât de răbdător cu ei, încât mă întreb dacă are și dânsul nepoți.

— Hanneke, ceva mă îngrijorează, zice Mina mutându-și scaunul mai aproape de mine.

— Ce anume?

Ea aruncă o privire spre domnul Cohen și gemeni și coboară vocea.

— Lucrul pe care ți l-am arătat când am fost la plimbare. E tot acolo.

Îmi citește expresia derutată de pe chip și-și ridică ambele mâini la față, imitând un gest pe care îl recunosc numaidecât. Celălalt aparat foto al ei. E tot în cărucior, n-a avut timp să-l scoată.

— Crezi că e-n ordine? mă întrebă.

Chiar dacă nu cred asta, nu văd ce-am putea face, nici la ce bun s-o înfricoșez mai mult decât e deja.

— Sunt sigură că dacă îl găsește unul dintre colegii tăi de-acolo, îl va păstra pentru tine, o liniștesc eu.

Oricum, pe gardieni nu pare să-i intereseze creșa.

După o vreme, copiii încep să chirăie de foame. Mina găsește în cămară cartofi și păstârnac, pe care îi fierbe cu frunze de kale. Mâncăm tăcuți. Gemenii încep să caște, iar domnul Cohen îi duce la culcare.

— Hanneke, o să te prindă aici ora stingerii, mă previne doamna Cohen. Mai bine pleci.

Dar e târziu să mai plec. Vreau să fiu aici în secunda când apare ceva nou. Am făcut oare ceea ce trebuie, presând-o pe doamna de Vries să se ducă? Doamna Cohen ia o grămăjoară de șosete din mormanul doamnei de Vries și se pune pe cârpit, tăcută. Domnul Cohen citește o carte. Seara se scurge greu. Afară, din vânăță, bolta se face neagră ca smoala.

Părinții mei vor fi început să se îngrijoreze acum o oră, mama pâlind încet, încet și papa glumind cu voce tare, ca să-și ascundă neliniștea. După îngrijorare, vine supărarea: mama, fiindcă sunt egoistă și pierd noțiunea timpului, papa fiindcă am făcut-o pe mama să se îngrijoreze și pentru că e furios pe el că nu poate ieși în oraș să mă caute.

După faza supărării, nu știu ce urmează. Niciodată nu le-am pus răbdarea la încercare suficient de mult ca să aflu. Astăzi sunt nevoită s-o fac.

În depărtare, un clopot bate ora fixă. Noi patru schimbăm priviri angoasate și sentimentul de culpă începe să-mi roadă stomacul. De ce n-am întrebat de adresa prietenului fotograf al doamnei de Vries, sau cel puțin cum îl cheamă? De ce am insistat să meargă neapărat în seara asta, când mâine dimineață ar fi fost tot una? Nu mi-e simpatică doamna de Vries, dar nu vreau să i se întâmple ceva.

— Nu făcea nimic ilegal, e de părere Mina. Nu e ilegal să vizitezi un prieten.

— Sper doar că dacă au oprit-o, s-o fi făcut în drum spre fotograf, și nu în drum spre casă, remarcă doamna Cohen.

Rujul ei perfect aplicat a început să se estompeze.

— Poate că nu le-ar stârni interesul o rolă de film ne-developată, dar dacă...

— Ei, ei, Rebekkah, o întrerupe domnul Cohen. Nu înțelegi că...

Nu termină fraza. Clanța ușii e apăsată. Toți patru împietrim pe scaunele noastre. Intră doamna de Vries, roșie în obraji, dar nevătămată. În urma ei, Ollie.

— M-am întors de o oră, explică doamna de Vries. Dar niște soldați ardeau gazul la colț. M-am gândit că nu e bine să trec pe lângă ei, așa că m-am ascuns ca o cerșetoare pe o alee până au plecat.

— Eu eram deja ascuns pe aleea de peste drum, explică Ollie, în timp ce Mina dă fuga să-l îmbrățișeze. Chiar o vedeam pe doamna de Vries în penumbră, pe aleea ei, dar n-am îndrăznit s-o strig; a fost ceva total absurd, ca și cum am fi jucat într-o farsă. Am crezut că soldații ăia nu vor pleca niciodată.

— Ai dus-o pe Judith? Totul e bine? se interesează Mina. Ollie încuviințează din cap. Ferma unde a dus-o e aglomerată, ne spune el, șase oameni se ascund deja acolo, dormind într-un hambar. Dar e un loc sigur, fiindcă puțini soldați au misiunea să patruleze în acea zonă.

Doamna de Vries își scoate pălăria și-și netezește părul.

— Copiii s-au culcat?

— Dorm deja, o liniștește doamna Cohen.

— L-ați găsit? întreb eu, simțindu-mă mai puțin vinovată c-am insistat să plece, acum că s-a întors. Pe prietenul dumneavoastră, fotograful?

Doamna de Vries scoate un pachetel din buzunarul paltonului. După forma plicului, acesta nu pare să conțină fotografii de pe o rolă întreagă de film.

— Diapozitive, zice. Înțeleg că așa se lucrează cu filmul ăsta?

Ridică o sprânceană spre Mina, care dă din cap a încuviințare.

— Proiector nu avem. Partenerul soțului meu a zis că mi-l împrumută pe al lui, dar nu era să-l car pe străzi în seara asta. Cel puțin te poți uita la ele, să vezi dacă-ți găsești prietena.

Nu așteaptă mulțumiri, murmurând în schimb că are nevoie de o baie fierbinte. Domnul și doamna Cohen se scuză și ei. E atât de târziu, că aproape s-a luminat și amândoi se clatină pe picioare. După ce toată lumea s-a dus la culcare, eu, Mina și Ollie ne îngrămădim în jurul biroului din cabinetul gol al domnului de Vries și scoatem diapozitivele din plic – imagini transparente, nu mai late de doi centimetri și jumătate. Pătrățelele sunt atât de mici și cuprind atâția oameni, încât e aproape imposibil să distingă o persoană în mulțime.

— Dacă le ținem în dreptul unui bec aprins, vom vedea ceva mai bine, propune Mina.

Se asigură că perdelele de camuflaj sunt bine închise și apoi aprinde lampa de pe biroul domnului de Vries. Cu delicatețe, folosindu-se doar de buricele degetelor, ridică instantaneele unul câte unul.

— Sunt color! exclamă Ollie.

Mina dă din cap, mândră.

— I-am spus deja lui Hanneke. Părinții mi-au cumpărat filmul de pe piața neagră. Nici nu vreau să mă gândesc cât a costat.

— Nici eu. Nu mi s-a cerut niciodată să fac rost de așa ceva, dar cu siguranță a fost scandalos de scump.

— Sunt puse în ordinea corectă? întreb.

— Da, adică în ordinea în care am făcut pozele.

Împreună, ne aplecăm toți trei deasupra instantaneeilor. Imaginile nu încep cu razia în care a fost prinsă Mirjam, cum mă așteptam. Prima imagine a fost surprinsă vara, într-o grădină publică: iarbă și flori, iar în prim-plan un rând de oameni cu stele galbene pe jachete și cu mâinile ridicate, pe ale căror fețe se citește groaza, evidentă chiar și în miniatură.

— Aici mi-am folosit prima oară noul aparat de fotografiat, șoptește Mina. Asta a fost prima *razzia* văzută de mine. Am trecut pe lângă ea pe stradă. Cineva mi-a spus că oamenii aceia au fost ulterior executați.

— Toate fotografiile tale sunt ca asta? întreb eu.

— Economisesc filmul color, fiindcă-i așa de scump, zice ea. Dar și fotografiile alb-negru sunt tot așa – au același subiect.

Deși Mina mi-a spus că filmul e color, nu mi-am imaginat cât de uimitoare vor fi imaginile. Înfățișează aspecte ale războiului despre care nu avem voie să vorbim. Un copil lihnit de foame. Doi soldați bătându-și joc de un evreu înspăimântat. Un subsol plin de *onderduiker*-i,

fluturându-și mâinile spre obiectiv ca să arate că sunt teferi. Culoarea face ca totul să fie saturat, actual, ca în viața reală. Când privesc fotografiile alb-negru, parcă văd crâmpete din istorie. Dar aici nu e vorba de istorie. Se întâmplă chiar acum. Treaba făcută de Mina are acum noimă. Fiecare imagine este o mică proprie rebeliune.

În cele din urmă, ajungem la fotografiile de ieri, de la teatru. Spun și ele o poveste miniaturizată. În prima, tocmai a sosit un tramvai, întrebuițat acum pentru aceste transporturi. E plin de oameni cu *Jodensters*, cu geamantane sau saci de pânză pentru provizii. O femeie c-o pălărioară roz îl ține de braț pe un bărbat cu o fedora cafenie. Două doamne cocârjate, poate surori, sunt îmbrăcate asortat, în lila. Culoarele sunt splendide și mă dor ochii de la ele.

În al doilea instantaneu, toți cei din tramvai stau în apropierea intrării din spate a teatrului. Un soldat cu brațul întins îi organizează, evident, pe rânduri. În prim-plan văd un adolescent cu veston ciocolatiu scoțând limba la soldat, un gest de sfidare neobservat.

Ne ia câteva minute să examinăm fiecare diapozitiv. Povestea se desfășoară în continuare: o gloată dezorganizată s-a transformat în rânduri aliniate, cuplurile se țin de mână ca să se îmbărbăteze.

Roșu și culoarea piersicii. Verde și negru.

Abia în al patrulea instantaneu de la coadă găsesc ceea ce caut. Fotografia prezintă aceeași scenă: oameni speriați, cu valize. Iată-i pe prizonierii capturați, în coloane de câte trei sau cinci, intrând în teatru.

Acolo, în colțul de jos, iat-o pe Mirjam.

DOUĂZECI ȘI UNU

Odată, un șoricel a rămas captiv în peretele nostru. Făcea zgomot, pare-se, doar când eram singură în cameră; mama și papa nu l-au auzit niciodată, iar dacă abordam subiectul, se priveau peste capul meu și ziceau: „Așa. Șoricelul tău.“ Aveam, poate, nouă ani și începusem să cred că șoricelul nu era real. Era un pretins tovarăș de joacă, pe care cu siguranță îl născocisem ca să am companie. Apoi, într-o zi când Elsbeth a venit la noi să ne jucăm, șoricelul a apărut lângă scaunul ei și ea a țipat ca din gură de șarpe. Ța a fost momentul când șoricelul a devenit adevărat, literalmente adevărat. Când l-a văzut și altcineva. Când nu eram singură.

— Uite-o.

Arăt diapozitivul cu degetul.

— Cum? întreabă Mina. Unde?

— În colțul din dreapta.

Ea se înghesuie, împingându-mă cu umărul.

— Ești sigură? Imaginea e mică și ștearsă.

Aproape ieșită din cadru, se vede o fată cu păr ondulat și cu un paltonaș de culoarea cerului. Fața ei e într-adevăr ștearsă, nu că dacă aș fi văzut-o mai clar m-ar fi ajutat

prea mult, doar o cunosc numai din descrieri. Însă ceea ce se vede clar este paltonul de un albastru viu și, dacă mă uit foarte atent, cele două rânduri de nasturi argintii din față. Iat-o deci pe fata fugită dintr-o ascunzătoare sigură, o fată cam răsfățată, care iubea un băiat și avea o prietenă bună, care învăța bine ca să le facă pe plac părinților. Poate că fața îi e neclară pentru că a făcut exact ceea ce, îmi place să cred, aș fi făcut și eu: a căutat o cale de evadare în loc să se supună regulilor.

— Credeți că doamna de Vries are o lupă? întrebă Ollie. Există vreo metodă de a o vedea mai clar?

Mina găsește o lupă de modă veche, cu mâner din lemn sculptat, în sertarul de la biroul domnului de Vries. Îmi apăs nasul cât pot de aproape, parcurgând instantaneul milimetru cu milimetru, ca să mai găsesc vreun indiciu util, dar nu mai găsesc nimic.

— Tot foarte prost se vede, constată Mina.

— Ea e, spun eu hotărâtă.

Ea e, fiindcă mă săgetează în inimă când privesc fotografia. Toți ceilalți oameni mânați în teatru par a fi însoțiți – de rubedenii sau de prieteni. Ea e singură.

— Uite-o acolo, Ollie, zic eu.

De la fereastra camerei în care mă aflu pot să văd clădirea unde e reținută, la mai puțin de-o sută de metri.

— Ea e, zice Ollie pe un ton măsurat.

Mă urmărește, să-mi vadă mișcarea următoare.

— Așa cum presupuneam.

— Trebuie scoasă de-acolo.

El clatină din cap chiar înainte de a-mi termina propoziția. Se aștepta la asta.

— Da, Ollie, continui eu. Uită-te la ea. Cred că e foarte înspăimântată.

— Hanneke, nu s-a schimbat nimic de când ți-am spus că nu te putem ajuta.

— Ba s-a schimbat. Avem un adăpost sigur pentru ea, chiar aici, peste drum. Mina și Judith cunosc teatrul. De ce nu mă ajuți, Ollie?

— Nu te înțeleg, Hanneke, își iese el din fire. Toți sperăm, de patru zile, c-o să fii alături de Rezistență, c-o să ne ajuți cu lucruri care să conteze nu pentru o singură persoană, ci pentru sute de oameni. Iar acum, poftim, îmi ceri să risc viețile tuturor prietenilor mei ca să te ajut pe tine? Zău dacă nu ești ...

— Cum sunt? îl provoc eu furioasă, dar păstrându-mi vocea scăzută. Nebună? *Distrusă?*

— Mi-a fost milă de tine, Hanneke. Pentru faptul că a trebuit să-l jelești singură pe Bas. Mi-a părut rău pentru tine, dar am și crezut că ne vei da o mână de ajutor în Rezistență. Dacă mi-aș fi dat seama cât ești de încăpățânată, nu te-aș fi dus la prima întrunire.

— Bas m-ar fi ajutat.

Este un lucru crud să-l compar pe Ollie cu fratele lui, dar nu mă pot abține. Asta e adevărul.

— M-ar fi ajutat, să știi. S-ar fi întrebat la ce bun mai purtăm dialogul ăsta, când știm precis unde e ea. Ar fi zis că trebuie să mergem și s-o luăm imediat. Ții minte petrecerea lui din vara aia, când părinții mei nu m-au lăsat să particip fiindcă eram bolnavă? După petrecere, Bas s-a urcat pe ascuns sus pe burlan ca să-mi aducă tort. El n-ar fi suportat ca cineva să ceară pe șleau ajutor și noi să ne facem că plouă.

— Și ar fi murit.

Mă dau înapoi șocată, holbându-mă la Ollie.

— Ce-ai spus adineaori?

— Hanneke. Bas a însemnat o mie de lucruri bune. Un milion de lucruri bune. Dar era impulsiv și nesăbuit, niciodată nu gândea înainte de a acționa. În seara aia cu petrecerea, când ți-a adus tort? *Tu* ai fost fericită, dar pe

el l-au pedepsit. Părinții s-au supărat că a venit acasă atât de târziu. Acum? Acum Bas ar încerca să contribuie la salvarea fetei, naziștii l-ar prinde și el ar mierli-o.

— Nu poți fi sigur, zic eu.

— Nu crezi că vreau să te ajut? Nu știi cât îmi e de greu să mă gândesc la ce i s-ar putea întâmpla fetei ăsteia, care e absolut singură? Mereu îmi doresc să fiu ca Bas, pentru că el era fermecător și vesel. Dar nu era perfect. Cineva trebuie să fie prudent. Cineva trebuie să se gândească, în fiecare minut din fiecare zi, cât de periculos poate fi un singur pas greșit.

Părul îi stă lipit de o parte a feței; sub ochi, are pungi violet. Probabil că e la capătul puterilor. Nu știu câți kilometri a avut de pedalat ca s-o ducă pe Judith la ascunzătoarea de la țară și să vină aici imediat după aceea. Uitându-mă la el, devin conștientă cât de obosită sunt la rândul meu. S-au petrecut nenumărate lucruri de ultima dată când unul dintre noi a dormit.

— Hanneke? Ollie?

E Mina, încă așezată la biroul domnului de Vries, încă ținând diapozitivele în mână. Evident, nu ne-a urmărit conversația.

Pe față îi e e întipărită oroarea.

— Mina. Ce e? întreb.

Ea îmi face semn către diapozitivele din mâna ei, ultima serie de imagini, pe care noi încă nu le-am văzut.

— Mirjam e și în astea?

Mă întorc la birou, aplecându-mă să văd ce-mi arată.

— Să văd.

— Nu asta e problema. Ci că... închid creșa.

Îmi pasează lupa, înainte de a continua.

— Uită-te, în poza asta sunt ceilalți voluntari care-i duc pe copii la teatru. Niciodată nu merg într-un grup atât de

mare. Au de gând să închidă creșa și să transporte copiii împreună cu Mirjam.

Privesc atentă și văd o coloană de copilași, escortată de două dintre tinerele pe care le văzusem lucrând cu Mina.

— Îmi pare rău, îi spun Minei. Știu că-i cunoșteai bine.

Dar ea clatină din cap și-mi arată din nou diapozitivul.

— Nu. Uită-te, zice. Uită-te.

Mă uit. Înțeleg în sfârșit ce vrea să spună. Copiii mai mari de la *crèche* intră în teatru. Doi dintre cei mai mici sunt în cărucioare. Și văd un anumit cărucior. Cel care conține fotografiile cu războiul brutal și Rezistența secretă și cu toți cei pe care i-am întâlnit și îndrăgit în ultimele zile.

— Vor găsi aparatul cât ai clipi, zice Mina. Naziștii. Când căruciorul va ajunge în lagărul de tranzit. După care o să ne găsească pe toți.

Ollie pare total derutat; n-a auzit de aparatul de fotografiat și habar n-are despre ce vorbește Mina. Dar eu știu. Mai știu și că acum câteva minute, când am văzut-o pe Mirjam în fotografiile și el mi-a spus că nu s-a schimbat nimic, nu avea dreptate. S-a schimbat totul.

Duminică

— Ce-o să facem acum? întrebă a cincea oară Sanne și pentru a cincea oară nimeni nu are vreun răspuns.

Ollie a făcut un tur rapid al orașului pe bicicletă ca să-i adune pe toți, mai întâi în apartamentul lui, de unde Willem plecase deja la un curs cu noaptea-n cap, apoi la Leo, care-a promis s-o ia pe Sanne și să vină direct acasă la doamna de Vries. Acum suntem aici cu toții, cu excepția lui Willem și a lui Judith, care știe mai multe despre

teatru decât noi toți la un loc, dar care nu va mai putea participa niciodată la o întâlnire.

— Nu-mi vine să cred că poți fi atât de proastă, mârâie Leo la Mina. Habar n-am avut că faci fotografii. Încercăm să salvăm niște vieți adevărate, iar tu te fâțâi pe-aici cu aparatul de fotografiat? Le-am spus tuturor că ești ne-coaptă.

— Nu ridică vocea la ea, îl avertizează Ollie. Nu ridică vocea deloc.

Arată cu bărbia, cu subînțeles, ușa închisă a biroului. Doamna de Vries e furioasă că suntem cu toții la ea acasă. Nu s-a mișcat de la fereastra din față, amenințând că ne va da afară imediat ce aude vreun zgomot din birou.

— Ce e făcut e bun făcut, Leo, da? zice Sanne. E prea târziu ca să mai schimbăm ceva. Acum trebuie să luăm o decizie: ce facem mai departe?

— Să ne gândim bine, propune Ollie. Poate n-or să găsească aparatul. Mina face cu el poze de câteva luni și ceilalți voluntari de la *crèche* nu s-au prins. E o posibilitate, nu?

Mina își pleacă fruntea, îndurerată:

— Știi bine că nu. Când deportările ajung la centrele de tranzit, ei caută obiectele personale ale fiecăruia – unii încearcă să-și coasă bijuterii sau bani în haine sau valize. Gardienii vor rupe în bucăți căruciorul ăla. Și când or s-o facă...

Știm cu toții ce se va întâmpla când or s-o facă. Fotografii cu membri ai rezistenței, cu zeci de ascunzători, cu copii în ascunzători, cu oameni inocenți, nevinovați.

— Dar de unde știm că vor duce căruciorul la gară? întreabă Sanne. Când sunt chemați pentru deportare, oamenilor li se permite să-și ia o singură valiză cu ei. De ce-ar permite gărzile unei familii să aducă și un cărucior? Poate va fi abandonat la teatru.

— Și de ce-ar fi mai bine așa? explodează Leo. Credeți că aparatul nu va fi descoperit acolo la fel de ușor?

— Nu-i cu nimic mai bine, zice Sanne defensivă. Eu doar spun că nu putem ști nimic sigur: că vor întoarce pe dos căruciorul, cine o va face sau când. Nici măcar nu știm sigur că toți copiii vor fi în transportul ăsta. Știu că de obicei transporturile au loc în ordinea sosirii prizonierilor, dar uneori lucrurile se petrec altfel. Există vreo modalitate de-a pătrunde în teatru?

Ollie face semn din cap că nu.

— Ei îi cunosc pe toți cei care lucrează acolo și nu încalcă nicio regulă ca să accepte acum oameni noi. Totul e altfel de când sunt convocați și membrii Consiliului și rudele lor.

— Ce-ar fi să-l întrebăm pe Walter? propune Leo.

Știu că Walter este supraveghetorul teatrului și cel care ajută la falsificarea documentelor pentru copiii de la *crèche*.

Tonul lui Ollie este definitiv:

— Nu. Asta nu-i o misiune a Rezistenței. Noi înșine am făcut-o de oaie. Idioțenia noastră. Nu-l implicăm în asta până nu încercăm să dregem singuri lucrurile.

— Vor duce căruciorul la gară, șoptește Mina. Pur și simplu, știu. Nu lasă lucruri în urmă la teatru: aglomerația e prea mare și întotdeauna încearcă să înghesuie cât mai mulți oameni. Căruciorul va merge la gară; trebuie să mă credeți.

Sanne se cutremură, trage aer adânc în piept și o ia de la capăt:

— Bun. Deci voi spuneți că va trebui să luăm înapoi aparatul, dar nu cât timp este la teatru. Va trebui să punem mâna pe el când transportul pleacă de la teatru, în drumul spre gară. Și neapărat să rămână secret. Să nu ne vadă nimeni. Corect?

— Vom fi pe străzi după stingere, remarcă Leo. Deci vom avea nevoie de acte speciale, cel puțin.

— Sau de un travesti, zice Sanne. O uniformă Gestapo ar ajunge – cu grad înalt, ca cel deghizat să umble prin oraș după stingere fără a fi luat la întrebări.

— Nu putem obține așa ceva, le-o taie Ollie scurt. Dacă am putea, planul ăsta ar funcționa, probabil. Dar nu avem cum. Știu că alte grupări ale Rezistenței au șterpelit uniforme germane ca să le folosească în operațiunile lor, dar nu cunoaștem pe nimeni care să aibă una momentan și nu avem cum să plănuim o acțiune secretă ca să obținem una. Cu siguranță nu în cele două zile care ne mai despart de deportare. Veniți cu altă idee.

— Sunteți toți niște nătărăi, zice Mina clătinând din cap. Firește că există o cale de a pătrunde în teatru. Eu ar trebui să mă aflu acolo chiar acum. Trebuia să mă prezint pentru deportare. Așadar, asta vom face. Mă prezint pentru deportare și, odată înăuntru, găsesc aparatul și-l distrug.

— După care vei fi trimisă în lagăr, zice Ollie încet.

— Și?

— Mina... începe Sanne.

— Ce? întreabă ea aspru, cu vocea frântă. E greșeala mea, nu a altcuiva! Leo tocmai a spus-o. Și mereu vorbiți despre faptul că misiunea în sine e mai importantă decât oricare dintre noi. Așa că am s-o fac. Mă predau în după-amiaza asta.

Sanne deschide și închide iar gura. Ollie își îngroapă capul în palme, iar Leo privește încordat biroul. Nimeni nu spune nimic. Nici nu e necesar. Propunerea Minei e groaznică, dar e singura lor opțiune.

Îmi dreg glasul:

— Pot face eu rost de una.

Deschid gura pentru prima oară în conversația asta. Toată lumea se răsuțește înspre mine. Am greșit de foarte multe ori în războiul ăsta. Începând cu Bas, începând cu începutul. Iar apoi pe tot parcursul. De multe ori am știut că ceva nu e în regulă și mi-am spus că cel mai bun lucru este să ignor problema.

— Nu e nevoie ca Mina să se predea. Vă pot ajuta eu să luați aparatul foto. Dar când o fac, vreau s-o scot și pe Mirjam Roodveldt de-acolo. N-o să rog pe niciunul dintre voi să mă ajute la partea asta. Voi înfrunta singură toate riscurile; dacă mă prind, voi declara că acționez pe cont propriu.

Nimeni nu spune nimic.

— Ziceați că aveți nevoie de-o uniformă ca să puneți mâna pe aparat, spun eu într-un final. Am zis că pot face eu rost de una.

* * *

Penultima oară când am văzut-o pe Elsbeth:

Ea avea optsprezece ani, eu șaptesprezece, Bas era mort. Ea îl cunoscuse deja pe soldatul ei. Mama lui Elsbeth n-avea nimic împotriva relației. Părinții ei sprijineau ocupația germană, deși nu în mod ostentativ. Era un sprijin intim, servil.

Trecuseră șase luni de la invazie. Notele îmi scăzuseră vertiginos, în timp ce restul școlii încerca să se opintească înainte, ca și cum totul ar fi fost normal. Elsbeth era singura prietenă cu care mă mai vedeam. Venea la mine conștiincioasă, în fiecare zi, chiar dacă eu doar mă zgâiam la perete și nu deschideam gura. Se juca cu părul meu sau mă ținea la curent cu cele mai recente bârfe, îmi aducea daruri aleatorii, ale căror unic scop era producerea unei

umbre de zâmbet. O jucărie cu cheiță. O felicitare comică. Un ruj în cea mai urâtă nuanță de corai, pe care și-l întindea pe toată gura, ținându-și buzele și dansând prin cameră, cerându-mi s-o sărut.

Într-o după-amiază, Elsbeth a venit și s-a așezat pe dușumea, frunzărind niște reviste aduse de ea, ultimul ei efort de-a mă înveseli. Era mai tăcută ca de obicei. Eu îmi priveam îndelung picioarele, iar Elsbeth zâmbea ca un sfînx, ca și cum s-ar fi întâmplat ceva și voia să ghicesc ce anume. În cele din urmă nu s-a mai putut abține.

— Rolf mă iubește. Mi-a spus-o ieri și i-am zis că și eu.

— Ba nu, tu nu, am spus automat. Tu nu-l iubești. Tu flirtezi cu toată lumea.

Ea și-a ținut buzele și mi-am dat seama că-și aduna răbdare înainte de a-mi răspunde.

— Am flirtat cu destui băieți ca să fac diferența. Pe Rolf îl iubesc. Vrea să ne căsătorim. După război am să plec cu el în Germania.

— Nu se poate, i-am spus eu, dar chiar când i-o spuneam, nu eram sigură ce anume nu putea face.

Să se mărite cu un neamț? Să plece din țară? Să aibă pe cineva, când eu nu aveam pe nimeni? Cuvintele ei mă loviseră ca o măciucă, atinseseră chiar și particulele din mine pe care le credeam atrofiate. Cum își putea dori să se mărite cu unul dintre ei?

— Nu poți, Elsbeth. Ai vrea să fii fericită pentru tine, dar nu pot. Nu te pot ierta că iubești partea care l-a ucis pe Bas.

— Nu Rolf l-a ucis pe Bas. Rolf nici n-a vrut să vină în țara noastră. Vrea să se termine războiul, ca să se poată întoarce acasă. Nu e de acord cu ce face Germania – a fost trimis aici. Tu acum ești pur și simplu supărată.

— Sigur că sunt supărată, am explodat eu. Nu auzi ce spui? Te ascuți vorbind? Vrei să te măriți cu un nazist, după tot ce i-au făcut lui Bas.

— Îmi pare rău, Hanneke, dar nu pot sta cu tine și să fiu deprimată pe vecie, a scuipat Elsbeth. Îmi pare rău că viața mea merge înainte.

— Și mie îmi pare rău. Îmi pare rău, fiindcă iubitul tău ar trebui să fie mort, nu al meu. Sper că va muri curând.

Ea m-a privit aproape un minut înainte de a mai spune ceva.

— Poate că e mai bine să plec acum, a zis în cele din urmă. Oricum trebuie să mă întâlnesc cu Rolf.

— Pleacă, am spus. Și nu te mai întoarce niciodată.

DOUĂZECI ȘI DOI

Străzile sunt încă liniștite când plec de la doamna de Vries. Câțiva școlari, câțiva lăptari și măturători; de altfel, întâlnirea noastră de dis-de-diminează s-a terminat înainte de ora când plec de obicei la slujbă. Sunt cumva între euforică și pe jumătate moartă; pete plutitoare îmi joacă în fața ochilor ori de câte ori privesc ceva prea intens.

Poate că părinții mei nu s-au trezit încă. Poate c-au lăsat, când s-au dus aseară la culcare, ușa descuiată pentru mine. Au mai făcut-o și altă dată. Nu des. Dar cel puțin de două ori s-au culcat mai devreme, fără a se asigura c-am ajuns acasă înainte de oprirea circulației. Îmi scot pantofii la intrarea în clădire și urc pe vârfuri scara.

La trei pași de ușă, ea se deschide violent.

— Unde ai fost?

Mama mă strivește la pieptul ei.

— Unde ai fost?

— Îmi pare rău, zic eu mecanic. Îmi pare rău. Am fost la niște oameni și nu mi-am dat seama cât de târziu s-a făcut. Când am depășit ora stingerii, a trebuit să rămân acolo.

— Ce oameni?

În spatele mamei, în fotoliul său, chipul tatei este încruntat și rece. Aproape niciodată nu se înfurie, dar și când o face, e mult mai terifiant decât mama.

— Ce prieten te lasă să-ți faci părinții să moară de îngrijorare?

— Cineva de la muncă, detaliez eu. L-am ajutat pe domnul Kreuk. La o înmormântare. M-a trimis să stau de vorbă cu familia. De-aia am fugit de-aici atât de repede ieri: uitasem. Erau foarte triști și am simțit că nu se cade să plec. Pe urmă a venit stingerea și am rămas blocată.

— Domnul Kreuk? întrebă mama.

— Vă cere și el scuze.

— Mă duc la el chiar acum. Mă duc la el chiar în momentul ăsta și-i spun...

— Sigur, o întrerup eu. Sigur că trebuie să mergi la domnul Kreuk. Sper numai să nu considere că e cazul să angajeze pe altcineva, dacă nu se poate bizui pe mine să lucrez noaptea în caz de urgență.

Mă rog să nu se ducă la domnul Kreuk. Nu va vrea să-mi periclitizeze cu ceva slujba.

— Ai cumva habar la ce chin ne-ai supus? întrebă tata. Ai idee cum a fost pentru noi noaptea asta?

— Da. Îmi pot imagina. Dar sunt bine. Sunt bine.

Mama îmi dă drumul din îmbrățișare și se întoarce spre tata. Ridică repede mâinile la față și se șterge la ochi. Plânge? Când se răsuțește din nou spre mine, nu văd lacrimi, dar fața îi e roșie și umflată.

— Îmi pare rău, zic iar, dar ea mă face să tac scuturând din cap.

— Du-te și te schimbă și vino înapoi la micul dejun.

— Să mă duc și... să ce?

— Să-ți schimbi hainele. Eu am să pregătesc micul dejun. Ai să-ți mănânci micul dejun. Niciodată n-ai să mai

lipsești de-acasă toată noaptea fără să ne previi. Nicio-dată. Dar acum te schimbi, te piepteni și nu mai vorbim despre dimineața asta.

Nu înțeleg de ce-mi oferă această grațiere – poate fiindcă e la fel de epuizată ca mine, poate nu vrea să se ciondănească astăzi –, dar o accept.

În dormitor, îmi trec pieptenele prin păr și trag pe mine o rochie plisată, care-i place mamei, dar eu o detest. E ca o ramură de măslin și ea o va recunoaște ca atare numai-decât. Patul mi-e nefăcut de ieri-dimineață și doresc cu disperare să mă prăbușesc în el. În loc de asta, îmi împrășc fața cu apă rece și-mi pișc obrajii ca să le dau viață. Vreau să-l văd pe Ollie și pe ceilalți din grup, ca să putem urzi planuri. Dar eram treji de prea multă vreme; am hotărât că era preferabil să ne odihnim, să ne schimbăm îmbrăcămintea și să ne înviorăm. Ollie mi-a spus că va trece pe la mine mai târziu.

Când ies din dormitor, mama se agită prin bucătărie, scoțând mâncare din dulapuri, nu doar terciul obișnuit de la micul dejun, ci și ouăle care ne-au mai rămas și o bucată de șuncă pe care nici nu știam că mama o pusese deoparte. În loc de porțiile calculate, rezonabile, pe care le împarte de obicei, mama gătește ca și cum n-ar fi război, ca și cum totul ar fi normal.

— Pâine? întrebă ea când mă aude intrând, cu partea de sus a corpului băgată cu totul în cămară. Dacă tai pâine, mănânci?

Trag cu ochiul spre papa, încercând să aflu cum trebuie să răspund, dar el îmi evită privirea.

— Dacă vrei, taie. Mănânc orice îmi dai.

Ne așezăm la masă, cu mai multă hrană în față decât primim de obicei într-o săptămână. Îmi dau seama că papa nu crede minciuna mea. Nu mă slăbește din ochi cu

fiecare îmbucătură pe care o iau, în timp ce vorbesc despre toate fleacurile care-mi trec prin cap – vreme, nasturele pe cale să se rupă de la fustă, prețul bun al napilor – și mă întreb în secret cât mai am de așteptat până la venirea lui Ollie. Va încerca oare să ia mai întâi legătura cu Judith, să vadă dacă are vreo idee? A spus clar că va veni la mine, sau a rămas să-l caut eu? Sunt atât de obosită, că nici nu pot gândi clar. Să mă duc la Leo și să aștept acolo?

E duminică, o zi în care în mod normal nu lucrez, așa că nu pot invoca niciun pretext ca să plec de-acasă. Oricum, mama mă urmărește ca un uliu. În loc s-o șterg, o ajut la treburile de prin casă pe care nu le-am terminat ieri. Spălăm geamurile, măturăm podelele și terminăm de lustruit argintăria. Când rămânem fără pastă de lustruit, propun plină de speranță să mă duc și să împrumut de la o vecină, dar mama scoate triumfătoare un borcan nou. Când propun să ies să cumpăr un ziar ca să-l citim cu toții, cel care mă oprește este papa, spunând c-ar asculta mai bucuros altceva decât știri.

— Ce-ar fi să ne cânti ceva, Gerda? o încurajează tata pe mama.

— Oh, s-ar putea să doarmă vreun vecin. Și trebuie să curăț sfecla pentru prânz, protestează mama.

— Ba nu, cântă-ne ceva, mama. Curăț eu sfecla.

Mă ofer s-o fac pentru că cred că muzica o va binedispune. Dar când se așază la pian, chiar mi se face dor s-o aud cântând ca altădată. Înainte de război, auzeam muzica de la jumătatea străzii, mai întâi melodia interpretată de mama, apoi, după câteva secunde, versiunea împiedicată, stângace a elevului ei.

Nu cântă imediat; mai întâi își odihnește mâinile pe clape. Când în sfârșit începe, este o melodie pentru începători, una pe care a izbutit să mă învețe până și pe mine,

înainte de-a se consola cu gândul că n-am pic de ureche muzicală. E simplă și rudimentară, nu soiul de muzică pe care-l cânti ca să faci paradă. Cuțitașul de curățat îmi stă moale în mână. Cântecul îmi amintește cum e să fii tânără, lipsită de griji. Îl cântă o dată și încă o dată, adăugând mereu o variație nouă care face tema mai complexă, până când simpla melodie originară abia se mai distinge sub trilurile și acordurile ce o acoperă. Dar e acolo, dacă ascuți atent.

După o oră, mama s-a pierdut în muzică, iar papa moțâie în fotoliu. Cred că, în mare, m-au iertat c-am călcat strâmb. După încă o oră, voi încerca să plec. Le voi spune că mi-am făcut planuri cu Ollie. Le place de el. Tocmai când m-am hotărât să procedez astfel, aud un zgomot pe care notele cântate de mama nu reușesc să-l acopere. Mama îl aude și ea și se oprește, cu degetele suspendate la câțiva centimetri deasupra clapelor.

— Hanneke!

Chemarea vine de jos și, fiind pe jumătate șoptită, mi-e greu să-mi dau seama cui îi aparține vocea.

Cu degetele pătate de sfeclă, deschid repede geamul și mă aplec în afară, să văd cine e pe treptele de la intrare.

— Ollie? Tu ești?

— Nu, sunt eu.

O siluetă înaltă, stând lângă o bicicletă, face un pas în spate și-și scoate pălăria.

— Willem? Ce cauți aici?

— Scuză-mă, strigă șoptit el, străduindu-se să nu deranjeze vecinii. Ollie mi-a dat adresa, dar nu și numărul apartamentului. N-am știut unde să sun.

— Cobor imediat.

Cum închid fereastra, mama se ridică, băncuța de la pian hârșâind pe podea.

— Cine-a fost?

— Un prieten. Nu știa numărul apartamentului, îi spun eu în timp ce-mi pun pardesiul. I-am spus c-o să cobor imediat.

— Nu, n-ai să cobori. Nu la un băiat pe care nu-l cunosc.

— E Willem – colegul de cameră al lui Ollie.

Castronul cu sfeclă e încă pe podea, unde l-am pus după ce le-am curățat.

— Vrei să le pun pe sobă?

— Nu.

Mama trântește capacul pianului, scoțând un pocnet lemnos oribil.

— Îți interzic. Ai lipsit toată noaptea trecută.

— De data asta nu voi sta toată noaptea, îi explic răbdătoare. Vreau doar să vorbesc puțin cu Willem.

Bărbia îi tremură și în ochi are o privire sălbatică.

— Îți interzic să mai pleci de-acasă. Încă ești copilul meu, Hannie.

— O, mama. Nu mai sunt copilul tău.

E genul de lucru pe care-l țiip de obicei la supărare, dar acum, rostindu-l, mă simt tristă și obosită.

— Eu aduc banii în casă. Eu cumpăr mâncarea, eu fac toate drumurile. Mama, *eu* sunt cea care are grijă de *tine*.

Fața mamei se boțește și toată buna dispoziție acumulată în timpul micului dejun și al cântatului la pian se spulberă.

— Fiica pe care o știu eu nu mi-ar fi vorbit niciodată așa.

Nu e de parcă nu mi-ar fi spus asta de zeci de ori, dar acum ustură. Sunt sătulă de comparațiile cu cea care eram înainte de război. De menționarea tuturor modurilor în care eram mai bună și a lucrurilor pe care n-o să le recapăt.

— Fiica aia nu mai există, îi spun mamei pe un ton resemnat. E dusă și nu mai vine înapoi.

DOUĂZECI ȘI DOI

— Ești bine?

Willem mă ia de braț de cum ajung afară. Mă întreb dacă a auzit cearta noastră prin fereastra deschisă sau îmi citește pur și simplu pe față.

— Sunt bine.

— Așa arăți tu când ești bine? mă întreabă el glumeț.

— Nu, arăt așa când n-am chef să vorbesc despre asta.

Dacă i-aș fi spus-o lui Bas, el și-ar fi ridicat mâinile, formând ca niște false gheare de pisică, scuipând și prefăcându-se că zgârie aerul până aș fi izbucnit în râs. Dacă i-o spuneam lui Ollie, el mi-ar fi dat o replică la fel de sarcastică, întorcându-mi-o pe limba mea. Când i-o spun lui Willem, el doar dă din cap îngrijorat.

— Îmi pare rău, zic.

Nu vreau să mă gândesc la figura șocată a mamei când am ieșit afară pe ușă.

— Te-a trimis Ollie?

Ollie urma să vină personal să mă vadă, îmi explică Willem, dar l-a rugat pe Willem să-l lase să doarmă douăzeci de minute mai întâi.

— Dar îl las să doarmă câteva ore, zice el. Când se trezește, va fi furios, dar abia dacă mai era coerent. Dacă l-aș fi lăsat să vină cu bicicleta până la tine, l-am fi pescuit dintr-un canal după-amiază. Muncește prea mult. Așa că, sunt doar eu; iar cu ajutorul tău, vom fi tu și cu mine.

— Tu și cu mine pentru ce?

— Sanne și Leo le duc mâncare unor copii ascunși. Când se trezește, Ollie se va duce la adăpostul lui Judith, să afle ce știe ea despre soldații care se ocupă de obicei de convoaie. Tu te-ai oferit să faci rost de uniformă. Sper să mă ajuți și la treaba mea.

— Care e treaba ta?

— Eu trebuie să găsesc traseul pe care putem scăpa.

Pe William nu-l cunosc nici pe departe atât de bine ca pe Ollie, dar are o bunătate liniștitoare, care mi se pare imediat familiară. În timp ce umblăm prin cartierul meu, își ține capul înclinat spre mine, ca și cum am purta o conversație intimă, dar de fapt îmi explică Schouwburgul.

Unele lucruri le știu deja. Teatrul nu e decât o haltă — evreii sunt aduși aici pentru câteva zile sau săptămâni. După teatru, următoarea destinație este un lagăr de tranzit, altundeva în Olanda. Nici acolo prizonierii nu rămân prea mult, subliniază Willem. Acestea sunt doar niște escale înainte ca arestații să fie scoși din țară și duși în alte lagăre, cu nume străine, locuri unde tineri sănătoși pot muri de boli misterioase.

Dar până să se întâmple toate astea, evreii sunt încărcăți în trenuri, într-o gară de la periferia orașului. Ca să-i ducă acolo, soldații îi îngrămădesc uneori în tramvaie sau camioane. Însă adesea pur și simplu îi obligă pe prizonieri să mărșăluiască.

Nu e departe, sunt circa doi kilometri. Nu se blochează străzile, nu se fac pregătiri speciale pentru transport. Uneori

coloanele se pun în mișcare noaptea, în timp ce restul orașului se preface că doarme în spatele perdelelor de camuflaj. Alteori o fac ziua în amiaza mare.

Deci asta-i șansa noastră. Undeva între Hollandsche Schouwburg și gară trebuie să luăm aparatul de fotografiat din cărucior; care, foarte probabil, va avea un bebeluș în el. Iar eu trebuie s-o identific pe Mirjam, să creez o diversiune pentru gardieni și să fug cu ea într-un loc sigur, fără să bage cineva de seamă. Asta-i tot.

— Dar soldații?

— Asta le revine lui Ollie și Judith, răspunde Willem. E sarcina lor astăzi. Misiunea noastră, a amândurora, ține doar de geografie. O putem îndeplini. Totul va fi bine.

Vreau să-l cred. Pare sigur pe el și mă agăț de siguranța asta. Nu c-aș crede că are dreptate, ci fiindcă e plăcut ca cineva să-ți spună că totul va fi bine.

Lângă mine, Willem se uită la ceas și iuțește pasul.

— Trebuie să ne grăbim. Deportările la Westerbork au loc de obicei în ordinea sosirii oamenilor la teatru. Prizonierii din razia cu Mirjam și căruciorul ar trebui să fie deportați mâine, într-un transport de noapte. Aș fi vrut să ne antrenăm urmărind un alt transport în seara asta, dar nu e niciunul. Va trebui să urmărim unul după-amiază, ca să știm traseul.

— Dar dacă nu sunt găuri pe traseu? întreb.

— Este cel puțin una.

— Care?

— Ei probabil nu se gândesc că cineva poate fi atât de cretin încât să se travestească în nazist și să oprească un convoi. Deci nu se așteaptă la așa ceva.

Ne oprim la capătul cvartalului cu Schouwburg, îndeajuns de aproape ca să vedem intrarea în teatru, fără să pară că pândim în acest timp. Willem se apleacă peste

bicicletă; și-a desfăcut lanțul și se preface că-l pune la loc, fixându-l pe roata dințată. Un motiv bun pentru a ne mocaî. În timp ce el pretinde că repară bicicleta, eu supraveghez poarta masivă a teatrului.

E puțin înainte de ora patru. La fix, poarta se deschide. Lovesc cu piciorul pantoful lui Willem, care pune ușor lanțul la locul lui, oftând ca pentru a-și cere scuze că bicicleta stricată ne-a răpit prea mult timp. Mai întâi apar soldații, doi, unul tânăr și unul care-mi amintește de fratele mai mare al tatei, cel care încă locuiește în Belgia și obișnuia să-mi trimită bani de ziua mea.

Urmează prizonierii, cărând geamantane, ciufuliți și oboșiți, ca și cum n-ar fi dormit în ultimele zile. Sunt mulți, poate șaptezeci de oameni, iar soldații îi mână pe mijlocul străzii. E o zi plăcută de iarnă la Amsterdam și, deși mai sunt și alți oameni pe stradă, cupluri ca mine și Willem, toată lumea se comportă de parcă marșul forțat al prizonierilor n-ar fi ceva ieșit din comun. Am dezvoltat un sentiment al banalului înspăimântător.

Mirjam nu e în coloană, dar sunt fete de vârsta ei sau mai tinere, înconjurate de familii tinere și de bărbați între două vârste. Unul trece pe lângă noi, îmbrăcat cu o haină de tweed verde și o pălărie de fetru. Își ține privirea drept înainte, dar ceva în ochii lui mi se pare cunoscut, mă face să mă gândesc la praful de cretă. E învățătorul meu din clasa a treia. Cel care ne aducea în fiecare miercuri o cutie cu dropsuri, pe care ni le împărțea după ore. Nu-mi aduc aminte cum îl cheamă. Nu știam că e evreu.

Soldatul care seamănă cu unchiul meu urlă ceva. Într-o germană rapidă – nu înțeleg cuvintele, dar pricep sensul când gesticulează către capătul cvartalului. În fața mea, o bătrână din mulțime se împiedică. Bărbatul de lângă ea – soțul ei, după felul tandru, familiar în care

o atinge – încercă s-o ajute să se ridice, dar soldatul își ridică pușca și-i face semn să meargă mai departe. El dă din nou să-și ajute soția; soldatul își întoarce rapid arma, lovindu-l pe bărbat cu patul, ca să-l împingă înainte. El înaintează împiedicat, iar acum soția lui este cea care-l ajută. Încerc să nu mai privesc.

— Aș fi vrut ca pe traseu să nu fie atât de multe spații deschise, zice Willem mergând încet pe lângă bicicletă.

Încă pretindem că purtăm o conversație obișnuită. Ne prefacem că nu observăm violența din jurul nostru.

— Nu prea ne avantajează.

Nu, traseul ăsta nu prea ne avantajează. E distanța cea mai scurtă până la gară, ceea ce are sens. Dar înseamnă și că o luăm pe bulevarde largi, traversând spații deschise, cu cvartale lungi, neîntrerupte de străduțe. Pe traseul ăsta nu sunt multe locuri unde să te adăpostești, iar noi avem nevoie de ascunzători bune. Cu o uniformă nu ajungem departe.

— În timp ce mergem, gândește-te la ce vezi. Privirea lui Willem se repede pe furiș la stânga și la dreapta, măturând orizontul.

— Pe unde ai putea dispărea, cu cel mai mic risc să te vadă cineva?

— Vom trece pe lângă Oosterpark, sugerez eu.

E un parc municipal mare și îngrijit, și n-ar fi greu ca mai mulți oameni să dispară în tenebrele lui.

Willem se gândește.

— Dar nu avem contacte în zona parcului. Nimeni din grup nu locuiește pe-aici. Odată ajunsă în parc, unde te-ai duce?

Are dreptate. În plus, Oosterpark nu urmează decât după ce traversăm două canale. Nu e o idee bună ca traseul evadării să treacă peste două poduri, ușor de închis sau de blocat.

— Trebuie să se întâmple înainte de Plantage Muidergracht, gândesc eu cu voce tare. Destul de aproape ca să ne putem întoarce la doamna de Vries. Trebuie să încercăm s-o luăm pe Mirjam și căruciorul imediat după ce pleacă de la Schouwburg.

— Cred că ai dreptate. Dacă ajungem până la pod, nu mai avem nicio șansă.

„Concentrează-te pe căile de evadare“, îmi spun. „Concentrează-te pe cât ești de aproape s-o salvezi pe Mirjam. Concentrează-te pe cea unică viață.“ Trebuie să mă concentrez pe Mirjam, fiindcă nu mă pot concentra asupra profesorului din clasa a treia, pe care n-o să-l pot face scăpat, nici asupra domnului Bierman, pe care nu-l voi salva, nici asupra vreunui coleg de clasă al lui Mirjam sau asupra întregului grup de oameni ce mărșăluiește acum atât de aproape. Nu-i voi ajuta pe niciunul dintre oamenii ăștia.

— Ce zici de locul ăsta?

William se oprește arătându-mi o clădire, ca și cum l-ar interesa stilul arhitectonic.

Am ajuns într-o intersecție unde se încrucișează trei străzi, ramificându-se în unghiuri bizare, astfel încât câmpul vizual este redus la douăzeci și cinci de metri. Dacă aș fugi cu Mirjam de aici, ne-am face nevăzute în cinci secunde și doi soldați – presupunând că sunt doar doi, presupunând o mulțime de chestii – n-ar fi suficienți ca să exploreze încotro am luat-o.

Cercetând clădirile aliniate pe stradă, ochii mei se opresc la o măcelărie. O copertină mare e suspendată deasupra intrării. Portocalie, culoarea monarhiei exilate. Cumva, ăsta mi se pare un semn bun.

— Măcelăria! spun eu indicând-o din cap. Sub copertină.

Prăvălia propriu-zisă nu e lipită de stradă ca magazinele de lângă ea, așa că deja oferă în mod natural mai

mult spațiu pentru ascundere. Sub copertină se află o vacă grasă de plastic în mărime naturală, în spatele căreia se pot piti două sau trei persoane.

Willem scoate un oftat din rărunchi, așezându-se pe vine și prefăcându-se exasperat de lanțul de la bicicletă, dar câștigând de fapt timp ca să examineze în voie măce-lăria.

— Bun, zice el. Cu vaca asta și după cum e construită intrarea, trebuie să știi că se află cineva acolo ca să-l vezi.

Chiar crede cu adevărat că e un loc bun? Dar eu? Poate doar îmi doresc să funcționeze? Nu-mi dau seama. Intersecția pe care eu și Willem am ales-o – cu copertina mare și văcuța de plastic – e situată la mai bine de un kilometru de gara Muiderpoort. Mi se pare o distanță lungă. Dar suficientă, oare, ca să salvezi o viață?

Convoitul ne-a luat-o acum în față. Rânduri tăcute, solemne, de oameni duși Dumnezeu știe unde, după care privim lung, neputincioși. Pe stradă rămânem doar eu și Willem.

— O să te descurci? Întreabă el. Cu partea ta? Cu uniforma?

— O să mă descurc.

— Dacă vrei să-ți fac eu legătura cu cineva... Nu știu dacă știu oamenii potriviți, dar aș putea...

— Nu e nevoie, Willem.

El dă din cap și ezită înainte de-a vorbi din nou.

— Hanneke, sper să nu mă înțelegi greșit, începe el. Dar a obține o uniformă este genul de misiune pentru care am face planuri cu săptămâni înainte. Îmi place de tine. Cred că ești o persoană puternică. Dar Ollie... E cel mai bun prieten al meu și n-aș suporta să i se întâmple ceva. Sau oricărui dintre ei. Nu erai prea dornică să ne ajuți. Vreau să știu dacă putem avea încredere în tine.

Mi-am petrecut doi ani dorindu-mi ca nimeni să nu aibă încredere în mine, ca nimeni să nu se bazeze pe mine. Dar acum am văzut un convoi și am văzut un centru de deportare și am văzut scrisul încrezător al unei fete înspăimântate și am văzut oameni bravi siliți să se ascundă și oameni răi devenind în secret cutezători, așa că atunci când deschid gura, îl asigur pe Willem:

— Puteți. Îmi voi da toată silința, Willem.

Începe să mi se pună un nod în gât și-mi iau ochii de la el, dar când îl privesc din nou în cele din urmă, Willem încă se uită la mine, cât se poate de politicoș și parcă dureros de îngrijorat.

— Sper să ești bine, Hanneke, zice el. Dacă vrei să vorbim despre ceva, nu trebuie neapărat să le spun și celorlalți.

Îmi mușc tare interiorul obrazului, fiindcă propunerea lui Willem este atât de sinceră și pentru că, după tot ce s-a întâmplat în ultimele douăzeci și patru de ore, deja sunt foarte sensibilă.

— Nu e nimic. Sunt în regulă. Doar că... n-am dormit prea bine, mă scuz eu în final. De când a murit Bas nu dorm bine și nu plâng.

O semi-explicație. Totuși, mai mult decât am spus cuiva cu voce tare.

Willem își pune iar mâna pe brațul meu:

— Asta nu ți-l va aduce înapoi pe Bas, Hanneke. Știu că știi deja asta. Dar ți-o spun în caz că mintea ta vrea să te împingă să crezi altceva. E posibil s-o salvezi pe Mirjam și tot să nu poți dormi noaptea.

DOUĂZECI ȘI PATRU

Soneria a fost schimbată. Scotea un zbârnâit ca o râșniță, dar acum sună ca un clopoțel cristalin. La început cred că mi-am amintit greșit, dar cum aș putea confunda un sunet pe care l-am auzit de o sută, două sute, cinci sute de ori în viață?

Probabil că Elsbeth și-a instalat o sonerie nouă când părinții ei s-au mutat la bunica sa, iar ea și Rolf au luat în stăpânire casa în care a copilărit. E straniu să mă gândesc la ea în felul ăsta, ca la o soție care ia decizii casnice privind conducerea gospodăriei. Mă întreb dacă a scos și tapetul de pe pereții camerei de zi. Probabil că are bani suficienți să facă asta și dintotdeauna îl considerase oribil.

Nu-mi deschide nimeni, așa că mai apăs o dată pe butonul noii sonerii, lipindu-mi nasul de sticlă. Aceeași cameră de zi. Același tapet.

Știam eu c-o să am emoții să vin aici. Că nu mă voi simți în largul meu. Dar nu m-am așteptat ca o teamă atât de solidă să mi se instaleze în stomac. N-am știut că va trebui să-mi înfig picioarele în sol cu atâta îndârjire ca să nu dau bir cu fugiții.

Nimic – niciun zgomot din interior, nicio licărire de la vreo veioză. Nu e nimeni acasă. E mai bine așa, îmi spun. Mai sigur. Mai ușor. Îmi făcusem planuri pentru un milion de situații: ea acasă, el acasă, amândoi acasă, iar scenariul ăsta știam că va fi cel mai favorabil. De-asta am și venit acum, fiindcă familia lui Elsbeth întotdeauna a luat cina duminica acasă la bunica ei și bag mâna-n foc că tradiția continuă și în timpul războiului. Atunci de ce o parte din mine se simte atât de dezamăgită că nu-i vede chipul?

Încă ceva neschimbat legat de casa ei: cheia de rezervă pusă sus, pe tocul ușii – ușor ruginită, rece în mâna mea.

Totul miroase la fel, întreaga casă: a cuișoare și-a detergent de rufe, ca altădată, izul specific familiei Vos, destul de bine cunoscut ca să fie reconfortant. Numai că de data asta, îmi reamintesc, n-am venit în vizită. De data asta am venit să lucrez.

Înainte de a mă putea răzgândi, mă strecor înăuntru. Dormitorul principal e situat la etaj, la capătul coridorului. N-am intrat în el decât foarte rar, deși uneori Elsbeth se furișea înăuntru și revenea cu rujul maică-sii, ca să exersăm cum să ne dăm pe buze. Dar de-ndată ce pun piciorul înăuntru, știu că e o greșeală. Încăperea asta nu e folosită; pe pat stă întins un lucru de mână pe jumătate terminat.

Am o tresărire. Dacă Elsbeth și Rolf n-au ocupat dormitorul principal, înseamnă că trebuie să intru în camera pe care sperasem s-o evit. Înapoi la scară. Prima ușă pe dreapta.

O deschid și sunt asaltată de fantome. Dormitorul lui Elsbeth, unde am petrecut atâtea după-amieze, exersând dansuri, pretinzând că ne facem temele, întocmind clasamente de staruri favorite. Sporovăind despre cum vom crește mari și vom avea copii în același timp, cum vom

îmbătrâni până la urmă împreună și vom da roată pieței braț la braț, ca să ne sprijinim reciproc. Stop. Stop.

Capotul ei atârnă pe ușă. Încă are o mânecă găurită, de-atunci când am fumat amândouă în secret pe balcon.

Încercând să-mi stăpânesc emoțiile, mă concentrez asupra aspectelor practice ale încălcării legii. Elsbeth împărțea camera asta cu sora ei mai mare. Garderoba lui Nellie era la stânga, a lui Elsbeth la dreapta. Bag mâna-n foc că atunci când și-a instalat soțul în casa copilăriei, Elsbeth i-a pus la dispoziție vechiul spațiu al lui Nellie. Asta-i un lucru pe care Elsbeth l-ar face: să-i spună să împingă lucrurile într-o parte, să-și facă loc pentru ale lui, unde nimerește. El va fi descoperit un sutien uitat de-al lui Nellie, iar Elsbeth va fi râs de stânjeneala lui.

Deschid ușa șifonierului din stânga. Am avut dreptate. Înăuntru, haine bărbătești frumos călcate, pantaloni și cămăși aranjate pe un rând. Sunt hainele soțului lui Elsbeth. Ale soțului ei, Rolf. Noua ei viață, din care eu nu mai fac parte.

Dar nicio uniformă. Uniforma nu e aici – verific de două ori. Sigur are cel puțin două – una la purtat și una la curățat –, dar aici nu e nimic. Nimic pus pe-un spătar de scaun, nimic azvârlit pe patul făcut în grabă. Unde-ar putea fi?

Înapoi în hol, deschid debaraua cu rufărie. Înăuntru, un coș de nuiete debordând de cearșafuri și prosoape boțite, așteptându-și rândul la spălat. Scormonesc mai adânc, căutând luciri de gri și negru, culorile morții, culorile Gestapoului. Spre fundul coșului, descopăr ceva închis la culoare și-l trag afară.

Cum am putut uita? Bunica lui Elsbeth făcea daruri constând din două obiecte. Rochia numită Amigdala nu i s-a potrivit și Elsbeth mi-a făcut-o cadou, chicotind la vederea expresiei mele când am deschis cutia cu hidoasa

rochie. Dar Elsbeth a trebuit să păstreze perechea ei, altă rochie de un gri-violet mohorât.

Miroase a ea, a talc și parfum și am zeci de amintiri cu Elsbeth în rochia asta. Strâmbându-se când maică-sa i-a sugerat s-o poarte la o petrecere. Îmbrăcând-o, totuși, dar încercând să verse „accidental“ puncte pe ea. Șușotind la petrecere despre ce bine săruta Henk, spunându-mi înțelept că primul sărut nu e niciodată la fel de plăcut ca al doilea.

„L-am sărutat pe Ollie“, aș vrea să-i spun. L-am sărutat pe Ollie, Bas e în continuare mort, tu ce mai faci și n-a fost stupid să se termine prietenia noastră din cauza iubirii pentru un băiat, sau ăsta e cursul lucrurilor?

Îndes rochia înapoi în coșul de rufe și înhaț gulerul negru care se ivește pe fund. Cămașa lui Rolf. Și tocmai când apuc pantalonii asortați de dedesubt, ușa de la intrare se deschide.

Fără să stau pe gânduri, plonjez cu totul în debara, înghesuindu-mă lângă coșul cu rufe, cu pumnii încleștați pe uniforma mototolită a lui Rolf. Închid încet ușa scârțâitoare a debaralei, lăsând doar o dungă subțire – îmi e prea frică de sunetul pe care îl va scoate dacă o închid de tot. Inima îmi bate atât de tare în urechi, încât sunt sigură că oricine o poate auzi; îi cer să se domolească, dar nu mă ascultă.

— Nu pot să cred c-ai uitat tortul. Nu merită să cinez fără tort.

Încă un lucru care nu s-a schimbat: glasul lui Elsbeth, vesel și ironic, lovindu-mă ca un pumn în plex. Mi se deschide gura într-un scâncet. Îmi apăs pe buze sinistra uniformă a lui Rolf.

— Se pare că viața nu merită trăită fără tort, dacă ești nevasta mea, o tachinează el.

— Fiindcă în viață îmi plac lucrurile mai dulci, râde ea.

— Mai ai nevoie de ceva, dacă tot suntem aici? întrebă Rolf.

— Aș putea lua un pulover, casa bunicii e ca un ghețar. Se poartă atât de firesc unul cu celălalt. Nu mă așteptam. Felul în care vorbesc nu sună a război. Sună a sărutări și glume, ca niște prieteni pe care ar trebui să-i mai am. Aud pașii ei pe scări, scârțâitul treptei a patra. Dormitorul ei e camera dinaintea debaralei de haine; nu are de ce să treacă mai departe. O aud în încăperea vecină deschizând șifonierul, împingând umerășele, fredonând ceva nemelodios. Elsbeth a fost de când o știu afonă.

— Mi-ai văzut puloverul galben? strigă ea spre bucătăria de jos.

— Nu l-ai pus în coș?

Saliva mi se adună în gură. Văd gleznela subțiri ale lui Elsbeth aproape, tot mai aproape, și pudra ei de talc îmi gâdilă nările. Pune mâna pe mânerul ușii. Ce fac dacă mă găsește? Recapitulez scenariile așa cum fac mereu când vine vorba de naziști, dar în cazul de față toate sunt inaplicabile. Aș putea-o lovi. Aș putea-o îmbrățișa. Aș putea s-o întâmpin ca și cum ultimii doi ani nici n-ar fi existat. Dar au existat, și acum nu numai c-o urăsc, o iubesc și mi-e dor de ea, dar mai simt și teama asta.

— Elsbeth, e aici, strigă Rolf. Puloverul tău e pe scaun.

Ea se îndepărtează, tăcând pe pardoseală cu tocurile. Inima îmi bate să-mi iasă din piept de emoții, mânie și durere. Pe urmă dispare din nou, fosta mea cea mai bună prietenă.

* * *

Când ajung seara acasă, mama și papa sunt deja în pat. E prea devreme ca să doarmă, dar nu catadicsesc să-și facă apariția. De ani de zile îi implor să procedeze astfel – să

se ducă la culcare fără să mă aștepte –, dar acum mi-i imaginez în ținută de noapte, ascultând cum îmi atârn paltonul, și asta mă tulbură. Ceva s-a schimbat între noi după ultima ceartă, când am plecat cu Willem. Sunt în continuare fiica lor, dar nu mai sunt copilul lor.

Pe noptiera mea, sprijinită de-o carte, găsesc o scrisoare. Nu recunosc scrisul de pe plic; când îl deschid, cade din el un bilet mic în formă de stea. Christoffel trebuie că a adus-o când eram plecată de-acasă, după ce s-a întors tatăl lui de la Den Haag. Răspunsul Amaliei. Exact ceea ce-mi doream cu ardoare acum două zile și ce astăzi nu mai contează deloc.

„Dragă Hanneke“, citesc după ce desfac foaia foșnitoare de carnetel, „nu știi unde e. Aș vrea să știi. Și mie mi-e dor de prietena mea.“

Mi-o imaginez pe Mirjam veselă, întâlnindu-se din nou cu prietena ei, în brațe cu un teanc de reviste, cu sufletul plin de o săptămână de gânduri și sentimente de împărtășit, bucurându-se de o regăsire pe care eu și Elsbeth n-o vom trăi niciodată.

Adorm și am iar vechiul coșmar, cel pe care l-am tot avut după moartea lui Bas. El vine spre mine în uniformă, cu scrisoarea pe care tocmai am rupt-o. În vis, a refăcut-o și este supărat că n-am citit-o. „Înseamnă că m-ai uitat“, îmi zice. „Ba nu“, încerc să-i spun. „Nu înseamnă deloc asta. Mă gândesc la tine zi de zi.“

„Uite“, îi spun. „O citesc chiar acum. Chiar în minutul ăsta, dacă e important pentru tine.“ Dar cu fiecare cuvânt pe care încerc să-l citesc, Bas se face un pic mai palid și mai cenușiu. Până ajung la jumătate, s-a transformat într-un cadavru stând în picioare în fața mea, iar eu nu pot termina de citit scrisoarea pentru că plâng. Mă trezesc cu ochii uscați – ochii mei sunt întotdeauna uscați –,

dar cearșafurile sunt răsucite în jurul corpului meu muiat în sudoare.

În seara următoare, chiar înainte de stingere, Ollie ne bate la ușă. Când îi deschide mama, începe să-i explice: mama lui nu se simte bine. El și tatăl lui trebuie s-o ducă la spital. Piei îi e frică să rămână singură acasă; pot veni să stau noaptea asta cu ea?

Mama nici nu e de acord, nici nu se opune, nici măcar nu mă privește. Întoarce capul și zice:

— Faci cum crezi, Hanneke.

— Atunci mă duc, pentru mama lui Ollie, zic.

Numai că, sigur, mama lui Ollie e bine-mersi și Pia este acum acasă, făcându-și neștiutoare teme. Transferul lui Mirjam e planificat să înceapă peste două ceasuri.

DOUĂZECI ȘI CINCI

Luni

Trebuie să stăm foarte aproape unul de altul și foarte atenți sub copertina măcelăriei. Totuși, locul e bun. Copertina și vaca aia ridicolă ne ascund cât speram noi de mult: două perechi de soldați au trecut pe lângă noi fără să ne observe. Sper doar ca cerul să rămână senin. Dacă începe să plouă sau să ningă, vreun soldat ar putea căuta adăpost aici.

Pe Willem nu-l văd, dar știu că nu e departe, câteva străzi mai încolo, ascuns cu un schimb de haine pentru Ollie.

Pentru că Ollie – Olivier, Laurence Olivier, când Bas se prostea – poartă acum uniforma Gestapo gri a soțului lui Elsbeth. Îi e prea largă la umeri. Dacă l-ar privi cineva de aproape, și-ar da seama că ceva nu e în regulă, iar dacă vreun cunoscut al lui Ollie ar trece pe-aici și s-ar întreba ce-i cu uniforma asta, ar fi și mai rău.

Așadar, planul e următorul: Ollie și cu mine așteptăm sub copertină sosirea convoiului. El îl va opri pe soldatul care-l conduce, spunând că are ordine să percheziționeze un cărucior de copii pentru contrabandă. Va lua aparatul foto. Se va întâlni cu Willem să se schimbe, ca vecinii suspicioși să nu-l vadă în uniformă. Probabil că Ollie are

emoții, dar n-o arată. Se uită drept înainte în noapte, la oamenii care se grăbesc spre casă. Avem timp. O jumătate de oră, cel puțin – ne-am ocupat poziția chiar înainte de stingere – și ne omorâm timpul lătrându-ne unul celuilalt observații și precizări.

— Vei avea un singur minut ca s-o iei de-acolo, îmi atrage brusc atenția Ollie. Eu am să-i chestionez despre cărucior, arătându-le falsele ordine întocmite de Willem. O să-i rețin cât pot de mult, dar ai foarte puțin timp și ei nu trebuie cu niciun chip să te vadă.

— Știu, Ollie.

— Pe urmă, fugi după colț pe următoarea stradă unde ne întâlnim și...

— Ollie.

Tăcem amândoi. Știu tot legat de ce vrea să mă prevină, pentru c-am trecut prin toate variabilele planului la care ne-am putut gândi și am fost avertizată de mai multe ori: dacă n-o găsesc pe Mirjam ori n-o fac să vină cu mine în intervalul în care el ia aparatul din cărucior, nu voi putea s-o salvez.

Atunci înseamnă că am eșuat.

— La ce te gândești? mă întreabă el.

— La nimic, zic. Dar tu?

El se întoarce ușor dinspre mine, iar umbrele nopții îi ascund expresia.

— Mă gândeam la Bas.

— Da?

— Tu nu te gândești la el?

— Ba da, mă gândesc. Mă gândesc tot timpul. Bas patinând cu mama. Bas aducându-mi tort. Bas scoțându-mă din minți. Bas viu...

— În seara asta mă gândesc la... se întrerupe și înghite în sec. Mă gândesc la ce era în sufletul lui Bas în timpul invaziei, când și-a dat seama că mai mult ca sigur va muri.

— Se gândea oare numai la cât era de speriat? întreb eu și mi-e ușor să termin gândul lui Ollie, pentru că l-am gândit și eu de multe ori. La cât era de speriat și cât ar fi vrut să se întoarcă acasă?

— Oare l-a durut? întrebă Ollie.

— Era furios? zic eu.

— Sau se simțea doar singur?

— E vina mea, șoptesc.

Cuvintele cad, spărgându-se în fața mea, sub privirile amândurora.

— E vina mea că Bas a murit.

Chipul lui din umbră e imposibil de citit.

— Ce-ai spus? mă întrebă.

— Bas. Din vina mea a murit Bas.

Cel mai teribil lucru și acum l-am rostit cu voce tare, iar enormitatea asta îmi taie respirația. Când spui un lucru îngrozitor ar trebui să fie ca și cum ți se ia o piatră de pe suflet, dar a da voce acestui gând n-a făcut decât să sporească greutatea lui.

— Ce prostii îndrugi? Ce i s-a întâmplat lui Bas n-a fost din vina ta. Erai la kilometri întregi depărtare. Nu tu ai apăsat pe trăgaci. Nu tu ai aruncat bomba.

— Știu că n-am apăsat pe trăgaci. Același lucru mi l-au spus și părinții mei după ce-a murit. Că n-am fost acolo. Că nu eu l-am împușcat, nu eu l-am aruncat în aer, nu eu l-am înecat, ori ce-o fi pus, mai precis, capăt existenței lui Bas. Dar eu l-am trimis. I-am spus să se înroleze.

— Hanneke, l-ai cunoscut pe Bas. La fel de bine ca mine. Sincer, chiar crezi că n-a vrut să plece? Chiar crezi că s-ar fi înrolat dacă în adâncul sufletului nu și-ar fi dorit asta?

Încearcă să mă facă să mă simt mai bine, dar mă simt mai rău. Sunt pe cale să-i împărtășesc lui Ollie un secret pe care n-am vrut să-l spun nimănui.

— El mi-a mărturisit că nu vrea să meargă, zic. La petrecere. Eu plecasem, a fugit după mine și mi-a zis că nu vrea să se ducă, dar eu i-am zis că trebuie. Că e datoria lui. Mi-a dat o scrisoare pe care s-o citesc dacă moare, dar n-am deschis-o. Am dus-o acasă și-am aruncat-o, fiind absolut sigură că se va întoarce, dar m-am înșelat teribil – nu s-a întors. Înțelegi, Ollie? Eu l-am pus să plece!

Mă doare gâtul, de parcă vorbele mi-au provocat durere fizică ieșindu-mi pe gură. Acum am spus tot. Nu mă pot uita la Ollie, prea tare mă umple rușinea. El stă absolut nemișcat, dar îl aud înghițindu-și nodurile din gât. Când vorbește iar, are vocea groasă:

— Și ultima mea discuție cu Bas tot după petrecerea de rămas-bun a avut loc. Târziu, după ce lumea plecase. A venit în camera mea și l-am întrebat de ce nu era în pat, că trebuia să se trezească foarte devreme pentru instrucție.

— Ai vorbit cu el după mine?

Nu știi de ce, această posibilitate nu mi-a trecut prin cap. E normal ca cei din familia lui Bas să fi vorbit cu el – doar locuiau împreună. În mintea mea însă, eu am fost ultimul interlocutor. Vorbisem cu el și apoi murise. Asta îmi imaginez și asta mă ține trează nopțile.

— Câteva ore mai târziu. Soarele se pregătea să răsară. Nu îndrăznesc să respir.

— Și despre ce-ați vorbit?

— L-am întrebat cum se simte. L-am întrebat dacă e speriat. I-am garantat că n-o să-l judec dacă se teme, pentru că, în locul lui, m-aș teme și eu. A recunoscut că e speriat, dar a spus că dacă n-ar fi, nu s-ar fi putut vorbi de bravură, nu? Mi-a zis că sunt o floare delicată fiindcă nu m-am prezentat voluntar. L-am întrebat ce fel de floare,

iar el a răspuns că sigur nu o lalea, fiindcă niciun bărbat cu două buze n-ar vrea să sărute așa o mămăligă.¹

Acum Ollie zâmbește, amintindu-și de îndrăznețul, prostuțul de Bas și, surprinzător, zâmbesc și eu, deși suntem amândoi atât de triști.

— Și mi-a dat și mie o scrisoare.

Încremenesc. Ollie bagă mâna în buzunarul de la pantaloni. Scrisoarea pe care o scoate este pe hârtie de maculatur, genul folosit de școlari pentru exerciții de gramatică, soiul pe care eu și Elsbeth și Amalia și Mirjam și tinerii de pretutindeni îl folosesc pentru a-și transmite secrete. Ollie mi-o întinde.

— Citește.

A fost împăturită de multe ori, purtată în multe buzunare, încât îndoiturile sunt moi și subțiate. În întuneric, trebuie s-o țin la câțiva centimetri de nas, descifrând cu greu fiecare literă.

Laurence,

Îmi pare rău că sunt atât de nerod. Ai fost un frate mai mare bun. Spune-i mamei că i-a fost dat să-și păstreze fiul cel bun, chiar dacă la început nu va crede (cine ar putea-o acuza?). Sub salteaua mea este o mică sumă de bani care de-acum îți aparține. Dar și Piei i-am spus același lucru, prin urmare va trebui să vedeți care dintre voi se mișcă mai repede. Spune-i lui Hanneke c-o iubesc. Și să meargă mai departe. Nu prea curând. Poate după o lună sau două.

B.

Acum râd de-a dreptul, acoperindu-mi gura cu palma, pentru că e o scrisoare atât de nesatisfăcătoare, care în schimb îl reprezintă atât de bine pe Bas: când solemnă, când zeflemitoare. Autoironică și dulce.

¹ Joc de cuvinte: *tulip* (lalea), *two lips* (două buze) (n. tr.).

— De ce nu mi-ai arătat-o până acum?

— Am presupus că ți-a lăsat și ție una. Și pentru că n-ai venit niciodată la noi după slujba memorială. Am crezut că nu mai vrei să ai de-a face cu familia noastră.

— Am crezut că mă urâți cu toții.

— Eu nu.

— Ollie, spun. Crezi că vorbea serios când ți-a spus că e speriat, dar bucuros să plece?

— Crezi că vorbea serios când ți-a spus ție că nu vrea să plece deloc?

Nu știu. Doi ani și jumătate am crezut că știu.

— Nu sunt sigură.

— Poate că nici Bas nu era sigur, zice Ollie. Poate că într-un minut voia să plece, iar în următorul să rămână.

„Spune-i să meargă mai departe“, a scris Bas. Încă un lucru pe care n-am putut să i-l ofer.

Ollie mă ia în brațe. Obrazul lui îmi apasă fruntea. Îi simt răsuflarea în păr și pe ceafă și până să-mi dau seama ce fac, îmi las capul pe spate, așa că-l privesc drept în ochi. El îmi surâde, iar eu îmi mișc buzele spre ale lui. Nu că l-aș dori mult pe Ollie. Ci mai degrabă mă simt în sfârșit, pentru prima oară după mai bine de doi ani, absolvită de o parte din vina pe care mi-am asumat-o. Buzele mele le ating pe ale lui și...

— Hanneke, ce faci? zice Ollie trăgându-se înapoi și ridicând mâinile ca să nu mă apropii mai tare.

Îmi duc repede mâna la gură.

— Pardon, Ollie. Am... Am interpretat greșit situația.

El clatină repede din cap; aproape că-l văd roșind, deși e întuneric.

— Nu mă gândesc la tine în felul ăsta, Hanneke.

— Nu. Firește că nu. Ai fost doar drăguț. Sunt iubita fratelui tău.

— Nu e asta.

Pare îndurerat.

— Iubesc pe altcineva.

Îmi vine să mor de rușine. Ollie, care s-a purtat frumos cu mine de nenumărate ori în săptămâna care-a trecut... Tocmai i-am trădat mărinimia încercând să-l sărut, când el iubește pe altcineva! De ce nu mi-a spus mai devreme?

— Pe Judith? încerc să ghicesc. O iubești pe Judith?

— Judith? Nu, zice Ollie scuturând din cap. N-o iubesc pe Judith.

— Atunci pe cine?

El oftează.

— Cum să-ți explic? Lucrurile stau cam așa: Tu, Hanneke, ai ajutat Rezistența de dragul unei persoane. Și eu m-am alăturat lor tot de dragul unei persoane... Evreii nu sunt singurii care suferă din cauza naziștilor. Nu pe Judith o iubesc. Îl iubesc pe Willem.

— Îl iubești pe... Willem?

Creierul meu refuză ideea.

— Îl iubești pe Willem?

— Nimeni altcineva nu știe.

Încerc să-mi adun gândurile. Știi că naziștii au arestat și homosexuali și opozanți politici. Dar n-am cunoscut niciodată pe cineva de felul ăsta.

— Ești sigur? mă bâlbâi eu. M-ai sărutat, acum câteva zile, sub ochii Poliției Verzi.

— Te-am sărutat, într-adevăr. Iar după aceea întâmplare m-ai lăudat că sunt un actor bun. Chiar sunt. Mai bun decât tine, poate. Tu, în război, te prefaci față de germani. Eu mă prefac față de toată lumea în fiecare zi. N-am spus-o nimănui altcuiva. Sunt și eu un *onderduiker*. Ilegalitatea este lumea mea.

— Dar nu înțeleg. De unde știi? Cum știi că tu... cu Willem?

— Tu cum ai știut că-l iubești pe Bas?

— Fiindcă l-am iubit.

— Și eu știu fiindcă îl iubesc. O știu de foarte multă vreme.

— Ești în pericol? întreb, prea uluită ca să mă gândesc la cele o sută de alte întrebări pe care cu siguranță le am.

— O să spui cuiva?

— Nu.

— Atunci, nu sunt. Atâta timp cât nu știe nimeni.

Dintr-odată se încordează.

— Convoiul. Vine!

DOUĂZECI ȘI ȘASE

Zgomot de șiruri peste șiruri de pași. Răsună tare, mai ales dacă viața îți e legată de acest zgomot. Gândul că Ollie este alături de mine mă liniștește, dar mă și sperie. Atât de mulți oameni își riscă viața. Willem în întuneric. Doamna de Vries cu Mina, așteptând s-o primească și pe Mirjam, până o ducem la doamna Janssen. Doamna Janssen, rugându-se la ea acasă.

— Palton albastru, îmi spun șoptit, de parcă am nevoie de un memento. Să mă uit după un palton albastru.

Dar dacă nu-l poartă? Dar dacă își spune că noaptea e prea caldă, dacă l-a dăruit cuiva sau cineva i l-a furat? Și căruciorul; dacă nu face parte din acest convoi? Dacă l-au lăsat la teatru? Ollie nu poate purta la infinit o uniformă Gestapo, nu poate opri toate transporturile. Îmi vin în cap toate lucrurile pe care nu le-am putut anticipa și văd cât de șubred e planul în care ne-am pus toate speranțele. Doi gardieni însoțesc prizonierii, ca la convoiul de ieri: bărbatul mai bătrân cu riduri adânci și fața colțuroasă, cel care seamănă cu unchiul meu, merge în față, iar cel tânăr încheie plutonul. Șiruri după șiruri de deținuți. Am o tresărire. Pe ea n-o văd; orice persoană care nu e pe partea

dinspre mine e greu de văzut. Toți sunt înghesuiți și fețele le sunt vizibile doar la lumina lunii pline.

Dar într-unul dintre rândurile din spate, mare, băcător la ochi și huruind pe pietrele de pavaj, iată un cărucior pentru copii. Iar în rândul din spatele lui, încă unul.

Două. Care o fi al Minei? Aș putea ști dacă ar fi mai aproape, doar l-am văzut. Dar Ollie nu. Ce va face el? Să încerc să-i șoptesc o descriere? Până s-o fac, el s-a dus, cu tocurile cizmelor răsunând tare pe pavaj.

— Stai! strigă el cu un accent german impecabil.

Soldatul mai tânăr îl aude și privește derutat în jur, căutând sursa interferenței.

— Stai! repetă Ollie fluturând foșnitor hârtiile puse cap la cap de Willem și conținând ordinul fals. E o problemă cu transportul ăsta!

— Halt! ordonă militarul mai vârstnic.

Prizonierii se opresc confuzi în mijlocul străzii, în timp ce soldatul mătură cu raza lanternei în direcția lui Ollie.

— N-am auzit de vreo problemă, îi spune lui Ollie.

— Nu cred că Gestapoul le comunică gardienilor de la teatru ce operațiuni de contraspionaj execută, răpăie Ollie. Ordinul vine direct de la Schreieder!

La auzul numelui oficialului suprem al Gestapo, soldații schimbă o privire rapidă și se grăbesc să vină la Ollie.

— Nu le atinge! se răstește acesta când unul întinde mâna după documente. Crezi că vreau să-mi mânjești ordinele de misiune?

Ochii mei îi cercetează pe oamenii buluciți în spatele soldaților, zăbovind la fiecare rând, căutând cu disperare materialul de culoarea cerului. Acum amândoi soldații se uită la falsul ordin de misiune al lui Ollie. Niciunul nu privește spre mine. Țâșnesc de pe loc.

Fug ață în convoiul condus de naziști.

Mă înghesui în spate, lângă o femeie care tresare când o apăs pe umăr.

— Mirjam Roodveldt? murmur fără a-mi mișca buzele. Palton albastru?

Ea clatină din cap și eu mă împing până în rândul următor.

— Fată de cincisprezece ani? Brunetă?

Îmi croiesc drum până în rândul următor, repetând numele. Majoritatea deținuților mă ignoră.

— Mirjam Roodveldt?

Câțiva oameni clatină țeapăn din cap, implorându-mă din ochi să nu mai atrag atenția asupra lor.

— Mami, înseamnă că acum mergem acasă? întrebă un băiețuș aflat câteva persoane mai încolo, trăgând-o de haină pe maică-sa. Dacă omul ăla a zis că e o problemă? Putem pleca?

— Liniște! strigă militarul mai vârstnic, întrerupându-și discuția cu Ollie, dar fără să-și ridice ochii din hârtii. Liniștiți-l pe țânc, sau îl potolesc eu.

„Glumește“, îi spune fără sunet mama îngrozită fiului ei, acoperindu-i gura cu palma.

— Mirjam? șoptesc eu înaintând încă un rând.

Mama se uită acum la mine. „Încetează“, face din buze.

În fața lui Ollie, soldații nu se înțeleg între ei. Unul vrea să-l asculte pe Ollie, celălalt să se întoarcă la teatru și să primească o confirmare. *O sclipire de albastru – de albastru ca cerul*. O văd, dar o pierd imediat în beznă. Era după femeia cu pălărie trandafirie. Era înainte de familia cu tatăl stoic ce-și duce în brațe fetița somnoroasă.

— Mirjam? șoptesc, apoi ceva mai tare: Mirjam?

— Te rog să taci, murmură femeia cu pălărie.

— O să ne omori pe toți, se roagă de mine cu voce tremurândă bărbatul de lângă ea.

— Tăcere! strigă iar soldatul mai bătrân. Kurt, îi ordonă el celui mai tânăr. Dacă mai auzi pe cineva vorbind, trage!

Toți prizonierii încremenesc, cu răsufălările reci și albe în beznă.

Dar am văzut ceva. O mișcare, ultima oară când i-am strigat numele. Cu câteva rânduri mai în față, o fată a întors puțin capul, nici un centimetru. Chiar și-n întuneric, paltonul ei e de culoarea boltei cerești. Sângele îmi năvălește în urechi și mai fac un pas în față. Încă un rând și sunt chiar în spatele ei. Inima îmi bate foarte tare, de data asta nu doar de frică, ci și de entuziasm pentru ceea ce sunt pe cale să fac. Am găsit-o. O să fie în siguranță.

La stânga, altă mișcare. Soldații și-au rezolvat disputa privind ordinul lui Ollie și acum se îndreaptă toți trei hotărâți spre prima femeie care împinge un cărucior. Gesticulează spre ea să scoată copilul, repede. În timp ce lanternele sunt ațintite asupra ei, Ollie ridică ochii, mă caută frenetic în mulțime. „Du-te“, schițează gura lui când îmi prinde privirea. „Repede.“

Ating spatele paltonului lui Mirjam, iar ea se răsucește să se uite la mine.

— Mirjam.

Abia îmi mișc buzele.

— Vino cu mine.

Mirjam face un pas înapoi, scuturând înfricoșată din cap. La câțiva metri distanță, Ollie le spune gardienilor că nu asta e căruciorul căutat; trebuie să-l inspecteze și pe celălalt. Îi aud cizmele țacănind pe pietre și-mi dau seama că încearcă să meargă cât mai încet, ca să-mi ofere câteva secunde în plus. Îți mulțumesc, Ollie!

— Mirjam, e-n ordine. Știu cine ești.

„Nu“, face ea din buze.

În fața lui Ollie, cea de-a doua femeie cu cărucior își scoate din el bebelușul. Acesta începe să plângă: un vaiet subțire, pătrunzător, care însă mă acoperă suficient de bine ca să-i șoptesc instrucțiuni lui Mirjam:

— Trebuie să fugim. Vino cu mine. Te așteaptă oameni.

Întind mâna și-mi împletesc degetele cu ale lui Mirjam. Mâna ei e mică și delicată ca o pasăre. Ce tânără e!

Ollie a găsit camera și filmul, care înfățișează sute de vieți. Trece pe lângă noi, iar în lumina lunii, pe fața lui se citește teroarea în timp ce mă roagă pe tăcute să fug, să fug acum, s-o las acolo pe Mirjam dacă refuză să mă urmeze. Nu pot. Am ajuns prea departe. O țin deja de mână.

— Acum, șuier eu.

O smucesc de mână pe Mirjam, trăgând-o într-o parte. Ea opune rezistență.

— Acum, stărui eu.

Soldații își reiau locurile.

— Mai repede, zice unul. Mișcarea!

Acum toată lumea mășăluiește iar, și eu în rând cu ei. Ce-am făcut? De ce n-a vrut Mirjam să mă asculte? Ollie se îndepărtează tot mai mult în beznă cu prețioasa încărcătură după care a venit, iar eu sunt tot mai aproape de pod, cu spațiul ăla larg deschis, mortal. Dacă ajung până la gară, s-ar putea să mă suie în tren. Trebuie să încercăm să fugim.

Încă patruzeci de pași până la pod. Treizeci și cinci. Ajungem la ultima alee, singurul loc unde se mai poate fugi înainte de pod. Încep s-o trag pe Mirjam într-acolo. De ce nu vrea Mirjam să mă urmeze? Ceva nu-i în regulă. Își răsucesce mâna într-a mea, se zbate, se desprinde de mine.

Fuge, dar nu în aceeași direcție cu mine. Fuge direct înspre podul deschis. O, Doamne, o, Doamne, ce face? E cea mai proastă direcție în care ar putea alerga. Paltonul albastru flutură în urma ei, fâlfâind în ger, fugind, fugind departe de mine.

— Stai! strig eu, în același timp cu soldatul care răcnește: „Halt!“

— Halt! mai strigă el o dată, cu cizmele tropăind pe piatra cubică.

Ce să fac? Să încerc să le distrag atenția? Să fug după ea? Să le spun tuturor celor din convoi să fugă și ei?

— Stai! dau să strig din nou, la jumătatea distanței dintre alee și convoi.

Dintr-odată, aerul îmi este expulzat din plămâni când o pereche de brațe puternice mă prind de talie și mă trag înapoi, înspre străduță.

— Dă-mi drumul!

— Să-ți dau drumul? mugește Ollie cu o voce feroce. Nu cred. Te-am văzut încercând să fugi!

Mirjam încă aleargă pe strada pietruită, apoi pe podul cu traverse groase de fier. Picioarele îi sunt fusi-forme. Pantofii ei clămpănesc slab pe scândurile podului, acoperiți de zgomotul mai puternic al cizmelor soldaților. Trag de mâinile lui Ollie de pe mijlocul meu, încercând să le descleștez. Aparatul foto îmi intră în șold, iar el mă strânge și mai tare.

— În chestiunea asta trec peste ordinele soldaților! Evident că și tu faci parte din... din *conspirația* asta! Te arestez și te interoghez imediat!

— Te rog, zic eu și vocea nu mi-a sunat niciodată atât de disperat.

— Nu, șoptește el, și de data asta îmi vorbește adevărul Ollie, nu Ollie cel care se preface a fi ofițer. Nu se poate.

— Te rog, îl implor pe Ollie. Or să...

Pac!

Chiar o fac. O împușcă. În mijlocul podului, în ceafă, iar sângele îi gâlgâie din grumaz, vâcos și lucios în lumina lunii.

— Nu! strig eu, dar vocea îmi e acoperită de un nou foc de armă.

Genunchii lui Mirjam se îndoie sub ea în timp ce mâinile i se ridică la gât, dar știu că a murit chiar înainte de-a cădea. După cum nu încearcă să-și frâneze căderea, după cum se năruie, cu umerii și capul lovind piatra cubică.

Prizonierii se holbează cu gura căscată la trupul din mijlocul podului, unii slobozind șoapte șocate, alții încleștându-și mâinile cu groază mută. Băiețelul care își strigase mai devreme mama plânge, iar ea încă își apasă mâna pe gura lui, astfel că lacrimile și suspinele lui înăbușite trec printre degetele ei.

Soldatul mai tânăr, cel care a tras, se întoarce la postul lui.

— Un avertisment, strigă el.

Vocea îi este nesigură; nu se așteptase la așa ceva și acum nu știe ce să facă.

— Dați-i drumul! comandă el. Repede!

Nici măcar n-au de gând s-o ia de-acolo. O să-i facă pe ceilalți prizonieri s-o ocolească, lăsând-o în mijlocul podului, ca s-o găsească mâine dimineață lăptarii și măturătorii.

Ollie mă trage după el, departe de pod, cu un braț în jurul mijlocului meu și în mâna cealaltă cu aparatul.

— Haide, Hanneke, mă instruiște. Trebuie să mergi.

Nu văd încotro mă conduce, fiindcă plâng. Suspinele îmi năruiesc trupul; vărs primele lacrimi de la moartea lui Bas. Ele mă orbesc, au un gust sărat și nefamiliar pe buzele mele.

Plâng pentru Mirjam, fata pe care trebuia s-o salvez, dar n-am putut, și nici măcar n-am știut că nu pot. Pentru mama care-și liniștea copilul și pentru bărbatul care mi-a cerut să tac. Plâng pentru doamna Janssen, care nu are

pe nimeni, căreia i-am promis s-o ajut, dar n-am reușit. Plâng pentru Bas. Plâng pentru Elsbeth și soldatul german pe care l-a preferat celei mai bune prietene a ei, plâng pentru Ollie, care nu poate fi cu Willem, dar și pentru toți oamenii din țara mea care au văzut tancurile intrând triumfătoare la începutul ocupației și care mai au de așteptat până le vor vedea trecând din nou, la plecare.

DOUĂZECI ȘI ȘAPTE

Ollie mă poartă pe alei dosnice și străzi neluminate. Nu pot nici să spun dacă traseul ales de el este sigur, dacă mergem spre Willem. Nu știu dacă a mai aflat cineva ce s-a întâmplat, sau toată lumea așteaptă să ne întoarcem, crezând că planul a ieșit cum trebuie. Picioarele mi se mișcă automat lângă ale lui. În cele din urmă mă conduce în jos pe câteva trepte și-mi dau seama c-am ajuns în ceea ce trebuie să fie apartamentul lui și-al lui Willem.

— Ceai? mă întreabă el scurt.

E primul cuvânt pe care-l rostește. Măinile îi tremură când deschide ușile dulapurilor și le trânteste la loc, nemaiștiind unde-și ține cămile. Se uită spre ușă, iar și iar. Willem e acolo afară. Willem și Mirjam.

— Willem e încă... încep eu să vorbesc.

— Știu, mi-o retează Ollie, și după felul cum îi fulgeră ochii înțeleg că nu vrea să vorbească despre asta.

În cele din urmă încetează să mai umble prin dulapuri, se reazemă de teighea și-și încleștează mâinile de muchia ei atât de tare, că încheieturile degetelor i se albesc.

— Ești bine? mă întreabă stând tot cu spatele la mine.

Nu răspund. Ce-aș putea spune? Ollie izbește teigheaua cu ambele palme; zgomotul mă face să tresar.

— La dracu'! La dracu'!

— Ce faci? îl întreb când pornește spre ușă.

— Trebuie să mă asigur că Willem e teafăr.

— Ollie, dar nu știi unde e.

El își îmbracă paltonul, încheindu-l până sus, ca să acopere uniforma de ofițer Gestapo:

— N-am de gând să stau aici. Nu-l voi părăsi. Trebuie să plec să-l găsec pe Willem.

— Vin cu tine.

Mă ridic nesigură pe picioare.

— Nici eu nu pot s-o las pe Mirjam. Nu-i pot lăsa trupul.

— Nu. Mâna lui e deja pe clanță. Nu te poți întoarce acolo. Ai fost văzută ca fiind escortată de un ofițer Gestapo.

— Dar am promis s-o găsec! E acolo afară, singură. O pot duce la domnul Kreuk. Am cheia. O duc acolo.

Vocea îmi este isterică și necontrolată, nici nu sună ca vocea mea.

Ollie își proptește fruntea de ușă, cu spatele la mine. Umerii i se ridică și i se coboară.

— O iau eu, zice încet. Eu și Willem o s-o luăm.

— De ce ai face așa ceva?

Ochii mi se umplu de lacrimi.

— Am fost nesăbuită și egoistă. De ce să faci așa ceva pentru mine?

El își pune și mâna pe ușă, lângă frunte.

— Pentru că, atunci când a căzut pe pod... Pe Bas nu l-am mai văzut după ce-a murit. Nu l-am mai văzut deloc. Nu există niciun mijloc de a răspunde la atâta bunătate.

— Ai grijă, îi spun. Fii atent.

— Dă-mi cheia ta, zice, și după ce i-o dau, continuă: Să mă aștepți aici. Să nu pleci.

— Nu plec, îi răspund.

Aștept multă vreme.

Mărți

Mă trezesc și nu sunt pe canapeaua lui Ollie, ultimul loc unde îmi aduc aminte că stăteam. Sunt întinsă într-un pat, lumina soarelui se revarsă înăuntru pe ferestre, iar Ollie e așezat într-un fotoliu, în cealaltă parte a încăperii. Mă ridic brusc în capul oaselor. Nu-mi aduc aminte când am adormit, îmi urăsc corpul că mi-a făcut una ca asta. Probabil că am căzut lată pur și simplu, de prea multă îngrijorare, tristețe, sfârșeală, în timp ce Ollie se furișă înapoi în noapte.

— Ollie, șoptesc.

Îmi arde gâtul de la plânsul de azi-noapte.

— Bună dimineața.

— Ce s-a întâmplat? Unde e Willem?

Panica mea se risipește când Willem apare în prag.

— Aici sunt. Teafăr.

Teafăr. N-au mai fost morți azi-noapte în afară de Mirjam. Ea nu e teafără, nu va mai fi niciodată teafără.

— Ați luat...

Nu știu cum să închei fraza. „Ați reușit s-o luați pe Mirjam de pe pod?”

— S-a făcut, zice Ollie. N-a fost simplu, dar s-a făcut.

— E la domnul Kreuk?

— Da. Iar doamna de Vries știe ce s-a întâmplat. Tot ce știu naziștii, credem, este că două fete au încercat să evadeze; pe una au împușcat-o, pe cealaltă au prins-o.

Îmi rotesc privirea prin camera în care stau întinsă, cu două birouri, unul cu o fotografie a părinților lui Ollie.

— Mi-ați cedat patul vostru.

— Willem te-a adus aici, explică Ollie. Noi am dormit pe podea.

— Îmi pare rău. Îmi pare rău și c-a trebuit să vă ocupați de Mirjam. Îmi pare rău că n-am fugit când ar fi trebuit...

Sunt atâtea lucruri pentru care ar trebui să-mi cer iertare: nechibzuința mea, felul cum m-am pierdut cu firea, trăgând pe toată lumea după mine.

— Cel puțin am obținut aparatul de fotografiat, adaugă Willem binevoitor.

— Ce veți face cu el? I-l înapoiați Minei sau distrugeți filmul?

Ei schimbă priviri.

— Încă n-am decis, zice Ollie dându-mi o cană aflată pe brațul fotoliului său. Bea.

Ridic cana mecanic, iar când lichidul îmi alunecă pe gât nici măcar nu-mi dau seama ce e. În ultimele douăsprezece ore am simțit absolut tot ce se poate simți. Acum sunt amortită.

— Trebuie să plec.

Port hainele de aseară, deși cineva m-a descălțat. Sunt și-fonată și murdară. Mi s-a dus un fir de la ciorapi, ultima mea pereche. Când încerc să stau în picioare, mi se învâрте capul.

Willem se uită îngrijorat la Ollie.

— Ar trebui să mănânci ceva. Nu-i așa, Ollie?

— Trebuie să mă duc la doamna Janssen. Să-i povestesc ce s-a întâmplat.

Nicio părțică din corpul meu nu vrea să facă vizita asta, dar amânarea e și mai rea. Uneori speranța poate fi otrăvitoare. Trebuie neapărat să-i curm doamnei Janssen neliniștea cât mai curând.

Willem îmi aduce încălțările, repetând întruna că nu e nevoie să plec atât de repede. Își dă seama, până la urmă,

că nu mă poate face să mă răzgândesc și învelește într-un șervet o felie de pâine și-un măr, să le iau cu mine. Nu-mi închipui cum aş putea mânca acum, dar prefer să nu i-o spun. Voi pune mâncarea în geantă imediat ce ies din apartament.

Bicicleta mea... Nici măcar nu știu unde mi-e bicicleta. Tot în antreul doamnei de Vries, presupun, unde am lăsat-o înainte ca eu și Ollie să ne ocupăm pozițiile la măcelărie. Într-o variantă mai optimistă a poveștii, aş fi mers cu ea acasă în dimineața asta, după ce aş fi lăsat-o pe Mirjam acolo, vie și nevătămată.

Fără bicicletă, trebuie să merg pe jos până la doamna Janssen, ceea ce-mi ia aproape o oră. Am ceva mărunțiș în buzunar și-aş putea lua tramvaiul, dar cred că merit această pedeapsă. Pe drum mă gândesc îngrijorată cum să-i spun. Dacă e mai bine să fiu directă și să zic „A murit, doamnă Janssen“, sau să-i povestesc totul de la capăt, explicându-i ce s-a întâmplat și cum a dat greș planul nostru.

Se dovedește că nu e nevoie să-i spun ceva. Doamna Janssen înțelege singură, după umerii mei căzuți și hainele mototolite, ori pur și simplu după mersul meu. Mă așteaptă la geam în camera din față a casei, iar când mă vede venind în sus pe stradă, bărbia îi cade în piept.

— Cum s-a întâmplat? mă întreabă după ce-mi deschide ușa.

Mi se pare aiurea să-i dau veștile pe trepte. Dar în fond, toată povestea asta mi se pare aiurea. Fiecare cuvânt îmi rănește corzile vocale când mă forțez să-l emit.

— A fugit. Am încercat s-o conving să mă urmeze, dar a fugit. Au prins-o. E moartă.

Adaug ultima propoziție pentru că „au prins-o“ ar putea însemna că a fost doar capturată. Nu vreau să explic de două ori că Mirjam nu mai poate veni niciodată în casa asta.

Doamna Janssen se lasă moale pe baston și parcă văd cum se rupe încă o bucățică din ființa ei. Cu mâna amorțită, o prind de cot și o conduc înapoi în casă. Ne așezăm amândouă pe canapeaua urâtă din camera de zi.

— Cum s-a întâmplat? mă întreabă iar. De ce-a fugit de tine?

Suferința ei este calmă și demnă, ceea ce înrăutățește întrucâtva situația. Cred c-ar fi fost mai ușor dacă și-ar fi dat drumul complet, ca mine aseară, când Ollie a trebuit să mă târască acasă, fiindcă nici nu eram în stare să gândesc. Dar doamna Janssen jelește ca un om cu experiență în astfel de lucruri, ca cineva obișnuit să piardă oameni.

De ce a fugit Mirjam de mine? Dacă voia să fugă ca să scape de naziști, de ce n-a fugit cu mine, persoana care tocmai îi spusese c-a venit s-o ajute?

— Nu știu, recunosc. Dar eram o necunoscută care i-a apărut în față în toiul nopții, a luat-o de mână și i-a cerut s-o urmeze. Poate s-a speriat, pur și simplu. A fost o noapte zăpăcitoare. Toți eram cu frica în sân.

— Crezi că s-a gândit că ești o provocatoare, lucrând pentru soldați? Ori poate n-a fost sigură în ce direcție i-ai spus să fugă?

— Nu știu. Nu știu.

— Trebuia să vin eu.

Chipul ei e schimonosit de durere.

— Pe tine nu te cunoștea, dar pe mine, da.

— N-ați fi putut face nimic, zic eu ferm. Niciuna dintre noi n-ar fi putut face nimic.

Nu știu dacă e chiar așa, totuși. Poate ar fi trebuit să-i pomenesc lui Mirjam de doamna Janssen? Ar fi ajutat la ceva? De ce nu m-a urmat? În cele din urmă, îi ofer singura consolare pe care o am, neînsemnată cum e.

— Avem trupul ei. Prietenii mei au reușit să-i fure trupul. E la domnul Kreuk.

— Cine o veghează?

— Nimeni, deocamdată. Domnul Kreuk sosește de obicei la opt și jumătate. Când ajunge, am să-l rog să se ocupe. Să-i găsească un loc de veci.

— Plătesc eu, se oferă ea imediat.

— Ba eu, îi spun.

Voi plăti cu banii pe care mi i-a dat doamna Janssen ca s-o gălesc. Altceva nu pot face. Cu banii ăștia ar trebui să putem cumpăra o piatră funerară. Una simplă, dar frumoasă.

— Ar fi bine să mergi la pompele funebre, zice doamna Janssen.

— Mai pot sta. Să vă țin de urât.

— Du-te, Hanneke, repetă ea. Nu vreau să stea singură.

* * *

Totuși, mă duc mai întâi la doamna de Vries. Ei au aflat deja ce s-a întâmplat azi-noapte.

— Hanneke, îmi pare rău, spune doamna de Vries când deschide ușa, sunând cât poate fi ea de înduioșată.

Probabil m-a văzut intrând în clădire, deoarece niciunul dintre *onderduiker*-i nu e ascuns. Soții Coheni stau pe sofa, ținându-se de mână. Mina vine repede din spatele doamnei de Vries și mă îmbrățișează.

— Am văzut convoiul plecând de la Schouwburg aseară, spune ea cu fața îngropată în gâtul meu. Apoi n-am mai văzut nimic. Am așteptat și-am tot așteptat să o aduceți și am fost siguri că ceva n-a mers doar după câteva ore, când a venit Willem să te caute aici.

Copiii sunt treji, încă în pijamale, stând împietriți în spatele mamei lor, privindu-ne pe mine și pe Mina și evident străduindu-se să priceapă ce se întâmplă. Văzându-i,

doamna de Vries îi ușuiește înapoi în camera de joacă, iar domnul și doamna Cohen se ridică s-o ajute.

Eu și Mina stăm multă vreme strâns îmbrățișate în prag. În fundul apartamentului, gemenii râd. Închid ochii și încerc să înăbuș acel sunet, care mi se pare nepotrivit în acest moment. Vreau să zac în pat zile întregi. Vreau să uit de toate.

Până și Mina plânge. Curajoasa, optimista Mina, care a vrut să lupte în Rezistență chiar și când a trebuit să se ascundă. Și ce-a obținut cu asta? Ce poate face vreunul dintre noi împotriva monstruoasei mașinării care împușcă în spate fete tinere care fug, înnebunite de frică?

Simt o atingere ușoară pe umăr. Este doamna Cohen, ținând în mână ceva ce arată ca o față de masă albă, împăturită. Se scuză că mă deranjează și-mi întinde materialul.

— Pentru prietena ta, explică ea. Poate nu știi – cei de credința noastră sunt înmormântați în haine tradiționale de îngropăciune. Asta-i doar o față de masă; în astfel de vremuri nu putem respecta toate tradițiile. Dar m-am gândit că poate vrei să-ți învelești prietena în ceva ca să fie înhumată. Numai dacă vrei. N-o lua drept impertinență.

Fără o vorbă, iau fața de masă din mâna ei și țesătura fină îmi fâșâie între degete.

— Obiceiul e, de asemenea, ca un străjer să stea cu trupul neînsuflețit, astfel încât decedatul să nu fie singur. Nu putem participa la funeralii, firește, spune doamna Cohen. Dar dacă ne spui la ce oră vor avea loc, eu și soțul meu vom avea grijă să începem în acea clipă rugăciunea pentru cei morți.

— Vă mulțumesc.

La acest gest, îmi vine să plâng din nou. Abia dacă-i cunosc pe domnul și doamna Cohen, nici nu sunt sigură cât li s-a spus despre ce-am făcut și de ce.

— Vă mulțumesc, repet, neștiind ce altceva să zic.

DOUĂZECI ȘI OPT

Domnul Kreuk nu-mi pune nicio întrebare despre Mirjam, cine e sau de ce vreau să mă ocup de cadavrul ei, și pentru asta îi sunt recunoscătoare. Este, cred, un gest de mulțumire pentru toate întrebările pe care nu i le-am pus eu de când ne cunoaștem. La birou, se mulțumește să mă bată pe umăr și apoi își suflecă atent mânecile cămășii, așa cum face întotdeauna înainte de-a se apuca de treabă. După câteva ore, mă anunță că trupul este pregătit, cu excepția șosetelor și-a pantofilor.

După ce-am plecat de la doamna de Vries, m-am dus acasă și-am scotocit printre hainele mele ca să găsesc ceva potrivit pentru Mirjam. Mama și papa plecaseră la consultația periodică a tatei. Am ales o rochie primită de la ei de ziua mea, acum câțiva ani. Încă se numără printre puținele haine care-mi vin bine, dar am împăturit-o oricum și mi-am pus pantofii preferați din piele lăcuită într-o sacoșă.

— Pot? îi șoptesc domnului Kreuk. Pot s-o fac eu?

El pare mirat. E prima oară când cer să fiu în aceeași încăpere cu un mort. În mod normal, ei sunt aduși prin ușa din spate, spălați, îmbrăcați și așezați în sicrie. Eu nici măcar nu intru în sala respectivă.

— Ești sigură?

Încuviințez din cap.

— E important pentru mine.

Pentru c-am eșuat față de ea. Pentru c-am găsit-o prea târziu. Pentru că paltonul ei albastru este distrus, plin de sânge.

El mă conduce în mica încăpere albă. Am cu mine pantofii, șosetele și fața de masă din olandă dăruită de doamna Cohen. Ar fi trebuit s-o rog să-mi explice cum trebuie folosită. S-o învelesc pe Mirjam în ea, ori doar s-o aștern peste ea? Poate nici măcar nu trebuia să aduc și celelalte articole de îmbrăcăminte, poate trebuia să fie acoperită doar de lințoliu? Sau nu contează? Doamna Janssen zicea că familia Roodveldt nu era bigotă.

Domnul Kreuk stă la câțiva pași mai în spate, în timp ce privesc corpul care a fost Mirjam, zăcând pe tăblia rece. Doar de două ori am mai fost în prezența unei persoane decedate: la funeraliile bunicilor, când aveam unsprezece, respectiv doisprezece ani, dar atunci era o lumină difuză și muzică. Acum nu-i decât liniște și Mirjam. E atât de mică!

Iat-o, în persoană, prima oară când o văd cu adevărat. Fața ei are formă de inimă, cu părul negru pornindu-i dintr-un V pe frunte, cu bărbia ascuțită și un mic semn din naștere pe stânga. Gene stufoase și lungi. Nimeni nu mi-a atras atenția, descriind-o, cât de catifelate îi sunt genele. Nasul îi e cârn și e puțin cam scurt pentru fața ei. Nici asta nu mi-a spus-o nimeni. Chiar sub gulerul rochiei de satin, marginea unei fașe acoperă gaura de ieșire a glonțului ucigaș. Îi aranjez gulerul, ca s-o ascund.

— Ați făcut... Ați făcut o treabă frumoasă. Vă mulțumesc. Pare aproape...

Ar trebui să spun că pare aproape vie, căci asta declară clienții domnului Kreuk când vor să-i mulțumească

făcându-i un compliment deosebit. Dar nu pot afirma așa ceva, de vreme ce n-am idee cum arăta vie.

— Pare împăcată cu sine.

— Mai pot face ceva pentru tine? Sau pentru prietena ta?

— Cred că nu.

— Legat de înhumare. Vrei un mormânt tradițional sau unul... special?

— Asta ar putea fi un fel de a mă întreba dacă Mirjam ar trebui îngropată într-un cimitir evreiesc. Știu cât de dificil i-ar fi să facă rost de o asemenea parcelă.

— Doar un loc frumos. Nu va fi o ceremonie. Doar o îngropare.

El șovăie, gândindu-se parcă dacă să mai adauge ceva, dar pe urmă pleacă fără a mai spune nimic.

Nu am curaj s-o ating. Așa că mă întorc spre locul unde paltonul albastru, atent împăturit, stă pe o masă. Gulerul și nasturii de sus sunt mânjiți de sânge uscat, sânge care a împroșcat și restul paltonului cu ruginiu și maroniu. Domnul Kreuk a verificat deja buzunarele și a pus efectele personale pe palton. Actele ei de identitate, găurite de glonț și pătate și ele în ruginiu, precum și o scrisoare, care trebuie că era în buzunarul lateral, întrucât hârtia este albă și curată.

Dacă aș putea să mă întorc în timp și să nu-l cunosc pe T., aș face-o imediat. Ce lucru prostesc a putut să intervină între noi! Am să mă revanșez față de tine când ne vom întâlni data viitoare.

Cu dragoste, Margaret

Ultimul bilet de școlăriță al lui Mirjam, despre ultima ei dramă. De ce l-o fi scris? Era supărată Amalia că Mirjam petrecea prea mult timp cu Tobias? Îl cunoscuse Amalia

pe Tobias și nu-i era simpatic? Uimitor cât de puțin contează toate astea acum.

După cum a promis domnul Kreuk, Mirjam e îmbrăcată, cu excepția picioarelor, goale sub rochia ce-i ajunge la pulpe. Iau o șosetă albă și încep s-o trag peste degete și călcâi. Picioarele îi sunt reci ca gheața, dar abia acum câteva ore fugeau pe străzile pietruite. Brusc simt că-mi și-roiesc lacrimi pe față. Câte scenarii n-am născocit ca să mă conving că Bas n-a murit singur! Dar când sosește clipa, fiecare moare singur.

Pantofii aduși pentru ea sunt cei mai frumoși pantofi ai mei. Pantofi de purtat la petrecerile la care nu mai merg, cu funde de satin la vârf. Am picioare ceva mai mari decât ale ei, așa că încălțările nu se potrivesc perfect, dar Mirjam n-o să-și dea seama. După ce termin cu îmbrăcatul, iau o mână de-a lui Mirjam și o îndoi peste cealaltă, îi îndepărtez câteva fire rebele de păr de pe față și-i aranjez tivul rochiei, care s-a ridicat când m-am luptat cu șosetele. Îmi dau lacrimile la cele mai neașteptate lucruri. La felul cum îi sunt crăpate buzele, ca buzele noastre, ale tuturor, iarna. La vederea genunchilor ei. Genunchii ei albi, perfecți, expuși și vulnerabili, până când trag înapoi rochia peste ei.

Îl anunț pe domnul Kreuk că mi-e rău și vreau să plec acasă. Știe că mint, dar tot ce spune e că speră să mă simt mai bine curând și că l-ar ajuta să știe cam câtă lume va participa la înmormântarea lui Mirjam.

— Numai eu, zic. Cât de repede posibil.

El spune că are deja un loc în cimitir și-ar putea aranja ca mormântul să fie săpat până mâine dimineață. Îmi dă ora la care să vin la cimitir. Nu știu cum a găsit locul atât de iute, poate doar să-i aparțină altcuiva, iar acel altcineva să fi rămas fără loc de veci.

Înainte de a pleca de la birou, domnul Kreuk îmi ia mâna și îmi pune ceva în ea. Mă uit. Un baton mare de ciocolată belgiană, o firmă de renume, o ciocolată mai bună decât tot ce-am văzut de la începerea războiului. Ar fi putut-o vinde pe piața neagră la un preț de douăzeci de ori mai mare decât valoarea ei și așa îmi dau seama că-i pasă. A dărui bunuri de pe piața neagră este cel mai mare sacrificiu al oricărui contrabandist.

Pornesc spre casă. Ar fi trebuit să-mi iau bicicleta de la doamna de Vries când am fost acolo, dar n-am luat-o. Am mers pe jos peste tot în dimineața asta și nici măcar n-am băgat de seamă. Frigul ce-mi trece prin palton și pietrele care-mi pedepsesc tălpile par dureri bine-venite, mai ușor de îndurat decât suferința seacă din inimă. Când ajung în cele din urmă acasă, după patruzeci de minute de mers obositor, bicicleta mă așteaptă la intrare, împreună cu Ollie. Cu o voce obosită, acesta face conversație banală și forțată cu părinții mei.

— Tocmai venisem să-ți aduc bicicleta, zice el. Dar mama ta m-a văzut întâmplător de la geam. Îi povesteam cum mi-ai împrumutat-o ca să merg la spital cu mama și cu tata. Pia îți e recunoscătoare c-ai venit să stai cu ea.

— Mi-a făcut plăcere s-o revăd. Și-mi pare bine că boala mamei tale a fost o alarmă falsă.

Mi se pare straniu că trec prin toate astea, iar mama și papa nu vor ști niciodată ce s-a întâmplat. Minciunile pe care li le-am îndrugat – despre unde am fost și cine era bolnavă și la ce spital era internată mama lui Ollie – mi se par acum niște mari neghiobii. Mă așez lângă Ollie și mama ne servește prânzul. Mâna lui o caută pe-a mea pe sub masă. E caldă și alinătoare, și când o strâng, o strânge și el pe-a mea.

— Domnul Kreuk a aranjat tot pentru înmormântare, îi șoptesc lui Ollie când mama trebăluiește prin bucătărie,

iar papa citește în camera din față. Ți mulțumesc că mi-ai adus bicicleta.

— Când e înmormântarea? Vin și eu.

Ți spun că nu e nevoie, de vreme ce n-a cunoscut-o pe Mirjam. E o prostie din partea mea, căci nici eu n-am cunoscut-o, deși simt c-am făcut-o, în chipuri care nu se cer explicate acum. Ollie insistă să vină și-mi propune să ne întâlnim la cimitir mâine dimineață.

Până la urmă, vin amândoi, Ollie și Willem, precum și doamna Janssen. O văd pentru prima oară altundeva decât la ea acasă. Calcă sprijinindu-se greoi în baston, iar Christoffel a adus-o într-un taxi și o ajută acum, oferindu-i brațul când ea pornește atentă, foarte încet, printre movilițele de iarbă și pietre.

Domnul Kreuk a găsit pentru Mirjam un sicriu de pin simplu și l-a adus în dric. Este cel mai ieftin model pe care îl vindem, dar tot valorează cât leafa mea pe-o săptămână.

Stăm în jurul gropii goale, în timp ce coșciugul este coborât în pământ. Nu avem preot sau rabin. Suntem doar noi șase și doi gropari, care se ațin la câțiva metri, sub un pâlcc de arbori, cu mâinile pe cazmale.

Doamna Janssen îngână o rugăciune doar de ea auzită și mi se pare că Willem își mișcă și el buzele. Eu și Ollie nu spunem nimic. Doar stăm acolo, în timp ce sicriul este coborât în mormânt, iar după zece minute de tăcere respectuoasă, groparii vin din spatele nostru și încep să umple groapa cu pământ.

DOUĂZECI ȘI NOUĂ

Miercuri

După ce se termină înmormântarea, domnul Kreuk pleacă cu dricul, nu înainte să-mi recomande să-mi iau câteva zile libere și să revin la muncă doar când mă simt mai bine. Doamna Janssen este următoarea care pleacă, sprijinindu-se de Christoffel când se apleacă ca să intre înapoi în taxi. Mă roagă să o vizitez cât de repede și promit că o voi face, deși mi-e greu acum să-mi imaginez așa ceva.

Ollie și Willem mă privesc amândoi în timp ce stăm împreună la porțile cimitirului.

— Te ducem acasă? sugerează Willem. Niciunul nu avem ore după-amiază.

— N-am niciun chef să merg acasă.

Părinții mei nu știu că astăzi nu e o zi obișnuită. Gândul de-a inventa o explicație pentru faptul c-am ajuns acasă mai devreme și de a-mi purta lângă ei doliul secret este insuportabil. Ar trebui să mă întorc la serviciu, dar nu vreau să fac nici asta. Destulă moarte pe ziua de azi.

— N-am putea face altceva?

— La ce te gândești? întreabă Ollie.

— La orice. Orice, mai puțin să merg acasă sau să rămân aici. Ceva normal.

Ollie se uită lipsit de orice expresie la Willem. Niciunul dintre noi nu mai știe cum arată o după-amiază normală, una în care nu transportăm copii de la Hollandsche Schouwburg, nu încercăm să găsim locuri pentru *onderduiker*-i, nu ne tocim pe piața neagră. Dacă n-ar fi război, dacă am fi niște tineri obișnuiți, ce-am face azi?

— Ce ziceți... începe Willem mușcându-și buza. Ce ziceți de o plimbare cu bicicletele?

— O plimbare cu bicicletele?

Colțurile gurii lui Ollie se ridică involuntar. E una dintre cele mai friguroase zile de iarnă. Oricum, toți ne folosim bicicletele mereu, doar ca să ajungem unde trebuie, iar timpul nu e deloc îmbietor pentru o cursă de plăcere.

— Îmi pare rău, își cere el scuze de la mine. N-am vrut să râd.

Dar mie îmi surâde propunerea, din același motiv din care, mai devreme, mi-a convenit să merg pe jos în frig. Există și oarecare trudă și neplăcere în distracția asta. Nu va fi o simplă plimbare de agrement. O să ne amortășcă, ceea ce pare plăcut.

— Da, zice Willem începând să se înfierbânte. Mergem la Ransdorp. Străbatem Olanda rurală. Facem un picnic.

Acum exagerează intenționat. Ransdorp e un sat pe celălalt mal al râului, cu ferme și câteva prăvălioare de-a lungul unor străzi largi, acoperite cu pietriș. Ideea de a porni către o destinație turistică desuetă pare acum cât se poate de absurdă.

O facem, totuși, traversând râul cu feribotul, până în punctul unde m-am întâlnit acum câteva zile cu Christoffel și l-am rugat să ducă o scrisoare. Pe drum, ne oprim și cumpărăm pâine. Willem și Ollie își îndeasă pâinile în buzunarele adânci ale hainelor, iar eu îmi ridic poalele rochiei cât să nu se prindă în spițe.

E frig, pe cât de frig m-am așteptat să fie, dar soarele face gerul suportabil, iar după ce coborâm de pe feribot, pedalatul ne încălzește. Probabil că arătăm foarte straniu: Ollie și Willem în costume negre și eu în singura mea rochie neagră, pedalând în șir indian pe un drumeag, de-a lungul unui pârau. Efortul îmi provoacă un junghi în șold. Mă simt bine, așa că măresc viteza până când îi las în urmă pe băieți, mai întâi puțin, dar apoi destul de mult.

— De ce te îndepărtezi atât de tare? strigă Willem după mine.

Tonul e voios, dar întrebarea lui nu pare glumeață. În ultimele câteva zile, m-am tot îndepărtat. De imaginea lui Mirjam pe pod și zgomotul împușcăturii în liniștea nopții, de expresia de resemnare și fragilitate de pe fața doamnei Janssen când aștepta în pragul casei sale. Pietrișul sare în urma roților bicicletei mele.

— Las-o mai moale! îmi strigă și Ollie.

Mai spune ceva inteligibil.

— Ce?

— Mai încet, e o...

Bicicleta îmi alunecă pe un petic de gheață, cu roțile învârtindu-se necontrolat. Folosesc frânele, dar nu există fricțiune. Nu mă pot opri – bicicleta intră derapând în șanț și eu zbor spre noroiul înghețat. Îmi hârșâi mâinile de pământ când le pun jos ca să-mi amortizez căderea. Mă dor, dar genunchiul stâng mă doare și mai rău – simt cum se lovește de ghidon când zbor pe deasupra acestuia și cum aterizează pe ceva ascuțit și dureros.

— Hanneke! strigă Ollie.

Plămânii mi-au rămas fără aer; gâfâi întinsă pe pământ, încercând să trag destul aer ca să pot răspunde.

— Sunt bine, sunt bine, reușesc să zic ridicând o palmă murdară ca să-i arăt că pot avea grijă de mine.

Încet, mă ridic în patru labe, dar a sta în picioare mi se pare peste puteri și până la urmă îi dau voie lui Ollie să mă așeze pe un petic de iarbă înghețată. Șovăind, îmi trag fusta în sus. Genunchiul stâng e un terci însângerat, cu o piatră mare ieșind din mijlocul lui și fărâme de pietriș în jurul ei.

Willem se ghemuiește să se uite la rană.

— Trebuie curățată, zice. Nu-mi dau seama cât de grav e.

Dă fuga la pârâu, își înmoaie batista în el și mi-o stoarce pe genunchi, îndepărtând șuvoaie de mizerie. Examinăm toți trei dezastrul. Piatra cea mare n-a pătruns atât de adânc cât m-am temut, dar când Willem o trage afară, un fir de sânge proaspăt mi se prelinge pe fluierul piciorului.

— Te-a durut? mă întrebă.

— Da, zic eu și apoi, absolut inoportun, chicotesc, pentru că mi se pare foarte prozaic, după tot ce s-a întâmplat, să-mi julesc genunchiul căzând de pe bicicletă și *asta* să mă doară. El mă privește circumspect:

— Te simți bine?

— Da, zic înăbușind încă un chicot.

— Bine, ține apăsător cu asta, mă instruiește dându-mi batista. Rana nu pare adâncă. În afară de piatra aia, doar zgârieturi. Probabil vei rămâne cu o cicatrice. Dacă-ți legăm piciorul cu batista, crezi c-ai să poți pedala până acasă?

După ce mă bandajează, accept mâinile întinse de Willem și Ollie, care mă ajută să mă ridic în picioare, și mă uit cum Ollie îmi târăște bicicleta înapoi pe drum. Sare el însuși în șa și face câteva opturi, ca să se asigure că totul funcționează ceas. Mă uit la genunchiul acum perfect bandajat. Când îl îndoi, ace de durere mă înțepă până în gleznă, dar e o durere suportabilă.

— Ești sigură că totul e în regulă?

— Da.

Însă când mă urc pe bicicletă, îmi dau seama că nu sunt sigură. Și nu de durere e vorba. Ceva mă necăjește, ceva pe care nu pot să pun degetul.

— Nu e nevoie să ne grăbim, zice Ollie. Dacă vrei, unul dintre noi o poate lua înainte ca să găsească pe cineva cu o mașină care să vină să te ia.

Ce anume mă necăjește? Pedalez încet; o durere surdă alternează cu una tăioasă, în funcție de genunchiul îndoit. Ce mă necăjește? Răspunsul așteaptă să-l descopăr.

— Sau te poți urca pe portbagajul unuia dintre noi și venim mai târziu după bicicleta ta, propune Willem.

— Pot pedala.

Genunchiul meu. Genunchiul meu proaspăt julit, în curând cu o cicatrice.

Genunchii lui Mirjam. Picioarele goale și albe pe care le-am văzut în timp ce-i puneam șosetele și pantofii.

— Hanneke? îl aud pe Willem. Te-am întrebat dacă preferi să mergi prima sau ultima. Hanneke?

Judith și-a amintit când a primit Mirjam frumosul palton albastru. N-a fost un simplu cadou, ci un dar primit pentru că și-l rupsese pe cel vechi așa încât nu mai putea fi reparat, zdrobindu-și genunchiul și rămânând cu o cicatrice permanentă.

Genunchii din sala de la subsol a domnului Kreuk nu aveau nicio cicatrice; erau albi, netezi și noduroși.

Ollie pedalează în fața mea, trecând de pe-o parte pe alta a drumului și privind în urmă ca să se asigure că n-am căzut iar.

— Ollie, îl întreb. Aveai în plan să treci pe la Judith azi? El încetinește și se oprește.

— De ce?

— Dacă da, poți s-o întrebi despre semnul din naștere de pe bărbia lui Mirjam? Întreab-o și... Nu, asta-i tot. Roag-o doar să-ți spună ceva despre asta.

Acum el și Willem se privesc unul pe celălalt.

— Hanneke, sugerează Ollie, poate c-ar fi bine să aștepți aici cu Willem, iar eu s-o iau înainte și să găsesc un doctor.

Refuz, clătinând din cap. Ceva nu e bine, dar nu ceea ce crede Ollie că ar fi.

— Trebuie să mă întorc acum. Dacă vorbești cu ea, caută-mă. Voi fi...

Încerc să planific unde voi fi, unde n-ar fi periculos să dea de mine.

— Sună-mă la doamna de Vries, ea mai are telefon.

— Ce tot spui? Hanneke, încetează!

Picioarele îmi ard, dar le forțez să pedaleze și mai iute, până când îl depășesc pe Ollie și urmez drumeagul cu pietriș înspre feribot. Ollie și Willem stau pe loc pe bicicletele lor, fără să se poată hotărî dacă să vină după mine. Nu mai pot pierde timp explicându-le.

Știu ce-am văzut. Știu tot ce-am văzut ieri, când am îmbrăcat-o pe Mirjam. Știu că avea genunchii intacti.

Îmi e greu să respir, dar nu cred că asta are vreo legătură cu cât de tare pedalez, cu aerul rece sau cu trânta luată.

Acum se vede feribotul. Pasagerii coboară încet. Mă săgetează genunchiul, dar nu mă pot concentra deloc asupra durerii. Acum, în lumea asta ce se descompune sub ochii mei, pot să mă concentrez asupra unui singur lucru: trupul pe care l-am îmbrăcat ieri. Trupul la căpătâiul căruia am plâns. Acum nu mă pot gândi la el decât așa: trupul. Pentru că, indiferent pe cine am îmbrăcat, oricine a fost acea persoană, nu Mirjam Roodveldt a fost.

TREIZECI

Cum e posibil ca fata de pe masa mortuară să nu fi fost Mirjam Roodveldt?

A mai plecat încă o fată cu palton albastru de la Schouwburg, una pe care n-am văzut-o? Am încercat să ajut o altă persoană să scape?

Până să ajung la doamna de Vries nu mai am ce întrebări noi să-mi pun și toate cele vechi mi se învălmășesc în minte. Doamna de Vries nu răspunde, dar sunt sigură că Mina e aici. După ce bat de trei ori, până la urmă strig moale prin ușă că sunt eu și că sunt singură.

— Ce s-a întâmplat? întreabă Mina de după ușă, deschizând-o doar cât să mă strecur înăuntru. Știi doar că n-am voie să deschid nimănui – m-ar putea vedea vreun vecin.

— Unde e doamna de Vries?

— La mama dânzei, cu băieții.

— Dar domnul și doamna Cohen?

— Trag un pui de somn, în camera de oaspeți. Ce s-a întâmplat?

Vorbesc încet, luând-o pe Mina de braț și conducând-o în biroul domnului de Vries, unde am stat împreună cu doar câteva seri în urmă.

— Trebuie neapărat să-ți văd diapozitivele. Pe cele de săptămâna trecută. Te rog, nu mă mai întreba ce s-a întâmplat, îi zic anticipând ce vrea să spună după forma buzelor sale pregătite să vorbească.

— Tu... Ce?

— Pe cele de la Hollandsche Schouwburg. A adus prietenul doamnei de Vries proiectorul?

— L-a adus, zice ea șovăitoare. Abia ieri. Încă nu l-am instalat.

— Hai s-o facem acum.

Proiectorul e lângă biroul domnului de Vries, în cutia lui. În timp ce eu sting lumina și închid ușa, Mina îl scoate, negru și greu, punându-l pe birou, cu lentila îndreptată spre un perete gol. Când îl bagă în priză și apasă pe un buton roșu, apare un pătrat alb de lumină.

— Vrei să vezi poza cu Mirjam? întrebă ea.

Dau din cap că da, iar ea caută printre diapozitive imaginea respectivă și o pune în dispozitiv. Pătratul alb de lumină dispăre.

În diapozitivul mic, chiar privită prin lupă, Mirjam nu era decât o pată de albastru siniliu în partea de jos a instantaneului. Acum, pe peretele doamnei de Vries, măsoară câțiva centimetri. O văd mai clar, dar detaliile sunt tot greu de distins. Ea e tot un paltonaș albastru, din profil, gata să dispară în colțul imaginii.

— Mina.

Îi arăt cu degetul fata din colțul instantaneului.

— Asta-i Mirjam?

Îmi păstrez calmul, nu se simte niciun fel de emoție în voce. Nu vreau să-i influențez răspunsul cu tonul meu.

Mina aproape că nu se uită la imagine înainte de a se întoarce spre mine.

— De ce întrebi? Bineînțeles că e Mirjam. Spuneai că...

— Uită tot ce-am spus. Vreau să te uiți la poza asta și să-mi spui dacă asta-i fata cu care ai fost în școală. Privește-o cu atenție.

În cele din urmă, Mina se apleacă iar, sprijinită în coate, și studiază cadrul. Proiectorul emite un zumzet jos, cald. Rămân unde sunt, încercând să nu mă mișc.

— Ei? întreb când simt că nu mai am răbdare.

— Pe cuvânt că nu sunt sigură. E paltonul ei. Sau, cel puțin, un palton care arată exact ca cel purtat de Mirjam la școală. Dar poza e făcută de departe, iar capul ei e pe jumătate întors. Prea neclar ca să-ți poți da seama. De ce-mi pui întrebarea asta acum?

— Mina, uită-te mai atent. Fata aia e sau nu e Mirjam?

— Nu-mi dau seama, Hanneke.

Începe să sune exasperată.

— Dacă mi-ar arăta cineva poza și m-ar întreba „Îți recunoști vreo colegă de clasă în imaginea asta?“, nu știu dacă aș indica pe cineva. Dar dacă mi-ar cere: „Arat-o pe Mirjam Roodveldt în fotografia asta“, aș arăta-o pe fata în palton albastru. Îmi poți spune totuși despre ce e vorba?

— Nu știu. Ceva nu se leagă, dar încă nu i-am dat de cap. Poți s-o faci mai puțin neclară? Mișcând proiectorul mai aproape de perete sau ceva de genul ăsta?

Examinez imaginea de la stânga la dreapta, ca și cum aș citi o carte. Iată soldații. Iată-i pe oamenii înfricoșați. Iată o pată la stânga, o lucrătoare de la *crèche*. Acolo, în colțul drept de jos, iat-o pe fata care arată ca Mirjam.

Soneria telefonului străpunge aerul, făcându-mă să sar. Ar putea fi Ollie. I-am spus să mă contacteze aici.

— Nu răspunzi la telefon? o întreb pe Mina.

— Nu pot să răspund. Ai uitat că nu exist aici?

Fug afară din cameră către telefonul de la intrare și reușesc să ridic receptorul la al patrulea semnal. E într-adevăr Ollie, sunând dintr-un loc unde se aude zgomot în fundal.

— Hanneke, tocmai am vorbit cu prietena noastră de la țară.

Are un ton formal și ciudat de prudent.

— Cunoștința noastră de la școală, de care încercai să-ți amintești? Nu avea niciun semn din naștere pe bărbie.

Îmi păstrez și eu vocea la fel de calmă ca a lui.

— Interesant, zic. Poate nu ne gândim la aceeași persoană. Ea e sigură?

— Absolut sigură. Se pare că fata avea o mică aluniță pe gât și o cicatrice pe genunchi, dar semn din naștere pe bărbie nu avea, spune Ollie și apoi face o pauză lungă. Vrei să vii diseară la mine la cină? mă întrebă, vrând de fapt să spună: „Ce se întâmplă?”

— Ți mulțumesc pentru invitație, îi răspund străduindu-mă să-mi controlez vocea, cum face el. Dar nu. Te caut eu, în curând.

Înterup convorbirea apăsând furca telefonului și formez imediat numărul doamnei Janssen, cu degetul tremurând când rotesc numerele de pe disc, sperând că telefonul ei mai funcționează. Sună.

Ce dracu' fac? A murit o fată. Am înmormântat-o azi dimineață. Indiferent cine era, a fost ceva trist, oribil și final. Poate că așa ar trebui să rămână: final. Poate că doamna Janssen a trecut prin destule.

Îmi răspunde la al patrulea semnal, buimacă, de parcă aș fi trezit-o din somn. Îi spun că-mi pare rău c-a trebuit să-i telefonez, dar că am o întrebare pe care cu siguranță o va considera bizară.

— Hanneke? Tu ești?

— Eu și niște prieteni am pus pariu în legătură cu o cunoștință, domnișoara R., zic eu făcând o scurtă pauză, ca să fiu sigură că mă urmărește. Și anume: are sau n-are un semn din naștere pe bărbie. Vă amintiți de așa ceva?

— De ce întrebi?

Închid ochii.

— Vă rog, răspundeți-mi. Avea un semn?

— Nu-mi aduc aminte. Nu? Nu sunt sigură. Da? Pot să știu și eu ce se întâmplă?

— Trec pe la dumneavoastră mai târziu, îi promit înainte de-a închide. Nu știu când, dar o să trec.

Mirjam Roodveldt nu avea un semn din naștere, dar avea cicatrici pe genunchi. Fata de pe masa domnului Kreuk avea cu siguranță un semn din naștere, dar nicio cicatrice. Fata din cămara doamnei Janssen poate avea, poate nu avea un semn din naștere; doamna Janssen nu-și amintește să fi văzut vreunul, dar admite că poate greși. Acum, fata e în pământ și e prea târziu ca să primesc o confirmare de la cineva care ar putea-o identifica.

Să fi avut tot timpul dreptate, în ziua când i-am spus lui Ollie că fata de la teatru ar putea să nu fie Mirjam? Mai am oare vreo șansă s-o salvez pe adevărata Mirjam?

Când mă întorc în birou, Mina stă tot unde am lăsat-o. Nu mă întreabă cu cine am vorbit la telefon. Evident, a depășit faza în care aștepta răspunsuri. Diapozitivul este încă proiectat pe perete. Totul arată exact ca acum cinci minute. Nimic nu are sens. Se văd soldații. Se văd oamenii înspăimântați. Hainele cafenii. Pălăriile de culoarea levănțicii.

La a treia privire, observ ceva. Ceva ce mi se pare dintr-odată atât de evident, încât nu-mi vine să cred că mi-a scăpat neobservat.

— Ceva e greșit în poza asta, șoptesc.

— Ce vrei să spui? Poate e greșită culoarea; filmul a fost dezvoltat la repezeală.

— Nu asta.

Mă dau la o parte, ca Mina să vadă la ce mă refer.

— Privește atent. Foarte atent. Spune-mi dacă observi ceva legat de fața fetei.

Mina își încrețește fruntea.

— Ți-am spus deja – e neclară și fața ei e greu de văzut. Dar parcă e speriată. Ceea ce e de înțeles.

— Nu expresia. Direcția.

Trag linii explicative în aer cu degetul.

— Uită-te la soldatul din stânga. Vezi? Le dă instrucțiuni prizonierilor. Și chiar în fața lui, camaradul lui.

— Și?

— Și toate celelalte persoane din poză se uită, înspăimântate, la soldați. Vezi cum arată soldatul ăsta ceva cu mâna? Și cum toți ceilalți se uită în direcția indicată? Ai zice că le arată tuturor pe unde să intre în teatru.

După expresia feței, Mina începe să înțeleagă.

— Și Mirjam la ce se uită?

Fața lui Mirjam e îndreptată în altă direcție. Nu dă niciun pic de atenție soldaților. Se uită la ceva foarte îndepărtat, în afara cadrului fotografiei. Poate că nu-i decât o întâmplare, poate se uitase și ea la soldați, dar un zgomot sau o mișcare îi distrăsese atenția. Asta-i cea mai logică explicație la care mă pot gândi. Dar nu pot să scap de altă senzație:

Dublură a lui Mirjam, oricine ai fi. Se poate ca nașiștii să nu fi fost unicul lucru care te îngrozea?

TREIZECI ȘI UNU

Doamna Janssen nu răspunde când ciocănesc la ușă. Mai bat o dată, cât îndrăznesc de tare, ca să nu atrag atenția asupra mea.

— Sunteți acasă? Doamnă Janssen, sunt eu, Hanneke, spun încet.

— A ieșit, strigă o voce aparținând unei femei între două vârste, care stă la intrarea casei de vizavi.

Doamna Veenstra, femeia al cărei fiu a dispărut la țară în ziua când a dispărut și Mirjam. Sau ne-Mirjam.

— Doamna Janssen nu pleacă de-acasă singură.

— Știu, dar de data asta a plecat, cam cu zece minute în urmă. M-am oferit să-i cumpăr eu ce are nevoie, dar a zis că trebuie să meargă personal.

— A spus și unde?

— Nu, dar părea îngrijorată. M-am gândit că primise vești proaste despre unul dintre fii. Vrei să aștepți la mine acasă să se întorcă?

— Am să aștept...

Sunt cât pe ce să spun că voi aștepta pe trepte, când îmi dau seama că n-am încercat clanța. O apăs pe furiș și ușa se deschide cu un pocnet. În vecini, Fritzi începe să latre.

— Aștept aici, înăuntru. Dânsa știe că vin, oricum.

Doamna Veenstra nu pare convinsă.

— Am vrut neapărat să vin azi, mă bâlbâi eu, încercând să gădesc ceva care s-o convingă că nu sunt străină de casa asta. Știți, de ziua lui Jan. De aceea, probabil, e atât de supărată. Pun pariu că s-a dus la biserică.

Habar n-am când e ziua de naștere a lui Jan, dar mă îndoiesc profund că doamna Veenstra are o memorie mai bună decât a mea și sper că nu-mi percepe încordarea. Acum o săptămână, tot în casa asta, mi-am amintit cum să mă port într-o vizită. Acum, iarăși, îmi reamintesc cum să mint și să gădesc scuze.

— Doriți să-i transmit și gândurile dumneavoastră de bine? o întreb.

În cele din urmă mă lasă în pace, întorcându-se în casa ei. Înăuntru la doamna Janssen e liniște. Un ceasornic ticăie. O ceașcă de înlocuitor de ceai, pe jumătate băută, e pe masa din bucătărie, alături de-o felie de pâine mâncată pe jumătate. Acestea sunt singurele semne de activitate umană. Străbat repede restul locuinței ca să mă asigur: dormitoarele pustii ale fiilor; al doamnei Janssen, mirosind a parfum de trandafiri și a ceva mucegăit; biroul domnului Janssen, nefolosit de la moartea lui. Ea nu e nicăieri.

Genunchiul îmi pulsează. Încă e legat cu batista lui Willem și prin bumbacul alb au pătruns picături de sânge. Clătesc batista la chiuveta din bucătărie și reînfașor compresa. Mă întreb dacă doamna Janssen are aspirină pudră și unde o fi ținând-o. Pe a noastră, mama o ține în cămară. Ușa cămării doamnei Janssen e deja întredeschisă, dezvăluind ascunzișul din spatele borcanelor cu murături și ridichi. Înăuntru, plapuma de pe *opklapbed* este mototolită și are o vagă adâncitură în mijloc. Doamna Janssen sigur a fost pe-aici azi-noapte.

Nici căutarea îndelungată a aspirinei pudră, nici alte acțiuni banale nu vor fi suficiente ca să-mi abată gândurile.

Desfășurarea cronologică a evenimentelor nu-mi dezvăluie nimic, ori de câte ori o reiau mental. Acum patru săptămâni, în ușa acestei case a apărut o fată, care era sau nu era Mirjam Roodveldt. Acum o săptămână, aceeași fată a dispărut, iar doamna Janssen m-a angajat s-o găsec. Acum două zile, o fată a fost prinsă în razie și dusă la Hollandsche Schouwburg. Am încercat s-o ajut să evadeze. A fost împușcată și omorâtă. Era această fată aceeași cu cea care bătuse la ușa doamnei Janssen? Sau era altcineva, o fată care-și însușise hainele și actele lui Mirjam în cele cinci zile de dispariție?

Au vreo importanță lucrurile astea? Acum avem o fată moartă.

— Sunteți acasă?

Prin câțiva pereți, aud cum se deschide scârțâind ușa din față și pe cineva strigând:

— Sunteți acasă, doamnă Janssen?

Ies repede din cămară, închizând ușa după mine. O fată tânără, pe care n-am văzut-o niciodată, îmbrăcată ca o vânzătoare sau o calfă de prăvălie, e în salon.

— Pot să te ajut?

— Oh! face ea ducându-și teatral mâna la inimă. Doamna Janssen unde e?

— Cine ești? Ce cauți aici? întreb eu, decizând că cea mai bună cale de a ocoli întrebările ei este să-i pun eu în-sămi întrebări mai nepoliticoase.

— Sunt Tessa Koster. Lucrez... am lucrat... pentru domnul Janssen, la atelierul de tâmplărie. Ușa era întredeschisă. Tu ești... însoțitoarea doamnei Janssen? încearcă ea să ghicească.

— Da. Doamna Janssen nu e acasă. Te pot ajuta eu cu ceva?

— O, nu, am venit doar ca să-i aduc niște lucrușoare, dar o să revin mai târziu, când o gălesc acasă.

Tessa Koster zâmbește agitată; iar în timp ce se întoarce spre ieșire, eu pun lucrurile cap la cap. Angajata de la atelierul de mobilă. Cea care a plecat în luna de miere a doua zi după razie.

— Fotografii, zic. Ai adus fotografii pentru doamna Janssen, din camera din dos a domnului Janssen.

Ea pare speriată auzind ce spun; nu are de unde să știe că nu sunt o spioană trimisă s-o înhațe.

— Doamna Janssen se întoarce repede? Chiar ar trebui să vorbesc cu ea.

Dar eu deja dau din cap că nu, afișând toată compasiunea de care sunt capabilă, fiindcă vreau să-mi lase mie fotografiile.

— Nu știu când se întoarce. Presupun că poți reveni mâine? Ești curajoasă, dacă umbli de colo colo cu asemenea fotografii. Mi se pare că sunt cumva – continui coborându-mi vocea până la o șoaptă – *ilicite*.

— Eu... Mă descurc.

— Ai cunoscut familia ascunsă acolo? o întreb, lăsând să se vadă că știu mai multe decât crede ea. Pe fiică? Pe Mirjam?

— Nu, n-am cunoscut-o. Știai despre asta?

Aruncă o privire în spate, spre ușă.

— Ești sigură că nu i-ai văzut niciodată? Au petrecut câteva luni acolo. Imposibil să nu fi bănuit ceva.

Doamna Koster își ferește ochii, privind fix verigheta cea nouă de pe degetul ei, și eu am o nouă bănuială, una urâtă.

— Doamnă Koster. Tu ai anunțat poliția că domnul Janssen ascunde oameni în camera din dos? L-ai pârât naziștilor?

— Ascultă.

Privirea îi fuge într-o parte.

— Nu sunt de acord cu ce făcea domnul Janssen, dar nu eu l-am denunțat. Nici nu știam. Când am ajuns la slujbă, razia avusese deja loc. Astea erau în camera din spate; aveau sânge pe ele, așa că le-am dus acasă să le curăț. Apoi doamna Janssen mi-a scris că le vrea. Nu-mi doresc să mă implic mai mult. Pot să ți le las ție? Atunci n-aș mai fi nevoită să mai vin o dată.

Scormonește în poșetă, cu buclele blonde căzându-i peste frunte, și în final scoate un plic de hârtie.

— Poftim. Ia-le.

Mă prefac că stau pe gânduri:

— Ești sigură? Nu vrei s-o aștepți?

Ea îmi îndeasă plicul în mână:

— Ia-le.

Închid ușa după ea și mă întorc în bucătărie cu plicul de fotografii. De data asta nu mă grăbesc. Sunt extrem de minuțioasă. Sunt extrem de răbdătoare când mă așez la masă, îmi pun plicul drept în față, acționând cu o emoție pe care o pot identifica numai după un timp. *Frică*.

Aproape tot sângele de pe fotografii a fost îndepărtat, au rămas doar câteva urme, lipind colțurile pozelor când le desprind una câte una. Le rânduiesc în fața mea, un șir întins pe toată masa, o narațiune lipicioasă despre o familie, despre viață și moarte.

Iată-i, presupun, pe domnul și doamna Roodveldt, ținând în brațe un bebeluș îmbrăcat în alb, în spatele unei mese cu un tort pe ea. O aniversare. Iată una mai veche cu câțiva ani: portretul doamnei Roodveldt ca mireasă, cu ochii plecați, un voal de dantelă peste coafură și un buchețel de liliac în mâini.

Pozele sar înainte și înapoi prin ani, iar familia merge de-a curmezișul mesei de bucătărie, desprinsă de timp,

zâmbindu-mi din cele mai fericite momente ale vieții. Petreceri. Vacanțe. Un nou apartament. Un bebeluș nou, altul decât cel dintâi.

Și iată o poză cu două adolescente care se țin de după mijloc. Fata din stânga are păr negru și creț, un mic semn din naștere pe bărbie și gene lungi, stufoase. Ochii ei – pe care i-am văzut cu adevărat numai închiși, pe masa de la domnul Kreuk – sunt mari și expresivi.

Fata din dreapta e puțin mai înaltă, tot brunetă, răsând larg. Poartă o coroniță de hârtie de sărbătorită. N-am mai văzut-o până acum.

Cu degete tremurătoare, întorc fotografia pe verso:

„Amalia și Mirjam, la a paisprezecea aniversare a lui Mirjam.“

* * *

Sunt atât de multe lucruri pe care aș vrea să le uit. Părțile dure. Rănile dureroase de sub pielea cicatrizată, lucrurile care aș vrea să dispară dacă le ignor.

Ultima oară când am văzut-o pe Elsbeth, înainte de a mă furișa în casa ei. Era la câteva luni după acea zi când, la mine în cameră, îi spusese că aș fi vrut să fi murit Rolf în locul lui Bas.

A mai venit să mă caute acasă. Avea două invitații la nuntă, pentru mine și pentru părinții mei. Stângace, a acceptat o ceașcă de ceai de la mama și a răspuns la întrebările privind rochia de mireasă și florile de la biserică. Când mama ne-a lăsat singure, ca să „povestim tot ce-aveam de povestit“, Elsbeth s-a întors către mine.

— Mama mi-a zis să te invit. Zicea că nunțile repară lucrurile, a spus ea în cele din urmă. Dar îmi închipui că nu vrei să vii.

N-am putut să-mi explic emoția din ochii ei. Speranță? Mânie? Chiar voia să vin, sau îmi arăta clar c-ar prefera să zic nu?

— Nu, am spus. Nu cred că voi veni.

— Bine, atunci, a zis ea. Probabil că acum ne luăm adio.

Totul, cu atâta demnitate. Tocmai de asta e atât de trist. Să pui astfel capăt unei prietenii de doisprezece ani în timp ce stai în bucătărie, cu invitația la nuntă în mână. Aproape de neiertat – și mi-am petrecut ultimul an punându-mi problema dacă era mai mult sau mai puțin de neiertat decât persoana cu care Elsbeth dorea să se căsătorească și care dintre noi trebuia să-i ceară scuze celeilalte.

Se vede că există foarte multe modalități de a ucide. Nemții l-au omorât pe Bas cu un mortier. Elsbeth și cu mine ne-am ucis prietenia cu niște cuvinte.

TREIZECI ȘI DOI

Inima mi s-a desprins de piept.

Amalia. Amalia.

Amalia este fata pe care a dus-o Ollie la domnul Kreuk în liniștea nopții. Amalia este fata moartă din pământ. Fata pe care am căutat-o în tot acest timp. Fotografia de la aniversare este lipicioasă în mâna mea; fără să vreau, am umplut-o de amprente, atingând fețele acestor fete dispărute și moarte.

Aud, în cealaltă cameră, cum se deschide iar ușa de la intrare, lăsând să pătrundă un suflu de aer. Doamna Janssen? Dar nu aud pocnitura discretă a bastonului. O fi tot Tessa Koster.

— Sunt aici, în spate, strig eu.

Vocea mea e un croncănit.

— Doamna Janssen? întrebă o voce derutată. Eu sunt, Christoffel.

— Oh, Christoffel, sunt Hanneke.

Din reflex, mătur dintr-o mișcare pozele de pe masă, băgându-le înapoi în plicul în care au venit. Tocmai am ascuns pachetul sub serviciul de ceai, când Christoffel intră în bucătărie. Încă poartă costumul pe care îl avea mai

devreme, când a însoțit-o pe doamna Janssen la înmormântare.

— Unde e doamna Janssen?

Își șterge transpirația de pe frunte folosindu-și măneca.

— Când am trecut pe aici puțin mai devreme, m-a rugat s-o duc undeva. I-am spus că am ceva de făcut, dar că mă întorc repede.

— Doamna Janssen...

Nu-mi duc la capăt enunțul. Acum îmi vine greu să termin propozițiile. Cea închisă la Hollandsche Schouwburg a fost Amalia? Amalia, prietena cea mai bună a lui Mirjam? Amalia, care ar fi trebuit să fie la Kijkduin? Îmi dau vag seama că Christoffel încă așteaptă să-mi termin fraza.

— Doamna Janssen, spun, era plecată deja când am venit eu. Ți-a spus cumva unde voia s-o duci?

El se încruntă.

— Zicea că trebuie să te vadă pe tine. Dar tu ești aici. Părea urgent: s-a supărat când i-am spus că nu pot merge imediat.

— Asta e. Da, da. Cred că nu ne-am înțeles bine cine la cine să vină.

La naiba. Ar fi trebuit să-i spun doamnei Janssen la telefon să rămână pe loc, orice ar fi. Dar nu văd cum s-ar fi putut duce să mă caute: doamna Janssen nu știe unde locuiesc. Cred că nu-mi cunoaște nici numele de familie. Dacă n-ar fi Christoffel, aș da o raită prin toată casa să văd dacă nu mi-a lăsat un bilet cu mai multe explicații.

— Părea să fie foarte îngrijorată, spune Christoffel. Aștept aici să se întoarcă.

— Sunt sigură că ai ceva mai bun de făcut, Christoffel. Ce-ar fi să te răsplătesc pentru deranj și să te întorci la treburile tale?

Dar el, enervant de devotat, se așază pe celălalt scaun de la masă, jucându-se cu o ceașcă. Minutele se scurg. Ce va face doamna Janssen văzând că nu mă găsește? Ceva nesăbuit? Va încerca să-l găsească pe domnul Kreuk? Pe Ollie? Cât de mult i-am spus despre el sau despre Rezistență?

— Chiar crezi că-i în regulă dacă plec? Ar trebui să fiu acum în altă parte, recunoaște el într-un final.

— Sigur că poți pleca. Îi spun eu c-ai trecut pe-aici.

Până și râcâitul produs de scaunul meu sună nerăbdător când îl văd ridicându-se de pe locul lui.

— Mi-am lăsat undeva pălăria? Întreabă el uitându-se în jurul scaunului.

— Uite-o, îi spun exasperată întinzându-i șapca gri, pe care o lăsase pe masă.

Aproape c-am ieșit din încăpere, când se aude un scârțâit din cămară – un sunet neuns, plângător. *Verdorie*. La naiba! Îmi adusesem aminte să închid ușa cămării când intrase Tessa Koster, dar nu cred că am încuiat și stelajul secret dinăuntru. Probabil că se leagănă liber în spatele ușii închise.

— În casele vechi se aud cele mai stranii zgomote, zic.

Suntem acum la ușa de la intrare. Tot ce mai am de făcut este să-l îmbrâncesc afară, după care pot să-ncerc să-mi dau seama unde se află doamna Janssen. Voi începe cu domnul Kreuk. În primul rând, el ne-a făcut cunoștință. Domnul Kreuk a condus serviciul memorial pentru soțul ei.

— Când o să vin data viitoare, voi aduce niște ulei, promite Christoffel. Raftul ăla întotdeauna scârțâie dacă nu-i tras zăvorul.

Atât.

Nici nu-și dă seama ce-a spus. Nici prin cap nu-i trece. Pentru el a fost o propoziție banală. Un șir de cuvinte, un comentariu prin care se poate face util. Își pune șapca pe cap. Ușa e deschisă.

Încet, ca și cum mi-aș urmări propriile acțiuni într-un vis, împing la loc ușa, care se închide cu un sunet ca o șoaptă.

— Hanneke?

„Raftul ăla întotdeauna scârțâie dacă nu-i tras zăvorul.“ Reproduc propoziția în minte, ca să văd în ce fel poate însemna altceva decât știu eu că înseamnă. *Raftul*. N-aziș „ușa cămării“. A spus clar „raftul“. Trebuie că știe că raftul poate fi deschis cu un zăvor. *Întotdeauna*. Adică, de nenumărate ori. Deci, știe cum funcționează raftul acela ascuns, ruginit.

— Hanneke. Parcă mi-ai spus să plec.

Se uită la mine confuz.

— Știi de ascunzătoare.

Vocea îmi e o șoaptă inegală.

— Christoffel?

El dă să scuture din cap, dar e prea târziu. O luminiță i-a sclipit în ochi.

— Ce știi despre ea, Christoffel? îl întreb cu blândețe.

— Nu știu nimic. Te rog să nu vorbim despre asta. Te rog să mă lași să plec.

Întinde iar mâna spre clanță, dar eu mă interpun.

— Nu te pot lăsa să pleci. Îți dai seama.

— Hanneke, te rog, lasă asta.

Vocea îi e atât de scăzută, încât abia înțeleg ce spune.

Afară, aud pe cineva care vinde ziarul de seară și zgomotul aspru, șuierat al unei măhuri pe pietrele de pavaj. Viața continuă netulburată, iar eu sunt aici înăuntru cu un băiat cu fața molatică, din care s-a scurs toată culoarea.

— Christoffel, suntem numai noi doi aici. Indiferent ce-mi spui, bun sau rău, nu pot chema poliția, nici nu pot vorbi cu cineva despre asta, cu excepția doamnei Janssen. Dar te rog, te implor, zi-mi numai atât: de unde știai că există un spațiu dincolo de cămară?

Pe stradă, măturătorul a dat peste ceva metalic, poate o monedă. Christoffel își privește fix degetul mare, cu o pieleță urâtă, înroșită de la cât de des a fost roasă de îngrijorare. E cu vreo trei sau patru centimetri mai înalt decât mine, dar o înălțime deșirată, rezultatul unui puseu de creștere recent.

— N-am știut de... de el, zice. Nu de la început. Jur că la început n-am știut. De regulă, când sunt aici, doamna Janssen e cu mine în cameră și vorbim sau facem gălăgie, acoperind zgomotele din cămară.

— Dar nu întotdeauna?

— Odată am făcut o livrare. Doamna Janssen nu-și găsea poșeta. S-a dus la etaj după ea și a stat mult – aici jos, era liniște. Atunci am auzit ceva. Ca un scârțâit.

— Te-ai dus să vezi ce e?

Ar fi fost în ton cu firea săritoare a lui Christoffel să audă o țâțână ruginită și să decidă s-o cerceteze, s-o repare.

— N-a fost nevoie. Am auzit zgomotul, după care ea a ieșit din cămară.

Încă o persoană care a văzut-o. Încă o persoană care știe de existența ei. Pe chipul lui Christoffel se citește o umbră de uimire când își amintește acel moment. Ce straniu trebuie să fi fost pentru el, să stea în bucătărie și să se pomenească deodată cu o fată ieșind din cămară.

— Îmi recunoscuse glasul, continuă Christoffel. A zis că aștepta un moment când doamna Janssen să nu fie de față.

Ea îl recunoscuse. Am impresia că creierul meu nu înregistrează simultan tot ce spune Christoffel, așa că se agață de câte o expresie, ici și colo. *Recunoscuse* e un cuvânt interesant. Ar fi fost mai firesc ca băiatul să fi spus „auzise“. Recunoaștem lucruri care ne sunt deja familiare.

— O cunoșteați, spun, și pe măsură ce-mi formulez cuvintele, știu la cine anume mă refer. Ai cunoscut-o pe Amalia.

— De unde-i știi numele?

— Cum ai cunoscut-o?

— Am mers împreună la școală. Am crescut împreună, toți trei. Eu, Amalia și... Christoffel lasă un spațiu gol unde ar trebui să fie numele, un spațiu pe care nu rezist să nu-l completez:

— Și Mirjam.

— Și Mirjam, șoptește el.

Apoi, Christoffel face ceva absolut neașteptat, luându-mă pe nepregătite. Se lasă la podea, alunecând în jos lipit de perete. Își face mâinile pumni în dreptul ochilor și izbucnește în plâns. Nu lacrimi tăcute. Lacrimi mari, zgomotoase, ca ale unui băiețuș.

Mă las în genunchi lângă el. E o durere pe care o recunosc.

— Christoffel, tu... Tu o iubeai pe Mirjam?

Gâtul îi e iritat; abia poate șopti.

— Ea nu mă băga în seamă în felul ăsta; eram pentru ea ca un frate. Am tras concluzia că nu-i plăcea de mine. Anul trecut mi-a spus că problema nu era că nu-i plăcea de mine, ci că-i plăcea Amaliei de mine. Zicea că Amalia mă plăcuse prima și că nu voia s-o trădeze. Cred că și eu știam, în adâncul sufletului. Amalia dădea semne de nervozitate în prezența mea. Avea râsetul ăla – un fel de chicotit. Dar nu m-am gândit vreodată la ea altfel decât ca la o prietenă.

— Atunci tu ești T. Nu Tobias. Tu.

Christoffel ridică ochii spre mine, contrariat.

— Am găsit o scrisoare, îi explic. Se vorbea în ea de un băiat al cărui nume, prescurtat, era T. Un băiat de care era îndrăgostită.

Proastele alea de prințese engleze. Scrisoarea nu era de la Mirjam către Amalia, o misivă pe care nu avusese ocazia s-o expedieze. Era de la Amalia către Mirjam, o scrisoare pe care Mirjam o recitise în clasă.

— Porecla mea, zice Christoffel. O prostie. Nici nu-mi amintesc când m-am pomenit cu ea. Presupun că eu trebuie să fi fost T.

Acum câteva zile, la feribot, mi se păruse că prietenii lui Christoffel îl strigau domnul Şmecher. Asta înseamnă *Tof*: „şmecher“, „măreţ“. Dar nu așa îi spuneau: îl strigau *Tof*, porecla lui, din mijlocul numelui Christoffel.

— De câte ori ai văzut-o pe Amalia în cămară?

— Doar de două ori. A doua oară când am venit, ea a aşteptat până ce doamna Janssen a plecat iar, apoi mi-a spus de anunţul din ziar şi că are nevoie de ajutorul meu ca să scape.

Het Parool. Cele trei rânduri de la mica publicitate: „Lui Elizabeth îi e dor de Margaret a ei, dar se bucură de vacanţa la Kijkduin.“

În prima mea zi aici, doamna Janssen mi-a spus că-i adusese lui Mirjam un ziar şi apoi îi ceruse să nu facă zgomot, pentru că venea băiatul cu comisioanele. Doamna Janssen n-a pomenit nimic cum că-l lăsase pe Christoffel singur în bucătărie. N-o fi crezut că e nevoie să-mi spună. De ce şi-ar fi anunţat Mirjam prezenţa băiatului care livra cumpărăturile?

— Ai ajutat-o să fugă?

— Da.

— Dar nu înţeleg. Ți-a spus, desigur, că doamna Janssen crede că e Mirjam. De ce să fugă fără să-i spună doamnei Janssen că pleacă? Şi cum de Amalia avea asupra ei actele lui Mirjam în noaptea raziei?

El îşi freacă ochiul cu palma, ştergându-şi stângaci lacrimile. Nu am batistă şi mă îndoiesc că i-aş oferi-o dacă aş avea. Încerc să-l alin? Să-l interoghez? Băiatul din faţa mea are răspunsurile la toate întrebările care mă obsedează de o săptămână. El a contribuit la lansarea unei

serii de evenimente provocatoare de suferință și angoasă, iar eu tot nu pricep de ce.

— Ea... ea mi-a spus că în seara când a fost percheziționată ascunzătoarea familiei Roodveldt, a dat peste Mirjam pe stradă, explică el. Mirjam fugea ca să scape cu viață, dar credea că va fi prinsă curând. Amalia a convins-o să facă schimb de paltoane și de acte de identitate. Amalia zicea că dacă Mirjam are acte neevreiești, ar putea să scape, iar ea, Amalia, putea merge mai târziu la poliție ca să i se elibereze acte noi. Dar soldații erau prea aproape. N-a avut timp să fugă acasă și se temea că, având hainele și documentele lui Mirjam, va fi împușcată pe loc. Așa că s-a refugiat la doamna Janssen. Mirjam i-a dat adresa.

— Dar când a ajuns aici, de ce nu i-a spus doamnei Janssen cine e de fapt? De ce n-a rugat-o pe doamna Janssen s-o ajute să obțină acte noi?

El dă ursuz din umeri.

— Nu știu. Spunea doar că nu voia ca doamna Janssen să știe.

Pentru că voia să se asigure că Mirjam e în siguranță înainte de a spune cuiva adevărul? Pentru că nu voia să știe nimeni că Mirjam Roodveldt cea reală era încă liberă, fugară, trăind sub un alt nume? Pentru că părți ale acestei povești nu vor avea noimă niciodată, oricâte întrebări aș pune?

— Unde s-a dus? îl întreb. După ce ai scos-o din casă?

— O vreme a stat la mine. Papa călătorește atât de mult, că nici n-a bănuțit că am pe cineva la subsol.

În subsolul lui. Până acum câteva zile, fata pe care o căutam locuise în casa unui băiat cu care m-am întâlnit în repetate rânduri.

— Ce-a făcut-o să plece? întreb.

Acum înțeleg de ce Amalia nu s-a dus la autorități să-și declare actele pierdute sau furate: ea neavând încă optsprezece

ani, funcționarii i-ar fi putut cere semnăturile părinților, care erau deja afară din oraș. Înțeleg și de ce o fi preferat să stea la Christoffel și nu la doamna Janssen – un prieten vechi în loc de o străină care nici măcar nu știa cine e. Ce nu înțeleg este de ce, după atâta zbucium, a fugit și din casa lui.

— De ce a fugit din toate locurile unde se afla în siguranță, Christoffel? Vreau doar să înțeleg cum se leagă între ele episoadele astea.

El plânge încă, lacrimile îi curg tot mai repede în timp ce-i cer răspunsuri.

— De ce-a plecat Amalia de la tine în seara aia?

— Eu am gonit-o, scâncește el în cele din urmă. Mi-a spus un secret și am obligat-o să plece. N-am vrut nicidecum să moară. Ți jur că nu asta am vrut. Am fost atât de furios pe ea! I-am zis că dacă o mai văd vreodată, o s-o tratez mai rău decât ar face-o naziștii. Am fugărit-o până în stradă. Fugea de mine; am văzut-o fugind drept în brațele unui soldat. Când a fost arestată în razie, fugea de mine!

Vocea lui e ascuțită și pătrunzătoare.

— Ce secret? Ce te-a putut face să refuzi s-o mai lași să stea la tine în casă?

— Nu pot. Nu pot.

A devenit isteric. Dacă aș avea o pungă de hârtie, l-aș pune să respire în ea. În loc de asta, îl bat pe spatele puloverului jilav de sudoare și tresăltând, în timp ce Christoffel înghite guri mari de aer. E doar cu câțiva ani mai tânăr decât mine, dar se comportă ca un băiețel necopt.

— Nu vreau să vorbesc despre asta, icnește el între două inspirări profunde. Te rog, nu mă sili.

— Bine, bine, bine, repet eu, pentru că a-l presa acum ar însemna a-i face vânt în prăpastie.

Doar încă un aspect. Nici măcar unul care contează în schema mare a lucrurilor, ci doar ceva ce trebuie stabilit, întru liniștea mea.

— Ai zis că Amalia te-a rugat s-o ajuți să scape în ziua când a văzut anunțul din ziar. Dar e imposibil s-o fi ajutat imediat. Doamna Janssen a văzut-o mai târziu, seara. Ai găsit o cale de-a te furișa înapoi în casă în timp ce doamna Janssen se afla vizavi, la vecini? Tu ești cel care a descoperit cum se poate închide de afară ușa din spate?

— Nu. Ea s-a ascuns în casă în timp ce doamna Janssen era plecată la vecini. M-am întors a doua zi.

Cronologia lui probabil că e aiurea. A doua zi, eu eram aici. A doua zi, stăteam în bucătărie și o ascultam pe doamna Janssen vorbind despre dispariția lui Mirjam.

— Îți amintești greșit. Eu am fost aici în ziua aia. Te-am văzut când ai venit. Ai luat niște mobilă ca s-o vinzi pentru doamna Janssen.

— Da, am făcut și asta. Am luat mobila.

Christoffel tace. Tac și eu.

Îmi permite asta, acest act de bunătate: să mă lase pe mine să asamblez piesele în final. Dacă nu vreau s-o fac, pot să-i spun doamnei Janssen că în camera ei s-a ascuns Amalia, care acum e moartă, și ar fi adevărat, și cum a scăpat n-ar mai avea importanță. Sau pot să adun doi cu doi și rezultatul ne-ar îndurera și mai și.

Trebuie să adun doi cu doi. Pentru că, fără voia mea, îmi amintesc cum mi-a dat Mina senină o geantă pentru copii plină cu lemne de foc și cum am cărat pe umăr mai bine de-un kilometru, fără să-mi dau seama că transport o parte importantă a stratagemii lor. Îmi amintesc și că acel cărucior era de fapt un aparat de fotografiat. Îmi amintesc că Ollie nu mă iubește pe mine sau pe Judith; îl iubește pe Willem. Îmi amintesc că nimic din războiul ăsta nu e ce pare a fi și că am petrecut o prea mare parte din el nevăzând ceea ce am drept în față.

Amalia era cuibărită în *opklapbed*. Christoffel l-a scos afară din casă, pe căruțul lui. Cât timp m-am gândit dacă

s-o ajut pe doamna Janssen să-și găsească acea *onderduiker* dispărută, ea nu era deloc dispărută. Era la doar câțiva metri de mine.

— Amalia aștepta în *opklapbed* s-o scoți afară pe furiș. Țasta a fost de la început planul.

Sunt epuizată. El e epuizat. Amândoi dorim ca totul să se termine, în sfârșit, definitiv.

— A așteptat ore întregi, zice el. Și-a îngăduit să stea în birou cât timp doamna Janssen dormea, dar cum a auzit-o că se trezește, s-a urcat înapoi în pat. I-am promis că voi veni dimineața, cât pot de devreme.

— Și apoi ai plecat. Cu ea cu tot. În timp ce eu stăteam acolo ca proasta. Știi că mă angajasem s-o gădesc?

— O prietenă mi-a cerut ajutorul, zice el în cele din urmă. Așa am gândit.

Nu știi în ce fel să reacționez. Să-i povestesc despre disperarea doamnei Janssen când a constatat că fata din cămară nu mai era? Să-i spun cum a fost să văd genunchii Amaliei îndoindu-se și pe ea prăbușindu-se?

În tăcere, el plânge din nou.

— Șșșt, îl îndemn eu. Șșșt, pentru că asta îmi spunea lumea când plângeam după Bas și pentru că, în momentul ăsta, alte cuvinte nu există.

TREIZECI ȘI TREI

Sâmbătă

Când lucrurile se sfârșesc cum nu te-ai așteptat, într-un fel la care nu te-ai gândit niciodată, se termină ele cu adevărat? Sau înseamnă că trebuie să-ți continui investigația și să găsești răspunsuri mai bune, dintre cele care să nu-ți facă nopți albe? Ori a venit cumva momentul să te resemnezi?

Îmi ia două zile să găsesc un loc într-un tren spre Kijkduin.

Ajung mai întâi la Den Haag, un oraș în care parcă mișună mai mulți soldați germani decât în Amsterdam. Schimb trenul spre Kijkduin, o suburbie de la malul mării, și, pe măsură ce ne apropiem, aerul devine mai sărat. Astăzi sunt singura persoană care coboară în gara asta, cu valijoara în mână, arătând ca o turistă țicnită ce a ales să-și petreacă vacanța pe litoral în toiul iernii. Părul îmi e biciuit de vântul venit din larg, iar ochii îmi ard în frigul sărat. Orașelul a fost o stațiune de vacanță, nouă și construită în acest scop, doar timp de vreun deceniu înainte de invazie. Acum plaja are lângă ea un fort preluat de nemți și folosit la instrucție.

Întâlnesc puțini oameni în drum spre oraș, localnici care stau aici pe tot parcursul anului. Cel de-al doilea, un tânăr, îmi spune că am mult de mers până la destinație și se oferă să mă ducă. Mă urc pe bicicleta lui și ajung astfel până în micul centru al orașului.

— Uite aici.

Biciclistul trage pe dreapta și-mi arată printr-un gest cu bărbia un grup de clădiri peste drum. Cea din mijloc este de un verde-pal.

Îi mulțumesc și-mi netezesc fusta. Pensiunea mătușii Amaliei are o verandă pictată și o firmă veselă atârnată pe fațadă, asigurând oaspeții că e deschisă și iarna. Știu ce se află în spatele ușii, cel puțin cred că știu, dar tot mă simt ca o intrusă. N-am trimis vorbă că vin. Destul am băjbâit în ceață și speculații săptămâna asta; vreau dovezi sigure, pe care să le văd. Contrabandista din mine, probabil, caută garanții și să găsească valoare în lumea palpabilă.

Când bat la ușă, îmi deschide prompt o femeie de vârstă medie. În afara sezonului, afacerile nu merg bine, mai ales de când nemții au blocat o mare parte din coastă cu baricade împotriva invaziei Aliaților.

— Dorești o cameră?

Femeia care, presupun, este mătușa Amaliei, întinde deja mâna să-mi ia bagajul.

— Intră. Focul e aprins în salon și-ți pregătesc ceva de mâncare.

O urmez înăuntru, gândindu-mă ce-ar trebui să-i spun și cât să-i dezvălui. Pentru astăzi n-am pregătit niciun scenariu. Ceea ce-am venit să fac, după toate experiențele avute, mi s-a părut prea real ca să mă joc.

Iată ce i-am spus până la urmă doamnei Janssen când s-a întors acasă în acea zi: că fata pe care m-a trimis s-o caut murise, dar fata pe care voia s-o găsesc poate că nu

era moartă. I-am spus că e imposibil s-o aduc înapoi pe fata pe care ajunsese s-o îndrăgească după ce o ascunsese câteva săptămâni, dar că încă s-ar putea s-o găsească pe cea a cărei familie pierise în întregime, așa cum pieriseră soțul și fiul doamnei Janssen. I-am arătat poza, știind că nu va avea sens pentru ea. I-am promis că mă voi strădui să aflu o cale prin care totul să capete sens, dar i-am spus că poate n-am să reușesc. Mi-am cerut iertare.

Christoffel n-a vrut să-i spună absolut nimic. A plecat înainte ca doamna Janssen să se întoarcă. A zis că nu poate suporta vinovăția. Am vrut să-i zic o sumedenie de lucruri. Că distrusese totul. Că nu gândise. Că trebuia neapărat să-mi dezvăluie secretul Amaliei. Dar când mi-a zis că se simte strivit de vinovăție, n-am avut inimă să-l mai ocărăsc. Pentru că înțelegeam cum se simte. Pentru că petrecusem mai bine de doi ani și un război întreg simțindu-mă la fel, convinsă că acțiunile mele provocaseră moartea unei persoane importante pentru mine.

— O cameră, deci?

Femeia așteaptă răspunsul meu.

— Mă interesează...

Încă nu știu sigur ce să spun. Să întreb imediat de Amalia? Sau să aștept până primesc o cameră și cobor la cina luată lângă focul plăcut? Dar se dovedește că nu am de ce să mă îngrijorez, pentru că, dintr-odată, ea își face apariția.

O fată cu câțiva ani mai tânără decât mine, mignonă, cu trăsături fine, coboară scările, ducând în brațe un teanc de albituri. Pe piciorul ei drept, vizibilă chiar și în lumina slabă din interior, o cicatrice roz, subțire, zimțată îi însemnează genunchiul.

— Amalia, o dăscălește femeia mai vârstnică. Pare-se că vom avea o musafiră la noapte. Vrei s-o conduci la camera trei?

Întorcându-se către mine, femeia îmi face cu ochiul.

— E cea mai spațioasă din câte avem, cu un pat foarte confortabil.

Ea e ușor schimbată față de cum arăta în poza făcută la aniversare. Chipul i-a mai îmbătrânit, iar corpul are rotunjimi pe care fata din fotografia aceea nu le avea. O las să-mi care valiza, pe fata asta din vis întrupată în fața mea, și o urmez până la etaj. Acolo sus, camera trei e decorată cu nuanțe de albastru-pal și diverse scoici, iar geamul e deschis câțiva centimetri ca să intre aerul de mare, chiar și pe frigul ăsta.

— Servim cina la șase, mă anunță ea, prima oară când mi se adresează.

Vocea ei e mai joasă decât mă așteptasem.

— Nu e nimic extravagant, dar de obicei avem pește proaspăt.

— Știu.

Ăsta e cuvântul care-mi iese pe gură. Nu un discurs magnific, ci o declarație pe care am așteptat zile întregi s-o fac.

Ea zâmbește:

— Deci ai mai fost aici?

Scutur din cap și numele ei îmi scapă de pe buze:

— Mirjam, Mirjam, știu.

Culoarea se scurge din obrajii lui Mirjam. Privește peste umăr, să vadă dacă a auzit cineva numele tăinuit. Ușa din spatele ei e închisă. Străzile de afară sunt pustii.

— Cine ești?

— Ți-am trimis o scrisoare. Împăturită în formă de stea.

— N-am primit nicio scrisoare.

Normal. Christoffel i-o fi înmănat-o adevăratei Amalia, nu fetei care se dă drept ea într-o pensiune de lângă ocean.

— Te căutam, zic eu înainte de a-mi da seama că, dacă n-a primit scrisoarea, nu are cum să știe ce s-a întâmplat și că va trebui să-i povestesc eu însămi de-a fir a păr.

Îmi trebuie mult timp ca să explic tot: Christoffel, Amalia, naziștii, podul. Repet de multe ori lucruri pe care se pare că nu le înțelege, pentru că ea nutrea speranța că Amalia o va vizita în curând. Presupunea că Amalia era în viață. Mă ascultă cu o expresie înghețată, năucită, mușcându-și buza de sus cu dinții de jos, un tic pe care nu o vedeam avându-l. Mi-am petrecut o săptămână încercând să aflu câte ceva despre fata asta, dar de fapt iată că n-o cunosc deloc. Tot ce-am auzit a fost un amestec între ea și Amalia. Am cunoscut amintirile oamenilor despre fiecare, le-am însăilat ca să formeze o personalitate, dar o persoană diferită față de cea din fața mea.

Mirjam se prăbușește pe un scaun de lângă ușă.

— Ești sigură? întrebă după ce-am terminat. Nu cumva ai făcut o confuzie?

Același lucru l-am întrebat eu pe Ollie când mi-a spus că cineva cu numele Roodveldt a sosit la teatru, iar eu îmi doream cumplit să fi fost o greșeală.

— Sunt sigură. A murit fiindcă a pretins c-ar fi fost tu, zic eu.

N-am vrut să sune brutal. Am spus-o doar pentru că încă mai încerc cu disperare să înțeleg cum s-a întâmplat.

Ochii i se umplu de lacrimi.

— Ai avut vreodată un prieten foarte apropiat?

Aprob din cap. Mi se pune un nod în gât.

— Cândva. Nu mai am.

— Atunci, știi. Știi cum e să iubești o persoană ca pe tine însăși și apoi s-o pierzi.

Nu știu dacă s-o las cu durerea ei sau să insist, dar am ajuns până aici și nu mă pot abține să merg mai departe.

— Ce s-a întâmplat în seara aceea, Mirjam? În seara când ați schimbat identitățile?

Ea își lasă bărbia în piept. Nu vrea să povestească, ori nu vrea să-și amintească, și o vreme cred că nu-mi va răspunde deloc.

— Am avut la dispoziție doar câteva minute. Fugeam de la magazinul de mobilă, nu știam încotro, iar Amalia era *acolo* cu mine, pe stradă. Ea plângea deja; avea părul despletit, bluza ieșită în afară, iar când m-a văzut m-a apucat atât de strâns, că abia mai puteam răsufla. Era înainte de oprirea circulației și străzile erau pline de oameni grăbiți să ajungă acasă; nimeni nu ne-a dat nici pic de atenție. I-am spus ce se întâmplase – că ai mei erau morți –, iar ei nici măcar nu i-a trebuit timp de gândire, că s-a și dezbrăcat de palton. Mi-a zis că eu mă voi da drept ea, că aveam acte de identitate și bani în buzunare. Ea tot trebuia să se urce în tren în noaptea aceea. Ca să vină aici. Rezervase deja biletul. Mătușa n-o mai văzuse de când era mică. Așa că m-a instruit să merg acasă la mătușă-sa, promițând că nu va dezvălui unde sunt sau ce se întâmplase până n-o anunț că sunt în siguranță.

— Și asta a fost tot?

— Aproape.

Mă privește din nou, dar cu ochi parcă mai aspri, îngustați și prudenți.

Acest *aproape* mă tot frânează, m-a frânat toată săptămâna. Mi-am zis de atâtea ori că parcă înțeleg ceva, doar ca să-mi dau seama că n-am priceput absolut nimic.

— Mirjam, Amalia avea un secret. I l-a destăinuit lui Christoffel. Din cauza asta a plecat ea de la el. El fost atât de furios, încât Amalia s-a temut de el. Știi care era acest secret? Ce i-a putut spune Amalia ca să-l supere atât de tare încât s-o gonească dintr-un loc unde se afla în siguranță?

Ea se ciupește de buze și-și ferește privirea.

— Nu știu nimic.

— Te rog. Doar încerc să înțeleg ce s-a întâmplat. Habar n-ai cât de mult doreau oamenii să te găsească. Doamna Janssen ar fi dat orice ca să știe ce s-a întâmplat.

Vrea să-mi spună. Îmi dau seama că și ea vrea la fel de mult ca mine să se termine tot, astfel încât s-o putem lua de la zero.

— Mirjam. Spuneai că Amalia plângea deja când v-ați întâlnit. De ce o fi plâns? Și în primul rând, de ce era pe stradă în seara aia?

Spune-mi. Spune-mi și hai să terminăm odată.

Încet, cu grijă, Mirjam își strecoară mâna într-un buzunar al rochiei. Scoate de-acolo ceva în formă de stea.

— În buzunarul de la paltonul Amaliei, când am făcut schimbul... În buzunar erau banii cu care am ajuns aici. Și asta.

Iau din mâna ei scrisoarea și o despățuresc. Mirjam se ridică de pe scaun și se duce la fereastră, privind departe, spre mare.

Scumpă Elizabeth,

Iartă-mă. Iartă-mă. Iartă-mă, deși ce am făcut eu nu poate fi iertat.

Scriu asta în tramvai, și dacă ajung la tine la timp, nici nu va mai trebui să ți-o dau. O scriu pentru orice eventualitate. O scrisoare pentru orice eventualitate.

T. și cu mine ne-am apropiat de când ești tu plecată. Acum mă ascultă când îi vorbesc. Râde la glumele mele. Parcă mă vede cu adevărat, pentru întâia oară, și știu că n-o să te superi, căci tu nu l-ai iubit la fel de mult ca mine, de vreme ce spuneaai mereu că ți-ai dori ca el să simtă pentru mine ceea ce simte pentru tine. Am crezut că începe să-mi împărtășească dragostea. Dar nu. Nu, pentru că azi după-amiază s-a uitat

la mine și mi-a zis: „Ar trebui să-ți prinzi părul ca Mirjam. Al ei e așa frumos. Poate că după război îți va arăta și ție cum să te coafezi.“ Iar eu am citit pe fața lui că nu mă va iubi niciodată, în vecii vecilor.

Îți spun toate astea fiindcă vreau să înțelegi că aveam inima frântă. Deși nu e o scuză, vreau să știi că mi se rupea inima când am ajuns acasă și l-am găsit pe unchiul meu, care ne făcea o vizită și care m-a întrebat de ce sunt neagră de supărare. Vreau să înțelegi că nu m-am gândit când i-am răspuns că sunt tristă fiindcă băiatul pe care-l iubesc preferă să tânjească după fata care trebuie să stea ascunsă în atelierul de mobilă până la sfârșitul războiului decât să fie cu mine. Unchiul a râs. Mi-a spus că băiatul acela e un nerod. Mi-a cerut mai multe detalii despre fata respectivă. I le-am dat. I-am povestit despre tine. Uitasem că se înscrisese în NSB.

Sau nu? Scumpă Elizabeth, mă tot gândesc la asta din momentul în care mi-am dat seama ce-am făcut, din momentul în care am fugit la tramvai. Uitasem cu adevărat că era membru NSB? Sau o parte din mine își amintea și știa exact ce făceam? Voi încerca să pun capăt chestiei ăsteia. Dacă pot, am să îndrept lucrurile. Iartă-mă. Iartă-mă. Iartă-mă.

— Te-a turnat, zic eu. Din cauza ei au percheziționat naziștii ascunzătoarea voastră.

Mirjam se întoarce cu fața la mine:

— N-ai citit? A regretat imediat ce și-a dat seama ce-a făcut. De asta se afla afară pe stradă în seara aia. Fugea ca să ne avertizeze pe toți că ciripise. Spera că vom mai avea timp să dispărem.

— Dar era prea târziu.

Ochii lui Mirjam sunt împăienjeniți de lacrimi. Nici nu-mi pot imagina cum trebuie să fi fost seara respectivă

pentru ea. Două prietene de suflet întâlnindu-se pe stradă ca să-și spună atâtea lucruri dintr-un suflu: te-am trădat, te iubesc, vreau să te salvez, îmi pare rău. În toată Europa, oamenii mor cu sutele de mii. Iar aici, în orașul meu, naziștii au lichidat o familie din cauza unor evenimente care au pornit de la iubire și gelozie, de la cineva pe care l-a luat gura pe dinainte.

— O să vrei s-o urăști, spune Mirjam privind în jos, la mâinile ei împreunate în poală. Eu am urât-o. Mai tare decât am urât vreodată pe cineva. Dar ea n-a știut ce face. Trebuie să cred asta acum. Când i-a spus unchiului ei, cred că a făcut-o fără să-și dea seama de consecințe. Nu intenționat.

Se uită în sus spre mine cu niște ochi mari.

— Mă crezi când îți spun asta?

— Te cred, dacă și tu crezi.

Nu înțeleg de ce i-ar păsa lui Mirjam ce gândesc despre Amalia, de bine sau de rău. Nici măcar nu ne cunoaștem.

Doar că – îmi trece prin minte – mie mi-ar păsa, dacă ar fi vorba despre mine și prietenii mei. De noi toți – Bas, Elsbeth, Ollie, eu. M-ar interesa ca cineva să înțeleagă că eram cu toții imperfecti și răniți și că ne străduiam să ne purtăm cât mai bine în războiul ăsta. Eram băgați până-n gât în lucruri mult mai mari decât noi înșine. Nu știam. Nu aveam intenții rele. Nu eram noi de vină.

Mirjam se îndreaptă spre pat și se așază, iar eu iau loc lângă ea, fără ca vreuna dintre noi să spună ceva. Doar ne uităm afară pe fereastră, la valurile care se izbesc de malul baricadat.

TREIZECI ȘI PATRU

Până la urmă nu rămân peste noapte la pensiunea mătușii Amaliei. Mirjam nu mă cunoaște suficient de bine ca s-o liniștească prezența mea și-mi dau seama după o vreme că nu știu ce să spun. Îi zic că mă întorc la Amsterdam, unde, dacă vrea, poate avea un cămin la doamna Janssen, dar adevărul e c-ar fi probabil mai bine să rămână aici până se termină războiul, ascunsă într-un hotel fără clienți, cu documente valabile.

Mă întorc la gară pe jos și-l bat la cap pe casier până îmi face rost de un loc în primul tren de Amsterdam. Femeia de pe locul alăturat îmi șoptește că bătălia Stalingradului s-a terminat cu înfrângerea naziștilor – prima lor capitulare oficială din acest război.

— Slavă Domnului, zic eu.

Îmi dau seama imediat că am riscat: dacă e o colaborantă, ar fi trebuit să-i dau un răspuns neutru sau disperat. Dar nu e, pentru că îmi caută mâna pe furiș și mi-o strânge, împărtășind cu mine mulțumirea. Apoi punem capăt conversației, fiindcă nu știm cine ne poate auzi, și ne cufundăm în noi înșine în timp ce trenul ne duce acasă. Sunt obosită. Mai obosită decât mă așteptam să fiu după

atâta înverșunare. Poate că nu putem scăpa de sentimente, schimbând faptele rele pe fapte bune și așteptându-ne să redevenim întregi.

Când voi ajunge acasă, mama și papa mă vor întreba unde am fost. Voi lua cina cu Ollie, Willem și Sanne. Când pot, îi voi face o vizită Minei. Mă va mai durea inima uneori. Mai des decât nu mă va durea. Cred că e posibil să te vindeci și fără să te simți întreagă.

Am găsit altă fată decât cea pe care o căutam. M-am despărțit de un prieten de care mi-e dor în fiecare zi. Mă voi întoarce la muncă. Mă voi înzdrăveni, mă voi înzdrăveni încet-încet. Voi descoperi toate lucrurile ascunse, secrete.

* * *

Prima oară când mi-am dat seama că-l iubesc pe Bas:

El avea șaisprezece ani, eu cincisprezece. Nu a fost în după-amiaza petrecută în casa lui, când am ascultat radioul. Atunci am înțeles că el mă iubește. Eu de fapt îmi dădusem seama cu o săptămână înainte. În curtea școlii. Cineva spunea că-i place foarte mult să citească mai întâi ultima pagină a unui roman, ca să știe că totul se sfârșește cu bine. Bas a zis că era cea mai mare prostie pe care o auzise vreodată. Bas a cerut cartea în chestiune și, după ce a primit-o, a frunzărit-o până la ultima pagină și a început să scrie ceva. Credeam că va scrie „Totul s-a terminat cu bine“, dar când a înapoiat cartea am văzut că scrisese de fapt „Toate lumea a fost sfâșiată de un urs, a fost foarte trist, hai să ne cumpărăm înghețată“.

Apoi m-a prins de mână, m-a tras în picioare de unde stăteam și mi-a zis: „Pe tine poate că ursul nu te-a sfâșiat. Doar te-a zgâriat puțin.“ Eu m-am strâmbat și el m-a sărutat, după care ne-am dus să ne luăm înghețată, într-o relație aflată la începutul ei minunat, într-o lume mai apropiată de sfârșit decât știuserăm noi vreodată.

NOTĂ PRIVIND ACURATEȚEA ISTORICĂ

Deși toate poveștile și personajele din cartea aceasta sunt ficționale, locurile și evenimentele istorice menționate au fost locuri și întâmplări reale din Olanda celui de-al Doilea Război Mondial. Olanda a fost invadată în mai 1940. Peste două mii de ostași olandezi au fost uciși în bătălia Olandei, iar ocupanții germani au implementat o serie de restricții de o severitate crescândă asupra populației evreiești.

În Holocaust au murit circa o sută de mii de evrei olandezi – aproape trei pătrimi din populația iudaică, un procent mult mai mare decât în țările vecine. Au fost multe speculații cu privire la cauze: Olanda era o țară dezvoltată de câmpie, fără multe păduri sau alte ascunzișuri naturale. Statele învecinate erau și ele cotropite, limitându-se astfel numărul căilor de fugă. Rezistența s-a organizat lent – Olanda fusese neutră în Primul Război Mondial, deci cetățenii nu aveau infrastructura sau știința necesare pentru a crea rețele ilegale. Rata de colaborare cu dușmanul a fost comparativ înaltă, și până și celor care dezaprobau ocupația li s-a inoculat un fals sentiment de siguranță, prin

modul gradual în care au fost aplicate restricțiile naziste. Țara era o broască într-o apă care fierbea încet.

Consiliul evreiesc, format din lideri ai comunității, a crezut la început că rolul lui de a face legătura între naziști și populația iudaică va îmbunătăți felul în care erau tratați evreii olandezi. În loc de asta, mulți cred astăzi că acțiunile Consiliului au ușurat în mod nehibzuit urmărirea, persecutarea și deportarea evreilor pentru a fi uciși.

Totuși, în țară s-au petrecut și extraordinare acte de eroism. Ollie, Judith și prietenii lor reprezintă un amalgam de tipuri diferite de rezistență, dar faptele lor se bazează îndeaproape pe acțiunile Grupului Studențesc Amsterdam, o organizație a studenților specializată în salvarea copiilor, și ale lucrătorilor, în majoritate evrei, repartizați să muncească la Hollandsche Schouwburg. Schouwburg a fost un cuib al terorii, dar și una dintre cele mai curajoase operațiuni de salvare din Amsterdam. Se estimează că aproximativ șase sute de copii evrei au fost scoși pe furiș din creșa de peste drum: uneori ascunși în coșuri cu rufe, alteori escortați în văzul tuturor de lucrători care, în mod convenabil, „numărau greșit“ copiii pe care se presupunea că-i îngrijesc. Acțiunile personajelor mele mi-au fost inspirate de lectura și ascultarea cazurilor de istorie orală privind mulți oameni asociați într-un fel sau altul cu teatrul. Ca să numesc câțiva: Piet Meerburg, cofondatorul Grupului Studențesc Amsterdam; Henriette Pimentel, conducătoarea creșei, omorâtă la Auschwitz în 1943; Walter Süskind, care a falsificat dosarele copiilor în timp ce conducea Schouwburg și a fost ucis în 1945.

Opoziția fotografiilor este reală: o rețea încropită de fotografi profesioniști a fost recunoscută în mod oficial drept Camera subterană în 1944. Aceștia și-au riscat viețile făcând pe ascuns fotografii cu militari și civili,

imaginile surprinse de ei rămânând unele dintre cele mai edificatoare documente ale vieții olandezilor sub ocupația nazistă. Femeile-fotograf, mai ales, deveniseră experte: își ascundeau aparatele în poșete și genți. Lydia van Nobelen-Riezouw, deși nu a fost o membră a Camerei subterane, locuia într-un apartament învecinat curții din spate a clădirii Schouwburg și a început să-i fotografieze pe deținuții evrei când și-a recunoscut printre ei o prietenă din copilărie. Povestea Minei se trage din această experiență.

Het Parool a fost un ziar real; de fapt, el există și astăzi. Cei care-l publicau și-au riscat viețile ca să tipărească fiecare ediție. Treisprezece lucrători ai săi au fost executați în februarie 1943, la doar câteva zile după încheierea evenimentelor din acest roman.

Sunt de profesie jurnalistă și am crezut întotdeauna că poveștile adevărate ale oamenilor sunt mai mișcătoare, mai interesante și mai răscolitoare decât orice aș putea născoci în ficțiune. Interesul meu pentru acest proiect a fost stârnit inițial de o vacanță la Amsterdam, când am vizitat anumite locuri care aveau o legătură cu Holocaustul. Ulterior am făcut multă documentare și le sunt datoare multor persoane care m-au ajutat să descopăr povestiri reale din Amsterdamul anului 1943.

În timpul unor vizite repetate, bibliotecarii de la US Holocaust Memorial Museum din Washington, DC, m-au ajutat să găsesc teancuri de cărți și DVD-uri cu subiecte de la cartelele de rații la ce fel de limbaj codificat ar fi folosit luptătorii din Rezistență când vorbeau între ei la telefon.

Greg Miller, de la Film Rescue International, a avut câteva discuții răbdătoare cu mine privind dificilul proces de dezvoltare a filmelor color în anii 1940. Paul Moody, regizorul documentarului *Camera subterană*, a purtat cu mine o corespondență la fel de răbdătoare despre rolul

fotografilor în timpul războiului; el mi-a recomandat cartea *De illegale camera (1940 – 1945)*, o colecție de fotografii de război conținând multe dintre imaginile descrise de mine și atribuite Minei. Istoricul militar Allert Goossens și-a răscolit fișele ca să mă ajute să înjgheb un scenariu plauzibil care să-i permită lui Bas să se înscrie în marină la șaptesprezece ani, sub vârsta oficială de recrutare. În orașul Holland din Michigan, oamenii de la Nelie's Dutch Village m-au hrănit cu multe feluri de mâncare olandeze, inclusiv *banketstaaf* și lemn-dulce sărat, care se numără printre favoritele lui Hanneke. Pat Boydens, vorbitor nativ de olandeză, acum locuitor al Virginiei, a citit manuscrisul, verificând exactitatea lingvistică, ajutându-mă, de pildă, să determin ce fel de înjurături ar fi folosit o adolescentă. Laurien Vastenhout, o meticuloasă verificatoare a faptelor, mi-a examinat în amănunt manuscrisul în vederea acurateței istorice, iar angajații de la agenția literară Sebes & Van Gelderen mi-au pus la dispoziție neprețuite date istorice privind numele personajelor și cultura olandeză în general.

Totuși, există în cartea mea câteva derapaje de la cărțile de istorie. Iată câteva exemple: am închis creșa de la Schouwburg în ianuarie, când de fapt ea a tras obloanele abia câteva luni mai târziu. *Het Parool* nu avea anunțuri de mică publicitate, cel puțin nu în iarna lui 1943 și, din câte știu, nu publica mesaje secrete ale indivizilor. Aceste decizii, împreună cu alte abateri de la adevărul istoric, au fost luate numai și numai din motive artistice și sper că nu sunt impardonabile.

Hanneke Bakker nu a fost, la urma urmei, o persoană reală. Nici Bas și Ollie Van de Kamp, Mirjam Roodveldt sau alte personaje ale căror nume apar în carte. Dar întrucât lumea continuă să se întrebe cum a fost posibil să

MONICA HESSE

se întâmplă un eveniment de o atrocitate monumentală ca Holocaustul, am vrut să spun o poveste despre mici trădări în mijlocul unui război mare. Am vrut să ilustrez cum luăm decizii într-o zecime de secundă, din curaj sau lașitate morală, și faptul că suntem cu toții eroi și ticăloși.

MULȚUMIRI

Scrisul este întrucâtva un proces singuratic, pentru că în cele din urmă o singură pereche de mâini încape pe laptop, și aproape tot timpul – mai cu seamă în mijlocul proiectului – aș fi vrut să fie ale altcuiva, nu ale mele. Pentru această carte le sunt recunoscătoare celor care, metaforic vorbind, au împărțit tastatura cu mine, făcând scrisul să pară un sport de echipă.

Agentă mea, Ginger Clark, a citit trei paragrafe dintr-un rezumat timpuriu al intrigii și m-a informat imediat că romanul pe care îl conturam trebuia să fie cu adolescenți, nu cu adulții la care mă gândisem. A avut dreptate, ca mai totdeauna.

Editoarea mea, Lisa Yoskowitz, mi-a fost de mare ajutor, sugerând atâtea dezvoltări ale intrigii și personajelor, încât ezit să le enumăr, ca nu cumva să reiasă că sunt o tâmpită irecuperabilă.

Robert Cox, soțul meu, a făcut adnotări scrupuloase pe multiple versiuni și mi-a făcut cinste cu clătite la restaurantul IHOP, când acestea deveneau necesare. Nu mi-aș fi putut dori un lector mai inteligent ori un partener mai bun.

Este înfricoșător și poate cam prezumțios să narezi o poveste dintr-o țară și o epocă ce nu îți aparțin. Dar am știut de la început că vreau ca ea să se petreacă în Amsterdam, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și am dorit să fie percepută drept

autentic olandeză. Să folosesc corect geografia și datele a fost o problemă relativ ușoară, dar să nimeresc sensibilitatea tipic olandeză a pretins un nivel cu totul diferit de nuanțare. Îi sunt recunoscătoare ghidului turistic din Amsterdam de la care am auzit prima oară fraza „Dumnezeu a creat lumea, dar olandezii au creat Țările de Jos“. Le sunt recunoscătoare bicicliștilor din oraș, care m-au dojenit blând când n-am înțeles regulile culturii cicliste. Sunt recunoscătoare pentru colecțiile exhaustive, captivante, ale muzeelor și le mulțumesc acelor cetățeni care și-au dat osteneala să creeze site-uri web – în englezește! – despre subiecte mergând de la pronunțarea numelor olandeze până la soarta fiecărui torpilor naval în timpul invaziei germane.

La nivel literar și uman, le sunt profund recunoscătoare luptătorilor din Rezistența olandeză care și-au așternut ulterior pe hârtie experiențele, punându-mi la dispoziție relatări atât de bogate și de bine structurate despre acel loc și acea perioadă. Citind memoriile lui Miep Gies, Corrie ten Boom, Hanneke Ippisch și Dier Eman, am învățat, printre altele, multe despre ce a însemnat să treci prin al Doilea Război Mondial în Amsterdam. Și în final: atât de mult din ce se știe despre război, despre oraș și despre experiența umană se datorează unei anumite cărți, scrisă într-o mansardă, în plină ocupație. Îi port o profundă recunoștință Annei.

Unul dintre cele mai bune romane YA din 2016
conform *Entertainment Weekly* și *Booklist*

Amsterdam, 1943. Hanneke procură și livrează mărfuri de pe piața neagră, le ascunde părinților îngrijorați adevărata natură a ocupației sale și-n fiecare clipă e cu gândul la iubitul ei ucis pe front când nemții au invadat țara.

După o livrare obișnuită, o clientă îi cere ajutorul. Așteptându-se ca doamna Janssen s-o roage să obțină carne sau cafea veritabilă, Hanneke este șocată să audă că i se cere să găsească o adolescentă evreică evaporată ca prin farmec din cămăruța unde bătrâna doamnă o ascundea. Inițial, Hanneke nu vrea să se implice într-o misiune atât de periculoasă, dar este atrasă curând într-un păienjeniș de mistere și de descoperiri uimitoare care o conduc în interiorul Rezistenței, îi deschid ochii în fața mașinăriei de război naziste și o obligă să acționeze.

Fata cu palton albastru este un roman extraordinar despre curaj, durere și dragoste în niște vremuri imposibile.

„O carte minunat scrisă, cu o eroină pe care n-o s-o uitați prea ușor.“

The Guardian

„Palpitant și inteligent. Contextul istoric este redat cum numai un expert ar fi putut s-o facă.“

The Washington Post

youngart

PREMIUL EDGAR

14+

MYSTERY & MAREA ISTORIE
captivant vs. istoriile personale

